

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA, PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

HATVANHATODIK KÖTET
1993/3. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MCMXCIII

E számunk szerzői

Baják László, muzeológus (Magyar Nemzeti Múzeum)
Berényi László, nyugalmazott igazgató (Kanada)
Borsa Iván dr., nyugalmazott főigazgatóhelyettes (MOL)
Cernovodeanu, Dan dr., a Román Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete
Genealógia, Heraldikai és Pecséttani Bizottságának tagja
Kóczy T. László dr., egyetemi docens (Budapesti Műszaki Egyetem)
Pekár Zsuzsa, nyugalmazott tudományos kutató (Budapest)
Radácsi Imre, könyvtáros (Budapest)
Ujházy László, tudományos munkatárs (Hadtörténeti Intézet)
A német összefoglaló dr. Nyáry Zsigmond munkája.
A francia összefoglaló dr. Vajay Szabolcs munkája.

TURUL

LXVI. évfolyam

1993/3. füzet

Szerkesztik: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA, PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, s nem küldjük vissza.

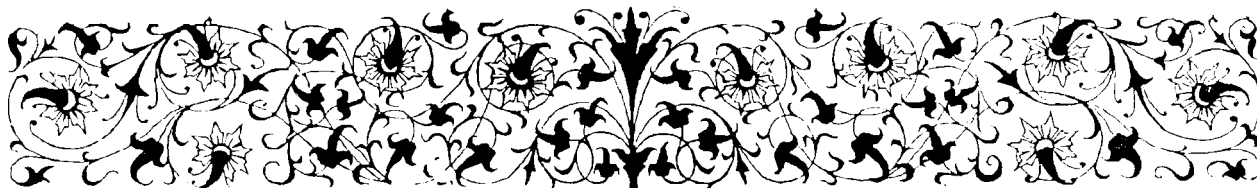
Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai kivitelezés: Agapé Kft. Szeged

Felelős vezető: Harmath Károly

ISSN 1216 -7258

I. ÉRTEKEZÉSEK ÉS ÖNÁLLÓ CIKKEK

AZ ANTIMUS CSALÁD

Harmadik, befejező rész

János fia: Miklós és utódai

Miklóst, János első fiát 1407. október 6-án említ először a csanádi káptalan oklevele a szemlékházi birtokvásárlás kapcsán.²²² Nem sokkal előbb születhetett, mert különben atyja bizonyára befoglaltatta volna a régen várt fiú nevét abba a királyi privilégiumba, amelyet a Ropolyúvjári birtokok biztonságos birtoklása érdekében 1406. április 16-án kért.²²³

Miklós követte atyját a közéleti szereplésben, de kevesebb sikerrel. Serdülő fiatalember, amikor részt vesz Ozorai Pipó havasalföldi hadjáratában mint annak familiárisa. Az erről fennmaradt adat nem a legkedvezőbb színben mutatja be a fiatalembert. 1424. október 27-én a Szörény vár alatti táborban bevallotta urának, hogy az ő emberei hatalmaskodtak a had megindulásakor Szilágyi László és Keresztúri István Bács megyei birtokain, ahol beszállásolva voltak és közben gyilkoltak, templomot törtek fel és más károkat okoztak. Fogott bírák közbenjöttével vállalta 30 forintnak készpénzben való kifizetését. Garanciaként nagyfalusi és veresmarti (Csanád megye) birtokrészeit kötötte.²²⁴

Amíg Miklós Szörényben járt, nevében december 13-án panaszt tettek az udvarban, mert Szentgáli Jakab és Maróti István fia: János az évben elfoglaltak Pálfalva nevű birtokából mintegy 60 hold, Szentgál szomszédságában levő szántót és azt Jakab Hosszúág nevű birtokához csatolva fel-

szántották és bevetették. A király nevében utasították Baranya megye hatóságát, hogy a pécsi káptalan közbenjöttével tartsanak vizsgálatot. E vizsgálat érdekességei a számos, név szerint megnevezett tanú között találjuk Miklós két másodfokú unokatestvérét, Mindszenti Ferenc fiát: Demetert és testvérét Szigeti Ferenc fiát: Tamást.²²⁵

Miklós 1429-ben a komáromi vár várnagya, aki ellen a királyi birtokok jobbágysai panaszt emeltek, mire Zsigmond a jogtalanul eltulajdonított javak visszaadására utasította. – 1431 áprilisában a kamarahaszna behajtója (*exactor lucri camere regie maiestatis*), akinek nevében Kölkedi Miklós nyugtatta alsólvídvai néhai István bán fiait: Istvánt és Pált a birtokaik után járó 150 arany forint az évi megfizetéséről.²²⁶

1433-ban a királynak és talán éppen ez út során választott új urának, Tallóci Matkónak kíséretében Rómában van a császárkoronázáson, szerepel ugyanis abban a supplicatióban, amelyben Zsigmond a kíséret tagjai részére a pápai bullák díjmentesen történő kiállítását kérte. Élt is a kapott lehetőséggel, mert július 21-én feleségével Annával együtt hordozható oltár birtoklására, továbbá napfelkelte előtt és interdictum alá vetett helyeken végzendő istentiszteletre kapott engedélyt.²²⁷

1434 májusában Miklóst ismét az országban találjuk, Tallóci Matkó pedig ekkor kevei ispán és – a nádori szék üresedésben lévén – a kunok bírása. A fennmaradt adat annak köszönhető,

hogy Tallóci utasította Miklóst és helyetteseit, s valamennyi kunszölősi officialist, hogy Szilágyi Lászlót és a kunszölősi (Torontál megye) jobbágyokat bizonyos 40 forint ügyében ne háborgassák. Ebből az adatból arra lehet következtetni, hogy Miklós – mint egykor atyja – ő is kun albíró volt.²²⁷ 1435-ben mint Csanád megyei birtokos Miklós Tallóci csanádi alispánja.²²⁸

Lehet, hogy Itáliában szerzett saját kapcsolataival függ össze, de az is lehet, hogy csak ura nevében és anyagi támogatásával járt el, amikor két alkalommal is vállalta elzálogosított királyi birtok további zálogba való átvételét. 1435-ben Kőkapronca királyi várat, Kapronca királyi várossal, tartozékaival és haszonvételeivel zálogba kapta, ha a zálogösszeget az eddigi zálogbirtokosnak, a zágrábi káptalannak megfizeti. Ilyen értelemben utasította Zsigmond a kaproncaiakat iránta való engedelmességre.²²⁹ Elképzelhető, hogy Miklós nem is váltotta ki az uradalmat a zágrábi káptalantól, mert az 1437-ben a Cilleiek kezén volt ugyancsak mint zálogbirtok.²³⁰ – 1437 júniusában Miklós zálogba vette a királytól a Körös megyei Szentpéter királyi birtokot, amelyet a Cilleiek tartottak elfoglalva. A zálogösszeg megfizetése után a király felszólította a birtok népeit, hogy a továbbiakban Miklósnak adjanak minden szolgáltatást, hacsak a Cilleiek nem fizetik meg neki a zálogösszeget.²³¹ Vagy ez történt, vagy Miklós vesztett az üzleten, mert szlavóniai aspirációira vonatkozóan más adatunk nincs. Ekkortájt Tallóci Matkó dalmát-horvát-szlavón bán seregében harcolt a Frangepán János által elfoglalva tartott horvátországi várak visszaszerzésében familiárisainak vére ontásával érdemeket szerzett. Ezeket méltányolta Albert király, amikor 1438. március 30-án a Somogy megyei Kisfalud birtokban levő valamennyi királyi jogot neki adományozta.²³² 1437-ben Tallóci Matkó bán szalatkai ispánja, aki urától parancsot kap, hogy Vas István officialis hatalmaskodásai ügyében szolgáltasson igazságot a panaszos jobbágyoknak.²³³ 1440. július 13-án I. Ulászló megparancsolta Antimus Miklósnak és Sylned-i (Sillódi?) Miklósnak, hogy Pécsvárad várat szerezzék vissza és adják át Soós Péter szentjogi apátnak.²³⁴

Baranya megyének egy 1440. november 7-én kiadott pápens oklevelében Bocskai Istvánt és Haraszti Dénest követően mint harmadik alispán szerepel *Nicolaus filius Anthimi de Zygeth*.²³⁵

1441-ben már Újlaki Miklós szolgálatában találjuk, ahol I. Ulászló megválasztása és koronázása után várakat vívott, megsebesült és költségeket

vállalt. Ezért a lázadó Garai László volt macsói bán familiárisának: Szentgáli Lászlónak valamennyi Baranya és Somogy megyei birtokát kapta királyi adományba.²³⁶ A meg nem nevezett birtokok birtoklása, ha egyáltalán megvalósult, nem tarthatott soká, mert az Antimusok oklevelei között további adat erre nem maradt. – 1441. októberében Máré várát ostromolta, aminek abbahagyására királyi parancsot kapott. – 1442-ben ismét mint csanádi alispánnal találkozunk, de ekkor társai serjéni Orros György és Besenyői Miklós fia: György.²³⁷ 1442-ben panaszt tett lengyel zsoldosai ellen, akiknek viszontpanasza miatt a király maga elé rendelte, hogy az ügyben igazságot tegyen.²³⁸ – 1443-ban Círáki Tamással – elsőfokú unokatestvére vejével – együtt Tallóci Matkó szlavón vicebánja és körösi ispán.²³⁹ – 1445 májusában 1450 aranyforint kölcsönt vett fel Hunyadi János erdélyi vajdától, hogy a sereggel a török ellen vonulhasson. A kölcsön fejében a szenyéri uradalmat adta át Hunyadinak, aki azonban a birtokokat azonos összegért továbbadta Marcali Imrének, aki pedig 1448. augusztus 3-án adta vissza azokat Antimus Miklósnak.²⁴¹ – 1446-ban már Újlaki Miklós macsói bán Baranya megyei alispánja Haraszti Györggyel együtt.²⁴²

Közeleti tevékenysége kapcsán, mint a fentiekben láthattuk, törekedett arra, hogy birtokait növelje, ez azonban nem járt sikerrel. Eredményesebb volt az a birtokgyarapító tevékenysége, amelyet családon belül a család elszegényedő (és feltehetően kihalás előtt álló) idősebb ágai birtokainak megszerzése körül fejtett ki. 1424-ben Damján Tamás nevű unokájától és annak Péter nevű fiától, 1429-ben pedig Damján Miklós nevű unokájának fiaitól: Lászlótól és Istvántól előnyös cserék révén megszerezte a szigeti uradalomba ékelt ősi birtokrészeiket.²⁴³ Az ősi birtok sajátos "újraegyesítését" 1439-ben fejezte be, amikor Antimus idősebb fiának: Györgynek ugyancsak Miklós nevű unokájától szerezte meg az ősi részbirtokokat.²⁴⁴ – Antimus Miklós megszerezte és a szigetvári uradalomhoz csatolta a Györgyfölde nevű földet is. Ez a föld Sziget és az Alsániak Pata nevű birtoka között Szigethez közelebb feküdt, s Alsáni János ajándékozta Miklósnak szolgálataiért 1435-ben.²⁴⁵

Antimus Miklós *zálogügyeiből* arra következtethetünk, hogy inkább volt rászorulva a zálogbaadásra, mint amilyen mértékben maga vett zálogba birtokokat. 1433-ban Ládi Péter fiától: Jánostól zálogba vett 16 aranyforintért Szentmihályban 6 telket, továbbá Ládón egy üres telket és ugyan-

* Helyreigazítás: 13. old.: Osváth helyesen Osvát; Zichi helyesen Zichy; MRA helyesen NRA

ott egy malmot a Hódos patakon.²⁴⁶ – 1434. június 13-án 150 aranyforintot vett kölcsön Kórogyi Fülöp özvegyétől Mihály napig, s ennek fejében Zsibót, Dánielülése és Szentmihály birtokokon levő részeit kötötte le zálogként. A kölcsönt megkésve, 1435. május 6-án fizette csak vissza.²⁴⁷ – 1439-ben 40 arany forintért zálogba vette Szentkirályi István fiaitól: Páltól és Mátyástól a Somogy megyei Arad nevű birtokukat.²⁴⁸ E birtok azonban tartósan birtokában maradt, s a szerényi uradalomnak része lett, majd annak sorsában osztozott. – 1444-ben 200 arany forintért zálogosította el tamási Vajdafi Henriknek Szentmárton, Újfalu, Drágosfalva, Köblös, Itmes és Kisfalu birtokokon levő részeit a szigetvári uradalomból.²⁴⁹ – Ugyanebben az évben Edde és Gyümölcsény birtokokon levő részeit pedig Perneszi Pálnak zálogosította el 120 aranyforintért.²⁵⁰ – A Hunyadi féle 1445-i kölcsönvételről és zálogbaadásról már a fentiekben részletebben volt szó. – 1450-ben János öccsével közösen zálogosította el a tiszántúli Nagyfaluban levő részüket Fejéregyházi János deáknak, akitől pedig a váradi káptalan kívánta a birtokot átvállalni a szomszédság jogán.²⁵¹

Antimus Miklós birtokigazgatásának érdekes emléke az a levél, amelyben 1434-ben arra kérte bátmonostori Töttös Lászlót, hogy egy jobbágját engedje hozzáköltözni.²⁵²

Miklós és testvére: János 1435-ben a somogyi konvent előtt *megosztotak* az örökölt birtokokon, ingóságokon és jövedelmeken, de erről csak a somogyi konvent 1435. május 4-én kelt oklevelének említéséből értesülhettünk. A konvent ugyanis saját jegyzőjének felelősségét pótolva írásba foglalta az előzőleg lezajlott birtokosztálynak azt az intézkedését, hogy a Szenyér, Edde és Tapsony birtokon természetű bor (a saját szőlőben s a jobbágyságok és az idegenek szőlőjében termett egyaránt) jövedelme az ajándékokkal együtt elfelezendő lesz.²⁵³ A birtokosztály oly módon történhetett, hogy a birtokok egy része közös maradt, a többit elfelezték. Erre lehet ugyanis következtetni János birtokainak 1447-i felméréséből is.²⁵⁴ – A birtokosztály nem sikerülhetett a legjobban, de a testvérek között – mint látni fogjuk – más nézeteltérés is támadt, ezért kerülhetett sor 1449. február 5-én nemes emberek közbenjöttével új birtokosztályra. Ennek értelmében Miklós Tapsony birtokot a várkastély helyével és felsorolt tartozékaival, továbbá Csanád, Bihar és Nyír megyei birtokokat kapta, míg Sziget vára Sziget mezővárossal és az ugyan csak felsorolt tartozékokkal Jánosnak jutott.²⁵⁵

Nem véletlen, hogy a legtöbb fennmaradt adat Miklós különböző *jogi ügyleteit* mutatja be. Láttuk, hogy az első közéleti tevékenysége is hatalmaskodással kezdődött Bács megyében, s az erőszak később is előfordult eszközei között. Ugyanakkor határvitái, birtokjogi pereit is szép számban voltak. Valamennyi megszorodott Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben és egészen a század közepéig, vagyis Miklós haláláig tartottak. Az időrendnél többet mutat be, ha sok ügyet földrajzilag, illetve tárgyilag csoportosítva ismertetünk. A szenyéri, majd a szigetvári uradalom és a tiszántúli birtokok körüli peres ügyek után képet adunk arról a testvérviszályról, amely vagy tíz évig közte és öccse között dúlt, befejezésül pedig ismertetjük a Szobiak által ellenük indított több évtizedes pert. Az adatok töredékesek, nem engedik meg egy-egy ügy fejleményeinek végigkísérését, még a viszonylag sok oklevéllel képviselt Szobi-pernek sem ismerjük a jogi lezárását. E hiányosságok ellenére pusztán az esetek jellege és száma is jól mutatja a korszak viszonyait és benne Antimus Miklóst, ki – mint látni fogjuk – fiával és öccsével együtt a korszak jellegzetes alakjaiként tekinthetők.

A szenyéri uradalomban. 1436-ban Miklós panaszt tett Somogy megye hatósága előtt mesztegnyői Szerecsen Balázs fia: Péter ellen, mert az az ő két eddigi jobbágját javaikkal és holmijukkal engedély, a terrágium lefizetése és egyéb kötelezettségek teljesítése nélkül erőszakkal a saját egyházaseddei és mesztegnyői birtokára szöktette. A szolgabírói vizsgálat a panaszt igazolta.²⁵⁶ – 1437-ben a somogyi konvent előtt Miklós 25 nemes személlyel letette a fehérvári káptalan ellenében a Hédervári Lőrinc nádor által megítélt esküt. Mint-hogy a fehérvári káptalan nem volt egyik uradalom szomszédja sem, legfeljebb feltételezhetjük, hogy Miklós a káptalan hiteleshelyi tevékenységét akadályozta vagy más hatalmaskodást követett el ellene és ezért kellett magát eskütársakkal tisztáznia.²⁵⁷ – 1437-ben Somogy megye hatósága előtt ismét panaszt tett, ezúttal Kisfaludi László fia: András és ennek két fia: György és Pál az ő szenyéri birtokának határain belül fekvő szántóföldek néhány holdját tiltakozása ellenére felszántatták, gabonával és takarmánynövényekkel bevetették, majd a termést levágva kisfaludi lakhe-lyükre szállították. A szolgabírói vizsgálat ezt a panaszt is igazolta.²⁵⁸ – 1444-ben Somogy megye közgyűlésén tett panaszt marcali Vajdafi Imre és János ellen, mert a török ellen vonult had visszatérte után familiárisaikkal Szenyér, Edde és Mik-

lósfalva nevű birtokaira rontottak, egy szenyéri jobbágyát megölték, többet megvertek és megsebesítettek. Az alpereseket meg nem jelenésük miatt a megye elmarasztalta. Az oklevél hátlapjára írt feljegyzésből azonban tudjuk, hogy az alperesek tizedmagukkal letett eskü segítségével később tisztázták magukat.²⁵⁹ – Egy év nélküli (1450 körülre tehető) csonka nádori oklevélből tudjuk, hogy Miklós és testvére: János panaszt tettek a mesztegnyői Szercesen György és Ferenc ellen amiatt, hogy Tapsony, Inke, Mórocfalva, Tikos és más birtokokon a zavaros időkben károkat okoztak.²⁶⁰

A szigetvári uradalomban. Miklós még atyjától örökölt egy pert Alsáni Gergely fiával: Jánossal szemben, akinek officiális 56 patai és poklosi jobbággal nekik kárt okozott.²⁶¹ – Miklós 1424. december 13-án a királyi udvarban tett panaszt Szentgáli Jakab és Maróti István fia: János ellen, mert a Szentgál mellett fekvő pálfalvi birtokából 60 holdat elfoglaltak és Jakab hosszúági birtokához csatolták. A király Garai Dezső macsói bán, illetve Baranya megye útján rendelt el vizsgálatot és eljárást, amelynek eredményeképpen Miklóst visszahelyezték az elfoglalt föld birtokába.²⁶² – 1444-ben Baranya megye szolgáltatott igazságot Miklósnak marcali Vajdafi Imre és Jakab ellenében bizonyos boldogasszonyfalvai hatalmaskodás miatt, 60 forint kártérítés megfizetésére kötelezve a bepanaszoltakat.²⁶³ – 1444 végén királyi bírósági ítélet alapján a pécsi káptalan kiküldöttjének jelenlétében az e célra kirendelt királyi ember visszaiktatta Bakonyi István fiait: Jánost, Pétert és Istvánt Antimus Miklós ellenében a Baranya megyei Jakóháza és Bodorfalva birtokokba meg Radnótfalva birtok felébe. Ugyanakkor az eljárásnál jelen volt és felsorolt személyek eskü alatt vallották, hogy Miklós nemcsak az említett birtokokat nem adta vissza, hanem a Bakonyiaknak Szentmihályban levő házát (domum et curiam) is felégette, amivel nekik 4000 forint kárt okozott. A per még 1446-ba is folyt.²⁶⁴ – 1446 végén Miklós tett panaszt Marcali Imre és János ellen, mert Bakonyi János nevű familiárisuk az ő kiskisfaludi Szondi László nevű familiárisát a fehérvári országgyűlést követően megtámadta, állatait elhajtottatta s tőle több férfi és nő ruhát elvett 60 forint kárt okozva, továbbá négy mernyei jobbágyát Kálmáncsehi mezővárosban fogva tartották 200 forintnyi kárt okozva; ezenkívül emereiket boldogasszonyfalvi birtokrészére küldték, akik jobbágyainak állatait, háztartási tárgyait (clenodiis domo-

rum), férfi és női ruhákat elvittek 100 forint kárt okozva; a négy mernyei jobbágyot csak 48 forint lefizetése ellenében engedték szabadon; végül népeiket és familiárisaikat Mernye nevű birtokára küldték, ahol valamennyi jobbágyházat kifosztottak 1000 forint kárt okozva. A somogyi konvent által tartott vizsgálat a panaszt igazolta.²⁶⁵ – Nem ismerjük a tárgyat annak a pernek, amelyet a pécsi káptalan indított Antimus Miklós ellen.²⁶⁶

A tiszántúli birtokokban. 1433. március 22-én Miklós és János két panaszt is tett Rozgonyi István temesi ispán temesvári várnagya és familiárisai ellen. Az egyik szerint a Maros mellett fekvő Nagyfalu, Harmad, Rohonca, Szemlék és Veresmart nevű birtokrészeit, a nagyfalusi vámot, 900 ménesbeli lovat, a Maroson levő malmokat és a Veresmartnál levő gázlót elfoglalták, nagyfalusi officiálisuktól 3 jó lovat, 300 sót, egy vasalt kocsit és egy hordó bort 13 forint értékben elvittek. A másik panasz szerint ugyanők 1430-ban nagyfalusi jobbágyaik termését learatták és elhordatták. A szekszárdi konvent két jelentése mindkét panaszt igazolta.²⁶⁷ – Sajnos nem ismerjük a tárgyat annak a megegyezésnek sem, amely egyfelől Miklós mester, aki akkor csanádi alispán volt, másfelől pedig Csanád káptalani város polgárai és jobbágyai között a pécsi káptalan előtt létrejött és amelyet a csanádi káptalan 1435. szeptember 14-én kelt oklevelével jóváhagyott.²⁶⁸

A testvérviszály. 1437. március 16-án Miklós egyszerre két panaszt tett testvéröccse: János ellen a nádori bíróság előtt. Mindkettő 1434-ben Márton napja körül történt hatalmaskodást tett szavá. Az egyik egy szenyéri jobbágyának familiárisok és jobbágyok által a fürdőben történt megverését és szakállának megtépését, a másik egy vétlen mernyei jobbágy megverését sérelmezte több mint két év távlatából. A perek Budán még 1438-ban is folytak, s mint oly sokszor, a perek befejezését sem ismerjük.²⁶⁹ – 1439-ben vízkereszt nyolcadán az országbíró együtt bírságolta meg őket, mert a budai egyház prépostja és káptalanja ellenében nem jelentek meg előtte az egyház valamelyik somogyi birtokán 45 jobbágyukkal elkövetett hatalmaskodás miatt folyó perben.²⁷⁰ (Valószínű, hogy ez a per még a köztük keletkezett viszályt megelőzően indult, s különböző halasztásokkal került erre a nyolcadra.) – Az előbbieknél súlyosabb volt Miklósnak 1446-ban a nádor előtt tett panasza, amely szerint öccse boldogasszonyfalvi Nagy János biztatására embereit Szenyérre küldte, ahol az ő házából minden terményt, búzát,

zabot, lencsét, borsót és 40 hordó bort, továbbá jobbágynak holmijait elvittek, s ezzel neki 1000 forint kárt okoztak.²⁷¹ – 1447-ben vízkereszt nyolcadán viszont az országbíró tapsonyi Antimusfi Jánost, Véssei Pált, szentmargitai Áron Miklóst, kálmáni Forró Benedeket és Pétert meg Csehi Mihály fiát: Jánost azért bírságolta meg, mert nem jelentek meg Antimusfi Miklós ellenében és János nem állította elő 19 familiárisát és jobbágját.²⁷² – Feltételezhetjük, hogy ezeket az ügyeket is azok a nemes emberek mint fogott bírák rendezték el, akik létrehozták az 1449. évi új birtokosztályt a két testvér között.²⁷³

A *Szobi per*. Szobi Bertalan mester fia: János 1429. augusztus 23-án Somogy megyének a király által tartott közgyűlésén előadta, hogy atyja Merke, India (Inke) és Kerektó nevű birtokait elcserélte Antimus fiaival: Györggyel és Jánossal meg gyermekeikkel azok fejedéregyházi, tikosi, vízvölgyi birtokokon és Kisfalud másképpen Kyske prédiumon levő részeikért. (A panasznak ez a része egyértelműen a somogyi konvent által 1403. december 4-én kelt oklevelére épült, amely ezt a birtokcserét rögzítette.)²⁷⁴ Szobi János a továbbiakban elpanaszolta, hogy atyja halála után György, János és Ozsvát az általuk cserébe adott részeket elfoglalták és azokat János fiai: Miklós és János használják, egyszersmind kérdezte tőlük ennek okát. Minthogy János fiai a közgyűlésen nem voltak jelen, ezért a király megbírságolta őket.²⁷⁵ – Ugyanaznap Szobi János egy másik pert is indított a megyei közgyűlésen amiatt a 800 régi forint miatt, amelynek megfizetésére György, János és Ozsvát az előbb említett cserebirtokok értékkülönbségének megtérítése miatt kötelezte magát. (Ez az igény pedig a somogyi konventnek ugyancsak 1403. december 4-én kelt másik oklevelére²⁷⁶ épült, s ezt kiegészítette a budai káptalannak 1404. január 15-én kelt oklevele, amely arról szól, hogy Bertalan mester az értékkülönbséget jelentő 800 régi forintot nem kapta meg.)²⁷⁷ A két perben 10 év múlva történt újabb lépés, bizonyára a jogfenntartás érdekében. Ekkor Szobi János megbízottja (a somogyi konvent?) előtt eltiltotta János fiait: Miklóst és Jánost a perelt birtokrészek elfoglalásától.²⁷⁸ Közel 20 évvel a két per megindítása után 1447-ben Szobi János a szünetelő per folytatásának lehetősége felül intézett kérdést a nádorhoz, aminek Hédervári Lőrinc nem látta akadályát és János fiait megidézttette a somogyi konvent útján.²⁷⁹ A perek éveken át folytak. A két testvér között 1449. február 5-én létre-

jött új birtokosztály a jelek szerint e két perre is kiterjedt. A szóbanforgó részbirtokokkal a birtokper Miklósé lett, s Jánosnak a hátralék ügye juthatott. (A per folyását jelző halasztólevelek ugyanis ezt követően már a két testvért külön-külön említik.) A jogi formaságok között hosszantartó pernek említésre méltó epizódja lehetett, amikor Szobi János fiai: István és Péter 1449. április 7-én Budán Hunyadi János kormányzó előtt szemtől szembe kerülve tiltották el Miklóst a birtokoktól, azok elidegenítésétől és hasznuknak élvezetétől.²⁸⁰ A pernek, melyet Miklóstól a fia: László örökölt, utolsó ismert fázisa 1464. június 23-án kelt. A nádor Szobi Péter ügyvédjének kérésére három vásáron történő hirdetéssel idéztette meg a somogyi konvent útján Lászlót, ami az oklevél hátlapjára vezetett feljegyzés szerint meg is történt.²⁸¹ – A per további menetében szerepet játszhatott, hogy az említett birtokok (részben vagy egészben) 1465-ben kicsúsztak László kezéből, amit mutat az az eset is, hogy Szobi Péter mint Bosznia, Dalmácia és Horvátország bánja 1466. április 7-én Holláttikos és Vízvölgy birtokokon részeket vásárolt a Keresztúriaktól és a Fejedéregyháziaktól.²⁸² A vitás birtokrészek jelentős mértékben a Szobiak kezébe kerülhettek és ez lehetett az oka annak, hogy Szobi Péter fia: Mihály királyi apród 1475-ben kérte ezekben beiktatását, ami a budai káptalan közbenjöttével meg is történt.²⁸³

A közel félévszázados pernek tragikomikuma abban van, hogy ezeket az 1403-ban ráfizetési kötelezettséggel elcserélt birtokrészeket Szobi Bertalan 1404. szeptember 9-én 400 forintért *eladta* Antimus fiának: János mesternek és kötelezte magát, hogy bárki igénylővel szemben megvédi őt azok birtokában.²⁸⁴ Az ezt igazoló oklevél megvolt az Antimus család oklevelei között, hisz azokkal együtt került az esztergomi káptalan levéltárába, de a per kapcsán nyilván elmulasztották tüzetesen átnézni az iratokat, hanem évtizedeken át "előiratok" nélkül perlekedtek.

Antimus Miklóst utoljára 1452. március 8-án kelt oklevél említi, amely a Szobiakkal folyó perét a kormányzó parancsára elhalasztotta.²⁸⁵ Fiának: Lászlónak első önálló jogi cselekvése pedig 1454. február 6-áról ismeretes,²⁸⁶ így halálát e két időpont közé kell tennünk. Két gyermeket hagyott hátra, Lászlót és Borbálát.

Miklós fiát: Lászlót először egy 1444. augusztus 18-án kelt oklevél említi. Atyja ekkor eddei és gyümölcsényi részbirtokait zálogosította el fia nevében is.²⁸⁷ Ekkor legfeljebb 4 éves volt, mert

1439. november 12-én, amikor atyja Ozsvát fiától: Miklóstól megvásárolta Sziget körüli részeit még nem említik, hanem csak általánosságban szólnak Miklós örököseiről.²⁸⁸

A már említett első jogi tevékenysége 1454. február 6-án a pécsi káptalan előtt arra irányult, hogy eltiltsa nagybátyját: Jánost a tiszántúli Nagyfalu birtoknak és tartozékainak Hunyadi János beszercei örökös ispán részére történő elidegenítésétől.²⁸⁸ Pontosan egy hónappal később a fehérvári keresztes konvent előtt eltiltotta nagybátyját a Sziget várában való tartózkodástól és az ehhez tartozó birtokok jövedelmének átvételétől. Ugyanaznap a fehérvári káptalan előtt megismételte az előző két eltiltást és egy oklevélbe foglaltatta azokat.²⁸⁹ Tiltakozásai, illetve eltiltásai nem jártak eredménnyel, nagybátyja ugyanis elcserélte a tiszántúli birtokokat, amiről a továbbiakban még lesz szó.

Az ezt követő tevékenységéről fennmaradt adatok azt mutatják, hogy a szenyéri birtokcsoportot igyekezett konszolidálni, majd fejleszteni. 1455-ben visszaváltotta a birtokokat szentgyörgyi Székely Tamás vránai perjeltől, akinél azok 1200 arany forintért voltak zálogban.²⁹⁰ (Az elzálogosítás körülményeit nem ismerjük.) – Még ez évben kibékült egyik szomszédjával, mesztegnyői Szerecsen Györggyel kölcsönösen elkövetett károkozások (házak megtámadása és felégetése, emberek fogvatartása és megölése) miatt.²⁹¹ 1457-ben kibékült Genczeri János fiával: Antallal is, akinek genczeri házát előzőleg megrohanta.²⁹²

1459. augusztus 18-án László engedélyt kapott Mátyás királytól, hogy bármely megyében valamilyen birtokán várkastélyt vagy erősséget építsen fából vagy kőből. A királyi kegyet a Hunyadi János kormányzónak, a királynak és a koronának tett hűséges szolgálatai indokolták. Bár ezek az indokok tipikusak, de arra bizonyítékként elfogadhatók, hogy László ekkor még feddhetetlen magatartást tanúsított. Az ügyet a kancelláriában gúti Ország Mihály nádor referálta.²⁹³ Ennek az engedélynek az alapján épült meg a szenyéri castellum, bár az sem lehetetlen, hogy ez már a folyamatban levő építés utólagos engedélyezése volt. A vár- és birtoképítő tevékenység azonban nem tartott sokáig. A szakácsi nemesek bepanaszolták Antimus Jánost és Lászlót, mert ekéjük állataikkal együtt elvitték és a szántást végzőket megverték, amivel nekik 50 forint kárt okoztak. A somogyi és a zalai konvent meg a budai káptalan által megtartott vizsgálat a panaszt igazolta, de 1465. június 29-én

a királyi személyes jelenlét előtt a bepanaszoltak ügyvédje: herendi Kenyérsütő Benedek megbízási ártatlanságát hangoztatta. A bíróság azért úgy ítélte, hogy János és László 50-50 nemessel teendő eskü útján tisztázzák magukat Jakab napjának 28. napján.²⁹⁴ A kitűzött időpont előtt azonban László a szakácsi nemesek által bemutatott oklevelek alapján a somogyi konvettel megjáratta Szakácsi birtoknak Szenyér és Terpec felé eső határait, és ezzel a vitás ügy a jelek szerint lezárult.²⁹⁵

László nemcsak kibékült nagybátyjával: Jánossal, hanem együtt is működött vele, s így a jelek szerint bűntársává is vált. János ugyanis 1461 végén elcserélte Sziget várát és uradalmát Garai Jób Veszprém megyei Somlyó várával és a hozzátartozó uradalommal, s ott folytatta zavaros birtokügyeit és hatalmaskodásait, amikről a későbbiekben még részletesebben lesz szó. László is társa volt ezekben, mert 1465. június 13-án a vásárhelyi apácák kettőjüket együtt panaszolták be 2400 forint kárt okozó hatalmaskodás miatt.²⁹⁶

Ilyen és hasonló esetek okozhatták, hogy Jánost elítélték és a király a somlyói uradalmat Kanizsai László lovászmesternek adományozta,²⁹⁷ László pedig börtönbe került. E nem mindennapi csúfos esetnek jogszolgáltatási részletei nem ismeretesek, hanem csak arról maradt ránk adat, hogy a király 1466. október 15-én megkegyelmezett Lászlónak és fejének az elkövetett vétkek miatt, továbbá familiárisainak: kisleludi Belc Gergelynek, Nagy Bálintnak és Kis Tamásnak, akik urukat fogságukból kiszabadították.²⁹⁸ E kegyelem révén azonban nem sikerült visszakapnia Szenyér várkastélyt és az uradalmat, amely időközben laki Túz János kezére jutott. (1483-ban Túz János szenyéri várnagya hivatalos kérdésre azt válaszolta, hogy ura a várkastélyt és tartozékait királyi adományból bírja.)²⁹⁹ Lászlónak 1470. december 8-án újabb kegyelmet sikerült kapnia Ernuszt János pártfogása révén (ő volt az ügy referense a kancelláriában), s ebben nemcsak a személyének szóló kegyelem van megismételve, hanem a király kiterjesztette ezt Szenyér várkastélyra és a hozzátartozó, név szerint felsorolt 16 birtokra, illetve birtokrészre is.³⁰⁰ Nem sokkal később, 1471. szeptember 18-án viszont az 1471. évi törvény 29. cikke kimondta Szenyér várkastély 25 napon belül történő lebontását, amire azonban nem került sor. Néhány nappal a törvény közzététele után, 1471. szeptember 23-án a király parancsot intézett Túz Jánoshoz és testvéréhez: Miklóshoz, amelyben Szenyéért és tartozékait Antimus Lászlónak vissza-

adni rendelte, egyszersmind meghagyta Újlaki Miklós macsói bának, hogy Somogy megye nemesivel adassa vissza ezeket a birtokokat Lászlónak.³⁰¹ Ez a királyi intézkedés is eredménytelen maradt. László nem érte meg, hogy a várkastély és a hozzátartozott birtokok vagy legalább azok nagy része kikerüljön Túz János kezéből.³⁰²

A Szenyér körül kialakult zavaros jogi helyzetben érdekes körülmény, hogy Antimus László a birtokában volt családi levéltárat, a szigeti és szenyéri uradalommal kapcsolatos okleveleket kellő időben a Buda városában levő Szent Miklós egyház sekrestyéjében helyezte el, így ezek nem kerültek Túz János birtokába, hanem előbb (1475) kisfaludi Hadnagy István kezére jutottak,³⁰³ majd az ez ellen tiltakozó Antimus Jánosnak sikerült megszereznie azokat.

László 1474 elején halt meg,³⁰⁴ özvegyet és három leányt hagyva maga után. László halálát találta megfelelő időpontnak Ozsvát unokája: Zichy Katalin, szenterzsébeti Terjék Andrásné ahhoz, hogy érvényesítse leányági jogait. Bizonyára ennek érdekében kérte Katalin asszony Terebezd, Merke, Inke és Kerektyó (György fia: Ozsvát részei voltak) megbecslését. Ennek több rokon, így *László özvegye: Krisztina, valamint leányai: Fruzsina és Adviga* ellentmondotak.³⁰⁵ Az a körülmény, hogy a későbbiekben még szereplő *Veronikát* itt nem említik, utószülöttségre enged következtetni.

László özvegye 1475-ben panaszt emelt keményfalvi Török Ambrus ellen Tapsony birtok néhai férje által birtokolt felének elfoglalása miatt, követelve abból hitbérét és jegyajándékát meg leányai negyedrészt.³⁰⁶ Jogait azonban még 1487-ben sem sikerült érvényesítenie, mert ekkor már nemcsak Török Ambrus, hanem a félbirtok felét birtokló kisasszonyfalvi Istvánffy János, felesége: Borbála és fia: István ellen panaszt tett.³⁰⁷

Veronikáról, László legkisebb lányáról csak 1482-1483-ból van adatunk, amikor többekkel, köztük Török Ambrussal és Istvánffyné Borbálával együtt ellentmondott Vesaki Perotus iktatásának Tapsony birtok és Terpec prédiüm felét illetően, amiből per keletkezett.³⁰⁸

Antimus Miklós leánya: Borbála, László testvére, kisasszonyfalvi (kisasszondi) Istvánffy Jánoshoz ment férjhez. Ő is csak László halála után lép színre birtokjogai védelmében. 1474 februárjában ő is ellentmond Terjékné Zichy Katalin birtokbecslésének.³⁰⁹ 1475. január 25-én panaszt tesz a királyi személyes jelenlét bírósága előtt sógornője, László özvegye ellen, mert az ő hozzájárulásával és akara-

tából Török Ambrus és Antimus János utóbbinak fiát: Miklóst és familiárisait tapsonyi birtokrészére és kúriájára küldték, ahol a házak ajtait, zárait és pincéit feltörték, minden holmit, boroshordókat és edényeket elvittek, egy szolgáját megverték és a birtokrészt elfoglalták.³¹⁰ –1480-ban Vaspori Benedek és kálozfalvi Taba János Tapsonyon és Terebezden való részekhez jogot biztosítottak maguknak a nádor előtt, de ezeket enyingi Török Ambrus, valamint Istvánffy János és fia: István elfoglalták.³¹¹ Ebből az adathból arra lehet következtetni, hogy Vaspöri Benedek és Taba János esetleg László két lányának: Fruzsínának és Advigának férje volt és ily módon jutottak e két Antimus-birtokon birtokjoghoz. – Borbálának tapsonyi intézője az asszonya, annak fia: István, valamint László leánya: Veronika nevében 1482 szeptemberében ellentmondott Vesaki Perotus iktatásának Tapsony birtok és Terpec prédiüm felét illetően.³¹² – 1487-ben nemcsak László özvegye tesz panaszt Borbála, a fia: István, valamint Török Ambrus ellen Tapsony negyedének elfoglalása miatt – mint láttuk –,³¹³ hanem Vesaki Perotus is, aki Antimus János jogán tartott ezekre igényt mint László egykori birtokára.³¹⁴

1488 után sem Miklós lányával, sem László lányával nem találkozunk Tapsonyban, amiből arra következtethetünk, hogy Perotus tőlük is megváltotta a szenyéri uradalom területén volt jogaikat, ahogy 1486-ban Antimus János özvegye: Adviga esetében is tette.³¹⁵

János fia: János és családja

János alnádor középső fia: János 1412. április 16. és 1416 között született.³¹⁶ Első önálló szerepléséről ránk maradt adat mindjárt mint erőszakos hatalmaskodót mutatja be. Bátyja: Miklós 1437. március 16-án két cselekmény miatt bepanaszolta György esztergomi érsek, nádori bíró előtt. Ez volt az előzőekben már ismertetett testvérviszály nyitánya.³¹⁷ Közéleti szerepléséről egyetlen adatunk van. 1452-ben osgyáni Bakos Pállal együtt Csongrád megye alispánja.³¹⁸ Életének 1461-ig terjedő első korszakát a helyi hatalmaskodások, amelyek során kárvallott is volt, és néhány birtokügylet jellemzi. Második korszakát 1461 és 1473 közé tehetjük, amikor birtokügyleteit és hatalmaskodásait az ország távolabbi területeire is kiterjesztette. Életének utolsó szakaszában, miután mind a négy fiát eltemette, arra törekedett, hogy mint a

család utolsó férfi tagja valahogy megmentse az elődei által szerzett és Miklós fia: László fiú utód nélkül történt elhalálozása után jogilag immár egyedül őt illető családi birtokokat, ami a körülményekhez képest jól sikerült. 1485. november 16. és 1486 augusztusa között halt meg.³¹⁹

Helyi hatalmaskodások. Bátyjával: Miklóssal szemben elkövetett hatalmaskodásairól már történet említés. 1439-ben az országbíró Kálmáni Lőrinc fiával: Dénessel és Forró Péterrel együtt megbírságolta, mert nem jelentek meg Dombói Péter leánya: Gedrud ellenében a fehérvári káptalan vizsgálati és idéző levelében leírt – minden bizonnyal hatalmaskodási – ügyben.³²⁰

1444-ben Jakab-nap nyolcadán az országbíró hét alkalommal sújtotta bírsággal meg nem jelenés, illetve az előző bírság meg nem fizetése miatt. E perek közül egy, még Bátor István országbírsága alatt (1435-1440) indult, amikor az országbíró a somogyi konvent útján idéztette meg Osztopáni Balázs fia: János ellenében.³²¹ – A többi hat bírságolás oly perekben történt, amelyek Újlaki Miklós erdélyi vajda és tamási Vajdafi Henrik somogyi ispánok által 1444 májusában királyi parancsra a hatalmaskodások megtorlása miatt tartott megyei közgyűlésen indítottak. Az elsőt Bárdi Osvát, valamint Pálfalvi Ipoly fiai: László és Miklós, a másodikat Szenttamási Benedek és Egyed, a harmadikat a budai egyház prépostja és káptalanja, a negyediket Keresztúri Balázs, az ötödiket Mátyás veszprémi püspök, a hatodikat pedig Kalmár (*Calmar*) Miklós fehérvári polgár indította a közgyűlésen meg nem jelent és ezért ott is, majd a királyi jelenlét által is megbírságolt Antimusfi János ellen.³²² – 1447 vízkereszt nyolcadán Jánost az országbíró azért is megbírságolta, mert a fehérvári káptalan idézésre nem jelent meg Alberti János fia: Tamás ellenében,³²³

1444-ben Somogy megye közgyűlésén azért marasztalták el, mert familiárisai Szenttamási birtokra rontva megverték Szenttamási Benedek és Egyed egyik jobbágját és nekik 100 forint kárt okoztak.³²⁴ – 1447-ben az országbíró a Pálfalvi Ferenc fiának: Miklósnak fia: István ellen elkövetett hatalmaskodás miatt birtokait a fehérvári káptalan közreműködésével lefoglaltatta. (Az erről szóló oklevél János birtokainak szép tételes felsorolását adja.)³²⁵ A hiteleshelyi eljárás ellenére birtoklása zavartalan maradt. – 1449-ben Dombai András egyik szehánfalvi jobbágját engedély nélkül Sziget nevű birtokára vitte.³²⁶ – 1485-ben panaszt tett a királyi udvarban viszlói Áron László

fia: Ferenc ellen, mert az embereivel 3 somogyviszlói jobbágját megverte és egyikének egy sertését elvitte. Amikor a jobbágysértése ügyében Ferenchez ment, az őt nyíllövessel megsebesítette. Más alkalommal viszont Ferenc az ő somogyviszlói erdejébe rontott, jobbágjait szekerekkel ott találván, azokat az ökrökkel együtt elhajtotta, a jobbágysértése ruháitól és náluk levő pénzüktől megfosztották.³²⁷ – Ugyanebben az évben nemes férfiak közvetítésével megegyezett Maróti István fiával: Miklóssal a kölcsönösen elkövetett károkozások és hatalmaskodások miatt folyó perekben.³²⁸

Birtokügyletek. Jánosnak időrendben ugyan nem első, de jelentőségénél fogva kiemelkedő birtokügylete az volt, hogy a Csanád megyei birtokokat (Rohonc, Nagyalu, Harmad, Rárostelek birtokon levő részek, valamint Veresmart és Szemlél birtokok) 1454. február 3-án a királyi udvarban elcserélte Hunyadi Jánossal annak Falkasfalva (Baranya megye) nevű birtokáért és 2000 forint készpénzért. A cseretárgyakat Antimus János homágiumával és a 2000 forint visszafizetésének kötelezettségével, Hunyadi János pedig Fejérkö vagy a szlavóniai Racsa birtokkal garantálta.³²⁹ Antimus János a bevallást négy fia, továbbá Miklós fia: László nevében tette meg, de nem bírta László hozzájárulását. László ugyanis – mint már volt szó róla – tiltakozott az eladás ellen, eltiltotta nagybátyját a birtokok eladásától, a beszercei örökös ispánt pedig azok megvételétől, egyszersmind eltiltotta nagybátyját a Sziget nevű várban való tartózkodástól és jövedelmének élvezetétől.³³⁰ A csanádi birtokok elidegenítése ellen László teljes joggal tiltakozhatott, hisz az 1449-i birtokosztály során ezeket atyja: Miklós kapta és mint annak egyetlen fiú örököse joggal tekintette a birtokokat a magáénak. A szigeti uradalom birtoklásától való eltiltás jogalapja nem ismert, de feltételezhető, hogy ezek jövedelméből kívánta László magát kárpótolni. Nem ismerjük, hogy a nagybácsi miként intézte el az ügyet unokaöccsével, de rövidesen kibékültek és összhangban folytatták a törvénysértéseket. (Ugyancsak nem ismerjük a többi tisztántúli birtok sorsát sem.) – János a csanádi birtokokért kapott készpénz jelentős részét arra használta fel, hogy 1455-1456-ban Marcali Miklós vajda fiától: Jánostól 3 részletben zálogba vette a szigeti uradalommal határos Pata mezővárost és tartozékait, amelyeket 1461. december 13-án 1600 forintért továbbadott Rozgonyi János tárnokmesternek és Rozgonyi Renoldusnak.³³¹ Antimus Jánosnak erre az összegre bizonyára nagyszabású új

1.

Antimus fia; János szlavón vicebán és Körös megyei ispán pecsétje egy 1397. november 21-én kelt oklevelén. (MOL DL 8216.)

akciójához volt szüksége, de az is lehet, hogy csak becsapta Garai Jóbot, aki azt hihette, hogy Pata és tartozékai szintén részei a szigetvári uradalomnak. – János kisebb birtokügyletei közül egyébként az elsőt 1453-ból ismerjük, amikor a maga és négy fia nevében a Somogy megyei Viszlón levő 9 telkét elcserélte viszlói Áron László özvegyének: Ágotának és fiainak: Jánosnak és Ferencnek a Baranya megyei Sitke birtokon levő ugyancsak 9 telkével.³³² – 1456-ban szerdahelyi Dancs Pál és János visszaváltották Antimus Jánostól 80 forint zálogösszeg megfizetésével Csoknya birtokban levő részüket.³³³ – 1461 májusában János 132 arany forintot adott kölcsön Marcali Dénes bán fiának: Istvánnak azzal a feltétellel, hogyha a kölcsönt határidőig nem kapja vissza, zálogképpen elfoglalhatja a Somogy megyei Gadány, Disznó és Bize birtokokon levő részeit.³³⁴ E kölcsönfelvétel fejleményeiről nem maradtak további adataink.

Hatalmaskodások és birtokügyletek az ország más részeiben is. Antimus János tevékenysége az addigi helyi erőszakoskodások után 1461-től egyre inkább a kalandor rablólovagokra emlékeztet. Amikor az egyházi bíróság 1461. október 12-én felelősségre vonta Székely Tamás vránai perjelt, Töttös Lászlót, annak fiát: Pétert, továbbá Péter és György márói várnagyokat és palinai Viszlai Jánost a pécsi káptalannak okozott károk miatt, bűntársaik között első helyen szigeti Antimus Jánost találjuk a pécsi egyházmegyéből.³³⁵ – Ugyanaz év december 19-én János a felesége, gyermekei

és rokonai nevében is elcserélte Sziget várát Somogy és Baranya megyei tartozékaival együtt Garai Jób somlyói várával és annak tartozékaival. A csere jóhiszeműnek nem volt mondható, mert miként az 1462-i iktatásból tudjuk, kiterjedt Pata mezőváros ama tartozékaira is, amelyeket János néhány évvel azelőtt vett át zálogként Marcali Jánostól és néhány nappal a birtokcsere előtt adott tovább ugyancsak zálog címén Rozgonyi Jánosnak és Renoldusnak.³³⁶ – 1462. április 2-án régi szomszédjának: marcali Bánfi Istvánnak adott kölcsön 236 arany forintot május 1-ig.³³⁷

A somlyói uradalmat nem a jobb gazdálkodási lehetőségek miatt cserélte el, mert a ránk maradt töredékes adatok más célkitűzésre engednek következtetni. 1464. május 27. táján pedig unokaöccsével: Lászlóval és több familiárisával rátört a somlónvásárhelyi apácák Vásárhely birtokon levő házára (*domum et curiam*), azt felgyújtotta, s a birtokról a jobbágyok és az apácák 200 marháját elhajtatta. A vásárhelyi jobbágyok közül többet megvertek, az apácák által a szőlők megművelésére küldött asszonyokat és szolgálókat a szőlőkből elkergették, aminek következtében a szőlők megműveletlenek maradtak. Mindezzel az apácáknak 2400 arany forint kárt okoztak.³³⁸ Elképzelhető, hogy ezért a büntettért került László börtönbe és vette el a király Jánostól a somlyói uradalmat és adta Kanizsai László királyi lovászmesternek. Sajnos, ezeknek az eseményeknek pontos idejét és körülményeit nem ismerjük.³³⁹

1464 május elején tapsonyi Anthymos János elfoglalta Polyáni Tamás Vas megyei Karakó nevű birtokát a vámmal és a Marcal folyón levő négyke-rekű malommal. János ügyvédje útján azzal védekezett, hogy a birtok zálogjogon Újlaki Miklós erdélyi vajdát illeti, és azt annak parancsára foglalta vissza. Az 1465 májusában megtartott vizsgálatok Polyáni panaszát igazolták azzal, hogy Újlaki Karakót sohasem birtokolta. János feltehetően menteni akarta a menthetőt és ezért 1465. július 14-én a leleszi konvent előtt a már elveszett vagy elvesztés előtt álló Somlyó várat elcserélte Zápolyai Imre kormányzó és szepesi örökös ispán, továbbá Miklós erdélyfehérvári püspök és Zápolyai István Szatmár megyei Németi nevű mezővárosért, valamint a tállyai és a tokaji várak tartozékaiból évi 24 hordó borért. Arra az esetre pedig, he nem tudná megvédeni a Zápolyai testvéreket Somlyó birtokában, Sziget várát ajánlotta cserében, ha majd visszaszerzi Garai Jóbtól.³⁴⁰ – Ország Mihály nádor 1466. március 7-én főbenjáró

bűnben (*in sententia capitali*) marasztalta el Jánost, egyben elrendelte birtokainak elkobzását kétharmad részben a saját, egyharmad részben Polyáni Tamás javára. Polyáni Tamást szeptember 14-én a nádori ember és a vasvári káptalan küldöttje visszaiktatták Karakó birtokába, de a birtokelkobzást Zápolyai Imre és István familiárisaitól és embereiktől való félelmükben nem tudták végrehajtani.³⁴¹

Feltehetően rosszhiszemű birtokügylet volt az is, amikor 1468. október 4-én Edde és Gyümölcvény nevű birtokait János 600 forintért elzálogosította enyingi Török Ambrusnak és testvérének keményfalvi Török Péternek. Ambrus ugyanis a zálogot tovább adta Perneszi Pálnak, akitől viszont azt Zichy Benedek és Terjék András – bizonyára Antimus Ozsvát leányának: Ilonának jogait megkésve érvényesítendő – perrel elnyerte. Perneszinek a kártérítést Török Ambrus fizette meg, így a zálogösszeggel János adása maradt Török Ambrusnak.³⁴² – Antimus János negatív portréjához kiegészítő adattal járultak Sziget mezőváros polgárai és népei is. A mezővárosban és a tartozékokban élő jobbágyok ugyanis 1463. április 27-én panaszt emeltek volt uruk ellen az általa szedett rendkívüli taksák miatt. E panasz következtében új gazdájuk, Garai László özvegye: Alexandrina tescheni hercegnő újrászabályozta szolgáltatási kötelezettségeiket.³⁴³

Az Antimus János körül kialakult zavaros körülmények arra késztették Garai Jóbot, hogy éljen az 1461-i cseremegállapodásnak azzal a feltételével, hogy a csere bármikor hatályon kívül helyezhető. 1470 február 9-én a pécsi káptalan előtt Antimus János a felesége és két gyermeke, Miklós és Ilona nevében is visszaadta Garai Jóbnak a somlyói uradalmat. Minthogy az uradalom tekintélyes része Kanizsai László kezére került, azt Kanizsaitól Garai Jób 1500 forintért visszaváltotta, így János ezzel az összeggel adása maradt. Adása maradt további 250 forinttal is, mert Jób Pata mezővárost is visszaváltotta, ezt Handó Miklós pécsi polgártól. Ez összeg fejében Szigethez tartozó 22 birtokot és birtokrészt hagyott Jób kezén, további két birtokot pedig azért, mert Karakó birtokot Polyáni Tamásnak elzálogosította.³⁴⁴ Ezt a megállapodást 1471. április 20-án, majd 1473. december 30-a után a somogyi konvent előtt részleteiben módosították.³⁴⁵ A módosítást bizonyára az indokolta, hogy Török Ambrus időközben János veje és a szigetvári uradalom társtulajdonosa lett.

Antimus János ténykedésének ezt az időszakát azzal az aktussal zárhatjuk le, amelynek révén a

szigetvári uradalom enyingi vagy keményfalvi Török Ambrus kezére került. 1473. december 30-án Antimus János fia: Miklós a szigeti várban, mezővárosban és a tartozékokban levő részét a boszniai káptalan előtt 8000 arany forintért eladta Török Ambrusnak, aki ekkor már sógora volt. Miklós egyszersmind hozzájárult ahhoz a bevalláshoz, amelyet atyja a saját részei ügyében tett.³⁴⁶ Nem ismerjük ugyan Jánosnak azt a bevallását, amelyhez fia hozzájárulását adta, de ismerjük azt a megállapodást, amelyet közel egy év múlva Antimus János és veje között létrejött. – Török Ambrus belépése az Antimus családba és a szigetvári uradalomba szükségessé tette annak végleges tisztázását is, hogy mi lesz az egykori birtokos és jelenlegi após megélhetésének anyagi alapja. Ezt egy 1474. november 8-án a nádor előtt kötött megállapodás rögzítette. Ennek értelmében Sziget vár és mezőváros, továbbá 13 baranyai és 19 somogyi birtok, részbirtok és prédiüm Török Ambrusé lett, míg Antimus János megkapta élete végéig, tehát lényegében haszonélvezetre Török Ambrus vityai, horpácsi, fiadi, farkpolányi, gamási, gellyei és számárkúti részbirtokait Somogy megye északi részében. Kapott továbbá 540 forintot, 22 ökröt, 6 tehenet, 300 juhot, 15 hordó bort, 40 sertést és az évi termés negyedét.³⁴⁷ Ez a megállapodás az após és veje között erősen emlékeztet azokra a birtokcserékre, amelyeket az elszegényülő és kihalás előtt álló idősebb ágak kötöttek Antimus leszármazottaival. Antimus Jánosnak tehát a kapott haszonélvezeten kívül megmaradt a nemrég meghalt unokaöccsének: Lászlónak szenyéri uradalma, amelynek azonban nagy része változatlanul laki Túz János kezén volt, illetve a leányági utódok perlekedtek miatta és az erőszakos foglaltástól sem riadtak vissza.³⁴⁸ A szigetvári uradalom viszont Török Ambrus kezére került.

A birtokok mentése és átmentése. Ahogy a szigetvári uradalom Török Ambrus részére történt eladása illetve átadása az előző korszakot zárta, ugyanúgy indította az Antimusok utolsó korszakát, amelyet a nyugat-somogyi birtokok visszaszerzéséért folytatott harc és a kihalás küszöbére érkezett család vagyonának átmentése jellemez. Amint az az eddigiekben is történt, úgy a következőkben is nagyobb vonalakban kísérjük figyelemmel az Antimus-birtokok történetét. Az egyes tartozékbirtokokkal kapcsolatos részletek szétfejtésének e genealógiai jellegű tanulmány kereteit. Ugyanakkor remélhető, hogy a családi kapcsolatok tisztázása meg fogja könnyíteni annak a mun-

káját, aki a szenyéri vagy a szigetvári uradalom birtoktörténetének megírására vállalkozik.

Mint láttuk, Antimus János az 1460-as évek közepén nehéz helyzetbe került. Királyi ítélet következtében elvesztette a somlyói uradalmat, ami lényegében egyet jelentett a cserébe adott szigetvári uradalom elvesztésével. Nehéz helyzetből – mint láttuk – csak vejének: Török Ambrusak segítségével tudott kilábalni lényegesen szerényebb anyagi körülmények között. László elvesztette Szenyért és akkori tartozékait. Feltehetően mindkettőjüknek csak azok a birtokaik (elsősorban Terebezd) maradtak meg, amelyek Antimus fiai: György unokájának: Miklósnak (Ozsvát fiának) gyermektelen halála után szálltak rájuk. Ezt abból következtethetjük, hogy a György ágának családnevét jelentő Terbezd birtok felét János 1473. augusztus 26-án szorongató szükségében el tudta 50 arany forintért zálogosítani kisfaludi Hadnagy Istvánnak.³⁴⁹

Antimus János unokaöccsének: Lászlónak halála után örökölte a szenyéri uradalomhoz való jogát, Terebezd környéki birtoktörödékeit, de örökölte a leányágnak e birtokokkal kapcsolatos igényeit is, egyszersmind azt a jogot, hogy harcoljon Túz János ellen Szenyérért és tartozékaiért. E harc érdekében kellett első lépésként visszaszereznie a család régi iratait, amelyeket László a budai Szent Miklós-egyházban helyeztet el. Az ez ügyben általa a nádori bíróságtól kért vizsgálat megállapította, hogy az oklevelek egykori társa és feltehetően egyidőben pártfogója: Hadnagy István kezére kerültek.³⁵⁰ Az eljárás eredményre vezethetett és az okmányok birtokában sikerült Jánosnak Szenyér várkastélyt és mezővárost, továbbá a hozzájuk tartozó 14 birtokot és birtokrészt 6000 forintért eladnia. A zömmel Túz János kezén levő birtokokat 1482. augusztus 1-én a pozsonyi káptalan előtt Wesaki Perotus, az esztergomi érsekség birtokainak adminisztrátora majd zólyomi ispán, Beatrix királyné olasz kíséroiinek egyike vásárolta meg.³⁵¹ Perotus azonban sokáig nem élvezhette új birtokainak jövedelmét. Iktatásának ugyanis augusztus 27-én számosan ellentmondtak. Első helyen Túz János szenyéri várnagya az ura nevében a várkastély, a mezőváros, Tapsony, Terebezd, Edde, Arad és Merke birtokok, Kisinke és Kerektó prédiumpok vonatkozásában; szenterzsébeti Terjék András a felesége: Katalin, valamint gyermekei nevében Terebezd egész, Merke és Tapsony félbirtokokat, valamint Kerektó és Kisinke prédiumpokat illetően; Török Ambrus tapsonyi villicusa az

2.

Antimus fia: János mint a királyi aula tagja ezt a pecsétet nyomta Zsigmond király és Albert osztrák herceg örökösödési szerződésére 1402. szeptember 14-én. (HHStA, Ungarische Urkundenabt. Rep.16 Nr 17.)

ura, úrnője és fiaik, továbbá kisserényfalvi Istvánffy János tapsonyi provisor a úrnője és annak fia, valamint Anthymos László hajadon leánya: Veronika nevében Tapsony birtok és Terpec prédiump fele miatt; Szobi Mihály merkei villicusa Tikos, Mórocfalva, Vízvölgy birtokoknak, Merke birtok, Kerektó és Kisinke birtokok felének vonatkozásában; Baráti birtok villicusa pedig Batthyány Boldizsár és Alapi István nevében Barátit illetően. – Túz János a jó másfél évtizede kapott birtokait, a Terjékek, a Törökök, az Istvánffyak és Antimus Veronika leányági jogait, szobi Mihály a sok évtizeden át perelt birtokrészeit féltette. Bár Batthyány Boldizsár nagyanyja is Antimus-lány volt, ő csak Baráti birtok határait védte, amint ez a keletkezett későbbi per folyamán kiderült, de ezt mutatja az a körülmény is, hogy a tiltakozásnak részese volt az Antimusokkal nem rokon Alapi István is, akinek anyja Batthyány Margit volt.³⁵² Ennyi tiltakozás után több per indult, amely nemcsak Perotus birtoklását nehezítette, hanem még az őt követő birtokos, Bakócz Tamás számára is sok bosszúságot okozott.³⁵³ A 70. életévét már betöltött vagy ahhoz közeljáró Antimus János ilyen módon a szenyéri birtokcsoport gondjait átadta Vesaki Perotusnak. A fő problémát, Túz János tárnokmester birtoklását azonban csak III. Frigyeshez történt csatlakozása és disszidálása oldotta meg. Az udvarban járatos Perotus a szenyéri várkastélyt minden tartozékával 1485. július 13-án királyi adományba kapta, és ez alkalommal az iktatásnak sem volt ellentmondója.³⁵⁴ A birtokokkal kapcsolatos perek azonban nem fejeződtek be, hanem a vitás ügyek inkább hatalmaskodások formájában jelentkeztek.³⁵⁵

Antimus János így jogilag és talán erkölcsileg is rendbeszedte a nagymúltú család elsősorban miatta zavarossá vált birtokügyeit. Lényegében kegyelemkenyéren, veje néhány birtokrészének haszonélvezetével élte le utolsó éveit feleségével: Advigával. Papírforma szerint a régi családi birtokért több ezer forintot kapott, de félő, hogy ez csak elméleti érték volt, hisz a birtokokon súlyos terhek voltak. Antimus János azonban haszonélvezeti birtokain sem élt zavartalan, nyugodt életet.

1475-ben panaszt tett Somogy megyénél, mert Dénesnek, a somogyi apátság kommandátorának számárkúti népei és jobbágjai egyik jobbágját engedély, a terrágium és adósságai lefizetése nélkül vitték át az egyház birtokára.³⁶⁶ – 1477-ben a királyi udvarban tett panaszt amiatt, hogy vityai Farkas Tamás felesége, valamint Füredi László és Tamás az elmúlt nagyböjtben egyik vityai jobbágynak ugyanott levő szőlőjét elfoglalta.³⁶⁷

Az idős János nem hagyott fel erőszakos tevékenységével sem. Először a vityai plébánia javait tulajdonította el, ami miatt a veszprémi helynök által kiküldött bíró kiközösítette. A kiközösítés alól való felmentést a bíró 1475. február 1-én megadta, mert János a plébánossal megegyezett és az evangéliumra engedelmességi esküt tett.³⁶⁸ – 1479 előtt Antimus Jánost egy, a laki Túz Miklós által ellene Gábor egri bíboros, pápai követ általános ügyhallgatója előtt indított perben közöcsítették ki. Minthogy a felek kibékültek, ezt a kiközösítést is feloldották.³⁶⁹

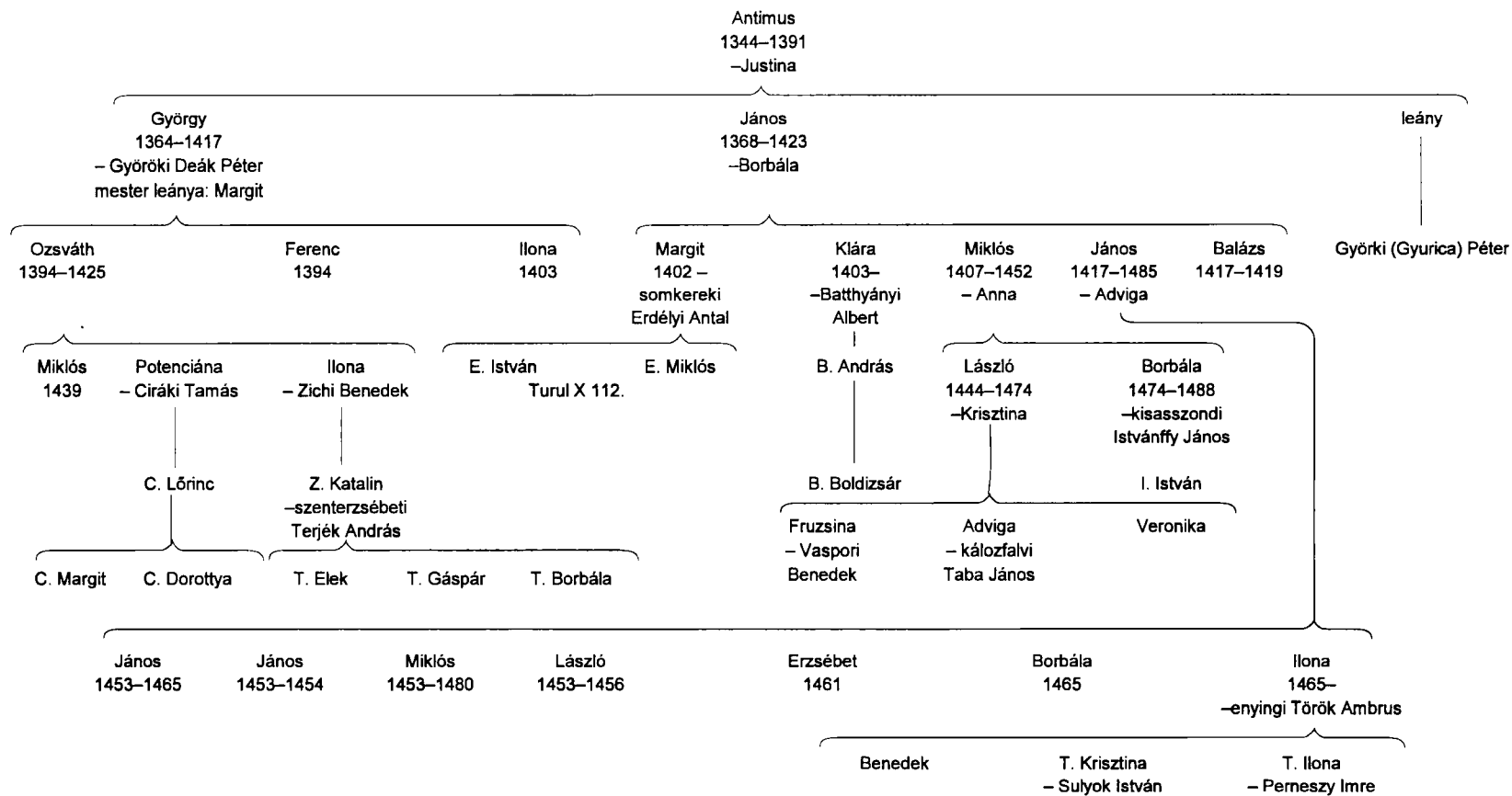
János gyermekei. Jánosnak hét gyermeke volt, 4 fiú és 3 lány. 1453. április 25-én, amikor először említik gyermekeit, már négy fia van. Két János nevű, Miklós és László.³⁶⁰ Az egyik János másodszor és utoljára 1454. február 3-án szerepel.³⁶¹ A másik Jánossal utoljára 1465-ben találkozunk.³⁶² László is korán meghalt, utolsó említése 1456. június 19-ről ismert.³⁶³ A nagykorúságot csak Miklós élte meg. Az ő első önálló jogi cselekedete 1473. április 20-ról ismert, amikor még eltiltotta Török Ambrust a szigeti uradalom elfoglalásától,³⁶⁴ de ugyanez év december 30-án már eladta Török Ambrusnak az uradalomból őt illető részeket.³⁶⁵ – 1474. november 18-án atyja és Török Ambrus megbízásából nagynénje: Istvánffyné Bor-

bála tapsonyi birtokrészét familiárisokkal kifosztotta.³⁶⁶ – Szomorú véget ért. 1480-ban vízkereszt táján bizonyos ügyei intézésére Dombay Jánoshoz készült és betért annak nezeri birtokán egy fogadóba, ahol Dombay jobbágjai uruk parancsára fegyveresen megtámadták és kegyetlenül meggyilkolták. A király Tolna megyét utasította a történetek kivizsgálására, de további adatunk az ügyről nem maradt. Lehet, hogy az atya csak kiváltotta a királyi mandátumot, de már nem nyújtotta be a megyénél.³⁶⁷ Beletörődött a megváltoztathatatlanba vagy Dombay János peren kívül kártérítést fizetett a jobb napokat látott atyának.

A három lány: Erzsébet, Borbála és Ilona volt. *Erzsébetet* egyedül az az 1461. december 13-án kelt oklevél említi, amellyel Antimus János a maga, felesége Adviga és gyermekei: Miklós és Erzsébet nevében átadta a patakkörnyéki zálogbirtokokat a Rozgonyiaknak.³⁶⁸ – A Somlyó és Némethi cseréjét rögzítő, 1465. július 14-én kelt leleszi konventi oklevélben két leány szerepel: *Borbála* és *Ilona*.³⁶⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy Erzsébet már nem élt, s minthogy Borbálára is csak ez az egy adat maradt fenn, az ő korai halálát is biztosra vehetjük. – *Ilona* akivel szintén 1465-ben találkozunk először, 1471. április 20-án Török Ambrus második felesége.³⁷⁰ 1474. november 8-án már 3 gyermeke van, Benedek, Krisztina és Ilona.³⁷¹ Ilona a Szenyér várkastélyból és tartozékaiból neki járó leánynegyedet készpénzben kapta meg 1483-ban Perotustól.³⁷² Minthogy Ilona férje unszolására Tapsonyban és Terebedzen levő örökölt részeit átengedte Perotusnak, birtok nélkül maradt. Kárpótlásul férje 1488-ban a Sziget várához tartozó Somogy megyei Szentmárton nevű birtokot falvaival és birtokaival 1000 forint értékben neki zálogként lekötötte.³⁷³

Antimus János, a család utolsó férfitagja, 1485. november 16-án még életben van,³⁷⁴ de özvegye: Adviga a Szenyér várkastély és tartozékai után neki járó hitbért és jegyajángékat 1486. augusztus 12-én már megkapta Perotustól.³⁷⁵ – Ezzel az államellékről származó Antimus család közel 250 éves története végetért.

Borsa Iván

Feltételezett családtagok: Szigeti Dénes fia: László baranyai alispán 1410 (Zichy VI. 65). – Terebezdi Bereck fia: Tamás 1433 (Lukcsics i. m. 229.). – Szigeti István komáromi várnagy 1445 (DL 13 887 – MRA 175–22).

JEGYZETEK

222. ZsO II. 5755.
 223. DL 87 762 (Esterházy 45-A-16).
 224. EKM 65-1-10 (DF 238 191) utólag rávezetett jegyzete.
 DL 87 979 (Esterházy 45-B-27).
 225. DL 11 610 (NRA 1600-27).
 226. 1429: Hazai oklevéltár V. 224-225. (DL 61 428, Kisfaludy lt.) – 1431: DL 12374 (NRA 1551-7).
 227. 1433: nobilis vir Nicolaus de Tapson Vesprimiensis diocesis ... in curia imperatoris existens Turul 1893. (XI. évf. 7. p.). – Lukács Pál: XV. századi pápák oklevelei. II. Bp. 1938. 262. sz. – 1434: Gyárfás István: A jász-kunok története III. 595; DL 12 601 (NRA 395-5); Engel Pál: Archontológia (kézirat). Engel (kézirat) i.m.
 228. KML 120 (EKH 8-5-28, DF 208 559); Engel (kézirat) i.m.
 229. EKM 65-1-15 (DF 238 198).
 230. Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia a Zsigmond-korban. (Értekezések a történeti tudományok köréből 83.) Bp. 1977. 126.p.
 231. EKM 65-1-18 (DF 238 198).
 232. EKM 65-1-20 (DF 238 200).
 233. KML 175 (EKH 8-5-28, DF 208 612).
 234. DL 65 537 (Döry lt.).
 235. Szlovák Nemzeti Levéltár, Révay cs.l., Gyulay cs. 8-1 (DF 260 008).
 236. EKM 65-1-24 (DF 238 204).
 237. 1441: Zichy IX. 37. – 1442: DL 55 251 (Kállay cs.); Engel (kézirat) i.m.
 238. EKM 65-1-25 (DF 238 205).
 239. DL 44 351 (Múz.Törzssanyag) és DL 102 096 (Bathányi cs., Miscellanea).
 240. A budai káptalan előtt május 13-án három, részleteikben eltérő bevallást tett a kölcsön és a biztosítékul adott birtokok ügyében (EKM 27-5-8, 9, 10; DF 236 591-236 593), 1445. május 15-én pedig Hunyadi János elismerte a zálogbirtokok átvételét (EKM 27-5-12, DF 236 593). Még 1445-ben Hunyadi János oklevélben ismeri el, hogy Miklós megfizette neki az 1450 forintot (EKM 27-5-11, DF 236 594). – Ezek a kölcsönügyletnek még magyarázatra váró részletei.
 241. EKM 27-5-17 (DF 236 600).
 242. Szlovák Nemzeti Levéltár, Révay lt. Gyulay 8-24b (DF 260 035); Zichy IX. 107
 243. Lásd a 69-70. jegyzetekenél írtakat.
 244. Lásd a 127-128. jegyzetekenél írtakat.
 245. Az ajándékozás a somogyi konvent előtt 1435. május 1-én (DL 88 093, Esterházy 45-B31), a pécsi káptalan előtt 1435. június 30-án (DL 88 106, Esterházy 45-B-34) történt. Iktatására 1436-ban került sor (DL 88 103, Esterházy 45-B-35).
 246. DL 12 491 (NRA 395-1).
 247. 1434: EKM 65-1-14 (DF 238 194), 1435: KML 279 (EKH 14-7-4, DF 208 717).
 248. EKM 27-5-7 (DF 236 590).
 249. KML 177 (EKH 8-5-30, DF 208 614).
 250. EKM 65-1-26 (DF 238 206).
 251. Sztáray oklt. II. 463-464 (DL 85 864).
 252. Zichy XII.148.
 253. DL 88 094 (Esterházy 45-B-32).
 254. EKM 65-1-29 (DF 238 209).
 255. EKM 27-5-18 (DF 236 601) és KML 184 (EKH 8-5-37, DF 208 621). – Miklós része: Tapsony a várkastély helyével, Terebezd, Sitke, Merke, Mórocfalva, Kisinke, Kerekítő, Szenyér, Gyümölcsény, Edde, Vétye és Baráti birtokok tartozékukkal, Déd, Kisfalud, Edde, Mikófalva és Gyógy birtokokon levő részek (Somogy m.), Nagyfalva a vámmal és a révvel, Rohonca, Veresmart, Szemlék és Rárostelke birtokok (Csanád m.), Vásári és Kesző (Bihar m.) és Vasad (Nyír m.). – János része: Sziget vára Sziget mezővárossal és tartozékokkal, Malomfalva a vámmal, Pálosfalva, Semlékhegy, Zsibót, Mikóháza, Szentmihályfalva és Szentegyed (Baranya m.), továbbá Mindszent, Szentmárton, Diósvizsló, Kálmán, Mernye, Vásárosfalva, Gonász Somogyfalva, Kéthobol, Boldogasszonyfalva (Somogy m.).
 256. EKM 65-1-16 (DF 238 196).
 257. KML 174 (EKH 8-5-27, DF 208 611).
 258. KML 211 (EKH 8-7-1, DF 208 647).
 259. EKM 29-7-H (DF 264 661).
 260. EKM 29-7-L (DF 264 665).
 261. EKM 65-1-10 (DF 238 191).
 262. DL 11 610 (NRA 1600-27).
 263. EKM 29-7-I (DF 264 662), KML 178 (EKH 8-5-31, DF 208 615).
 264. EKM 65-1-27 (DF 238 207).
 265. EKM 65-1-28 (DF 238 208), EKM 29-7-J (DF 264 663).
 266. EKM 29-7-M (DF 264 666).
 267. EKM 65-1-12 (DF 238 192), EKM 65-1-13 (DF 238 193).
 268. KML 120 (EKH 5-6-15, DF 208 559).
 269. A szenyéri jobbágy miatt folyt per iratai: EKM 65-1-17 (DF 238 197), EKM 65-1-21 (DF 238 201); a mernyei jobbágyéi: EKM 65-1-19 (DF 239 199), KML 121 (EKH 5-6-16, DF 208 560), EKM 29-7-F (DF 264 659).
 270. SMM 19 (1988) 30, 171.sz.
 271. EKM 27-5-13 (DF 236596).
 272. SMM 19 (1988) 22, 102.sz. – Nehéz megmagyarázni, hogy a bírságjegyzék ezt megelőző (101.sz.) bejegyzése szerint Antimusfi Jánost és szentmargitai Áron Miklóst azért marasztalták el, mert Forró Péter és Benedek meg Csehi Mihály fia: János – a másik bejegyzésben tettestársaik – ellenében nem jelentek meg a somogyi konvent vizsgálati és idéző levelében leírt ügyben.
 273. Lásd a 253-255. számú jegyzetekenél írtakat.
 274. ZsO II. 2815 (EKM 26-8-19 és 20, DF 236 526 és 236 527).
 275. Az 1429. augusztus 23-i eklevél csonkán maradt ránk (EKM 29-7-D, DF 264 656). Legrégibb teljes szövegű átírása 1447. február 21-én kelt (EKM 65-1-30, DF 238 210).
 276. ZsO II. 2816 (EKM 27-4-1, DF 236 569).
 277. ZsO II. 2929 (EKM 27-4-2, DF 236 570).
 278. Csonka oklevél (EKM 29-7-G, DF 264 660).
 279. EKM 65-1-30 (DF 238 210), EKM 27-5-15 (DF 236 598).
 280. KML 183 (EKH 8-5-36, DF 208 620). – Ebben az oklevélben Kisfalud-Kyske prédiuum helyett Sitke-Sysko birtok szerepel.
 281. EKM 27-5-28 (DF 236 611).
 282. EKM 27-5-29 és 30 (DF 236 612 és 236 613).
 283. EKM 27-6-10 (DF 236 623).
 284. ZsO II. 3400 (KML 376, EKM 18-5-6, DF 208 815). A per egyes részletei – a már említetteken kívül – a következő jelzetek alatt találhatóak: 1448: KML 691 (EKH 48-4-6), KML 282 (EKH 14-7-7, DF 208 720); 1449: EKM 27-5-20

(DF 236 603), KML 179 és 180 (EKH 8-5-32 és 33, DF 208 616 és 208 617), KML 73 (EKH 2-8-17, DF 208 511); 1450: EKM 28-7-K (DF 264 664); 1452: EKM 27-5-21 (DF 236 604); 1459: EKM 65-1-34 (DF 238 214).

285. EKM 27-5-21 (DF 236 604).
286. EKM 29-7-N (DF 264 667).
287. EKM 65-1-26 (DF 238 206).
288. EKM 65-1-22 (DF 238 202).
289. EKM 27-5-22 és 23 (DF 236 605 és 236 606).
290. EKM 27-5-24 (DF 236 607).
291. EKM 65-1-31 (DF 238 211).
292. KML 39 (EKH 1-3-24, DF 208 476).
293. EKM 27-5-25 (DF 236 608).
294. DL 16 209 (Paul. Szakácsi).
295. EKM 26-8-9 (DF 236 518).
296. EKM 65-1-33 (DF 238 213).
297. Csánki II. 830 a galgóci Erdődy levéltár oklevelére

hivatkozva.

298. EKM 27-6-2 (DF 236 615).
299. EKM 27-6-20 (DF 236 632).
300. EKM 27-6-1 (DF 236 614).
301. EKM 27-6-4 (DF 236 617).
302. László kezén maradtak birtokrészek. Ezt mutatja egy 1473 táján kelt oklevél, melynek fennmaradt csonkja szerint László panaszt tett Somogy megye hatósága előtt inkei jobbagynak hozzá történő költözése ügyében (EKM 27-6-4, DF 236 617).

303. KML 125 (EKH 5-7-4, DF 208 564).

304. Egy csonka oklevélben, melynek keltét 1473. december 30 utánra kell tenni, még említik (EKM 65-1-35, DF 238 215), de 1474. február 16-án már özvegye szerepel (DL 88 552, Esterházy 47-Z-19).

305. DL 88 552 (Esterházy 47-Z-19). Ez a per egyébként még 1479-ben sem ért véget (DL 88 634, Esterházy 45-C-53).

306. EKM 27-6-8 és 9 (DF 236 621 és 236 622).

307. EKM 28-2-9 (DF 236 656).

308. EKM 27-6-15 (DF 236 628), EKM 27-6-21 (DF 236 633), EKM 27-6-24 (DF 236 636).

309. v. ö. a 305. jegyzetet.

310. EKM 27-6-7 (DF 236 620).

311. DL 88 641 (Esterházy 47-Z-19). – Waspöri és Taba egyetlen alkalommal tűnik fel Tapsonyban. Minthogy László özvegye 1479 után már nem képviseli lányait, nem kizárt, hogy itt két veje képviselte lányainak érdekeit.

312. v. ö. a 308. jegyzetet.

313. v. ö. a 307. jegyzetet.

314. EKM 28-2-11 (DF 236 658).

315. EKM 28-2-7 (DF 236 654).

316. 1412. április 16-án egy iktatásnak János mester officialisa urának, ura feleségének és Miklós nevű fiának nevében mondott ellent (EKM 27-5-1, DF 236 584), János akkor tehát még nem élt. 1417. május 1-én viszont Úny és Mernye cseréjekor már öccsét: Balázst is említik (DL 87 900, Esterházy 45-B-26). Így János fia: János születése 1416 előttre feltételezhető.

317. EKM 65-1-17 (DF 238 197), EKM 65-1-19 (DF 238 199). – Lásd a 269-273. jegyzetknél írtakat.

318. DL 97 230 (Vay lt.)

319. Lásd a 370-371. jegyzetknél írtakat.

320. SMM 19 (1988) 30, 172.sz.

321. uo. 17, 65.sz.

322. uo. 9, 1.sz.; 13, 29.sz.; 15, 50.sz.; 16, 53 és 56.sz.; 18, 69.sz.

323. uo. 21, 96.sz.

324. DL 44 369 (N. Múz. Törzsanyag).

325. EKM 65-1-29 (DF 238 209).

326. DL 14 301 (Dombay cs. B-9).

327. KML 446 (EKH 39-9-29, DF 208 884).

328. EKM 65-1-32 (DF 238 212).

329. Hazai oklt. 420-422 (DL 90 988, Héderváry lt. Viczay rész 48-39).

330. Lásd a 288-290. jegyzetknél írtakat.

331. DL 24 542 (NRA 105-1).

332. DL 88 274 (Esterházy 45-B-38).

333. DL 70 030 (Sibrik cs).

334. DL 88 368 (Esterházy 45-C-40).

335. Zichy X. 183.

336. DL 24 542 (NRA 105-1).

337. DL 88 376 (Esterházy 45-C-42).

338. EKM 65-1-33 (DF 238 213).

339. Csánki II. 830 a galgóci Erdődy levéltárra való hivatkozással. – A szenyéri várkastélynak és tartozékainak a Kanizsaiak, László és János részére történő esetleges eladományozása ellen Hubay Gergely a maga, valamint Antimus János és László nevében 146[5]-ben tiltakozott (EKM 27-5-26, DF 236 609). Ez bizonyára elővigyázatosságból történt, de érdemi eredménnyel nem járt, mert – mint láttuk – Szenyért laki Tűz János kapta.

340. Szlovák Nemzeti Levéltár, Leleszi hiteleshelyi lt., Acta anni 1465-39 (DF 223 121).

341. DL 16 199 (Acta paulinorum, Pápa 23-10).

342. DL 88 469 (Esterházy 47-T-22).

343. DL 88 383 (Esterházy 48-D-64).

344. DL 88 493 (Esterházy 45-C-46).

345. 1471: DL 88 522 (Esterházy (45-C-47), 1473. dec. 30u.: EKM 65-1-35 (DF 238 215). – A kérdés részleteit a szigetvári és a szenyéri uradalom birtoktörténetének kellene tisztáznia.

346. DL 88 548 (Esterházy 45-C-48). – Ezt az eladást I. Mátyás 1474. március 16-án jóváhagyta (DL 88 553, Esterházy 45-C-51).

347. DL 88 565 (Esterházy 45-C-49).

348. 1480-ból két per ismert. Az egyiket Török Ambrus indította szenterzsébeti Terjék András (Ozsvát leányának: Ilonának veje, Zicsi Katalin férje) és felesége ellen terebezdi, merkei, eddei, és gyümölcsényi részek elfoglalása miatt. (DL 8 637 és DL 88 640, Esterházy 45-C-55.) – A másikat Vaspöri Benedek (Antimus László leányának: Fruzsínának férje) és kálozfalvi Taba János (László másik leányának: Advigának férje) indították Török Ambrus első házasságából született fia: Imre meg Istvánffy János (Antimus Miklós leányának: Borbálának férje) és fiúk: István ellen, s azt meg is nyerték. (DL 88 641, uo. 47-W-15.)

349. EKM 27-6-5 (DF 236 618) és EKM 29-7-O (DF 264 668). A zálogbirtok akadálytalan iktatásáról az oklevelet a budai káptalan 1473. szeptember 20-án állította ki (EKM 27-6-6, DF 236 619).

350. Hadnagy István királyi kamarás (cubicularius) volt, akit a király 1473 márciusában Antimus Jánossal együtt Marcali László somogyi ispán pártfogásába ajánlott (EKM 27-6-3, DF 236 616).

351. EKM 27-6-13 és 14 (DF 236 626 és 236 627).

352. EKM 27-6-15 (DF 236 628).

353. Borsa Iván: A szenyéri uradalom Mohács előtti iratanyagának vizsgálata. (In.: Mályusz Elemér emlékkönyv. Bp. 1984. 56-76. pp.)

354. Az adomány: EKM 27-6-28 (DF 236 640), az iktatás: EKM 27-6-29 (DF 236 641).

355. Lásd a 131. jegyzetet, továbbá EKM 30-5-pag. 145-147.
 356. EKM 65-1-36 (DF 238 216).
 357. EKM 65-1-37 és 38 (DF 238 217 és 238 218).
 358. KML 292 (EKH 14-7-21, DF 208 730).
 359. EKM 27-6-16 (DF 236 629).
 360. DL 88 274 (Esterházy 45-B-38).
 361. Hazai oklt. 420 (DL 90 988, Héderváry lt. Viczay rész 48-39).
 362. EKM 27-5-26 (DF 236 609).
 363. DL 24 542 (NRA 105-1).
 364. KML 63 (EKH 2-5-22, DF 208 501).
 365. DL 88 548 (Esterházy 45-C-48).
 366. EKM 27-6-7 (DF 236 620).

367. KML 247 (EKH 13-8-3, DF 208 685).
 368. DL 24 542 (NRA 105-1).
 369. Szlovák Nemzeti Levéltár, Leleszi hiteleshelyi lt., Acta anni 1465-39 (DF 223 121).
 370. DL 88 522 (Esterházy 45-C-47). – Török Ambrus felesége 1469. március 19-én még Veronika volt, Alsóvityai László leánya (DL 88 477, Esterházy 45-C-45).
 371. DL 88 565 (Esterházy 45-C-49).
 372. EKM 27-6-26 (DF 236 638).
 373. EKM 28-2-10 (DF 236 657).
 374. KML 532 (EKH 44-8-16, DF 208 970).
 375. EKM 28-2-7 (DF 236 654).

MAGYAR-LENGYEL GENEALÓGIAI KAPCSOLATOK

Harmadik, befejező rész

Sokkal nehezebb a dolgunk, ha a fordított irányú áttelepülésre vonatkozó példákat kívánunk bemutatni. A Lengyelországban letelepedett magyarok ivadékaira vonatkozóan ugyanis elsősorban éppen a lengyel szakirodalom adhat útbaigazítást.

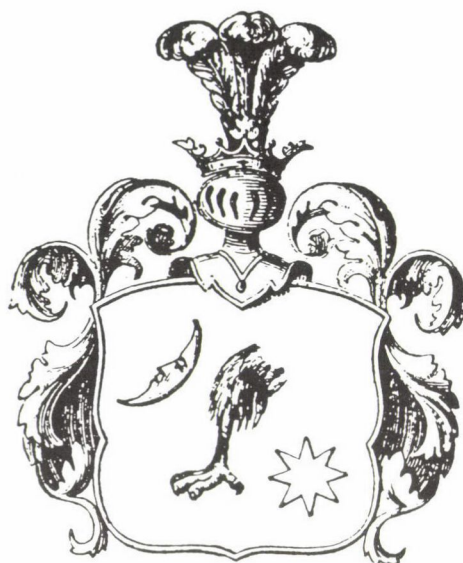
Néhány jeles családknál azonban közismertek és hazai művekben is megtalálhatók az adatok. Így a Báthory család István erdélyi fejedelem, majd lengyel király révén került Lengyelországba, kevesen tudják viszont azt, hogy fivérének Andrásnak fia, szintén István, ki nagybátyját különböző lengyel hadjáratokban elkísérte, Zsigmond erdélyi fejedelemsége alatt végleg Lengyelországba menekült, s másodszor itt is házasodott meg, a lengyel Kostka Zsófiát véve el. Az ő fia, András, és lánya Hedvig szintén lengyel házastársat választottak. A Báthory család ezen ága egyébként fiágon kihalt, leányágon viszont végül is visszaszármazott Magyarországra, s a Rákóczi-családban élt tovább.³³ Érdekes az az adat is, hogy Báthory István 1588-ban (tehát már király nagybátyja halála után) lengyel indigenátust is nyert.³⁴

Néhány további magyar eredetű lengyel nemesi család: Berzewiczde Dongungen (a Berzeviczyek egyik ágazata),³⁵ Wesselini (Wesselényi),³⁶ Beriesz (Békés)³⁷. (Cimerét ld. a 7. ábrán.) A lengyel főnemesi családok felsorolásában egyébként megtaláljuk a Rákóczit is, György fejedelem indigenátusa révén,³⁸ a Rákócziakat azonban nem sorolhatjuk igazán ide, mivel ők csak ideiglenesen telepedtek le Lengyelországban.

Égészen bizonyos, hogy a Báthory István-korabeli honosításokat jóval megelőzően is történtek

hasonló esetek, ezekre vonatkozó okleveles források nyomára azonban e rövid kutatás során nem bukkantam. Ismert viszont, hogy az Amadei (Hmadei) grófi család³⁹ hagyománya Magyarországra utal s eszerint ősük az Anjou-kor kezdetén hagyta el hazánkat. Valószínű, hogy már az Árpádkorban is számos magyar telepedett le Lengyelországban – már csak a dinasztikus kapcsolatok miatt is.

A régi magyar bevándorlás másik formája a polgárcsaládok áttelepedése, többnyire egyes kézművesek személyében. Ilyen jellegű adatokra bőven bukkantunk a lengyel forrásközlemények-

7. ábra. A Berkiesz, Bekesz (Békés) család címere

ben. Példaként említjük, hogy a krakkói polgárcsaládok között a XVI. sz.-ban nem egy eredt Magyarországról – elsősorban Erdélyből.⁴⁰ Különösen intenzívvé vált az áttelepedés, keveredés Lengyelország 1795-ben történt felosztásától kezdve az Osztrák Birodalomhoz tartozott részekre tekintettel az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában. Ebben komoly szerepe volt az osztrák politikának, mely a különböző nemzetiségű katonatiszteket tudatosan helyezte idegen ajkú környezetbe. A Galíciába, Krakó vidékére küldött magyar személyek, családok esetében gyakran fel sem merült a korábbi rendi állapot elismerése illetve elismertetésének igénye, hacsak nem főnemesi családról volt szó.⁴¹ Sziléziai eredetű a Blankenstein család, melynek lengyel címerét a 8. ábra mutatja.

Befejezésül arra mutatunk be példákat, hogy a mindkét irányú áttelepülésektől függetlenül gyakran került sor magyar és lengyel családok összeházasodására. Egy-egy ilyen házasság többnyire csak a feleség elszármazását jelentette, ami a család fiágon való áttelepülésével nem járt. Az ilyen kapcsolatok különösen gyakoriak voltak a több országban is birtokos főnemességnél. Példák bőséggel találhatók mind a magyar, mind a lengyel, mind pedig a nemzetközi irodalomban.

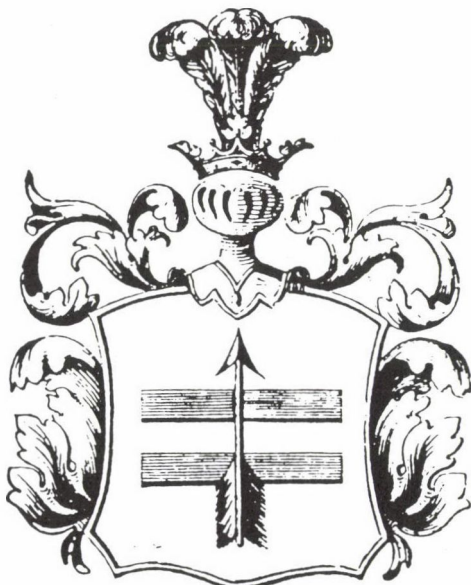
Néhány példa: Hg. Odescalchi Livius felesége volt Branicka Zsófia.⁴² Hg. Czaderski Ernő paksi Sipeky Emmát vette nőül, leányukat Czaderska Ernát megint magyar férfi, gr. bedegi Nyáry Kál-

mán,⁴³ Czaderska Ilonát pedig br. Galántai Fekete Aladár.⁴⁴ Br. Sennyey József felesége Dombrowska (Dąbrowska) Konkordia volt,⁴⁵ gr. Pálffy Alajosé pedig hg. Jablonowska Zsófia.⁴⁶ Br. Barkóczy Antal neje lett Karilowska Rozália,⁴⁷ gr. Khuen Károlyé gr. Kottulinsky Ernesztina. A Kottulinsky grófi család egyébként József és leszármazottai személyében 1790-ben indigenátust nyert, eredetében azonban lengyel.⁴⁸ Br. Pongrácz Lajos gr. Zboinska Máriát vette el,⁴⁹ stb, stb.

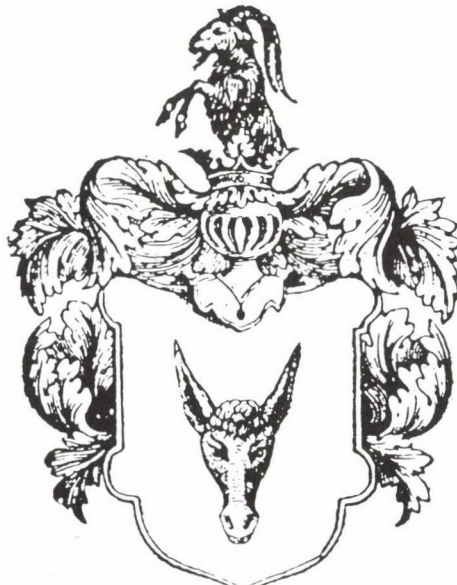
Az ilyen jellegű házassági kapcsolatok azt eredményezik, hogy számos magyar család ősfáján szerepelnek lengyel ősök, s fordítva. Egy-egy lengyel ősanya esetleg családot egész sorába hoz be lengyel ősvonalat. Ha a különböző magyar genealógiai kézikönyvek⁵⁰ alapján elkezdjük nyomon követni pl. a Sennyey-Dombrowska házaspár leszármazottait, azt találjuk, hogy gr. Forgách, gr. Teleki, gr. Vay, Zauner, Prónay, gr. Eszterházy és más magyar családok egész ágainak ősei közé kerül be a Dombrowski-család s ezen keresztül sok más lengyel család.

A lengyel ősök mellett esetleg még további nemzetek családjai kerülnek be az ősök közé a lengyel eredetű, de az újabb korban máshová származott, vagy idegen eredetű, de lengyellé vált családok esetében, pl. gr. Wilczek vagy gr. Kolowrath-Krakowski⁵¹.

E példákkal zárjuk fejezetünket, abban a reményben, hogy ha nem is rendszerezett módszer-

8. ábra. A sziléziai eredetű Blankenstein (Blanckenstein) család lengyel címere – eltér a Magyarországon használatostól

9. ábra. A XIV. századi eredetű lengyel Ligera család a Pólkozić címet használta. Magyarországon Legeza néven telepedtek meg.

tani útmutatást, legalább ötlettárat s némi ízelítőt sikerült adnunk a magyar-lengyel genealógiai kapcsolatok kutatásának gazdag lehetőségeiből.

Bízom benne, hogy az itt felvetett ötletek, valamint a következő *Adattár* és *Bibliográfia* kedvet csinál a lehetőségek kiaknázásához is.

FÜGGELÉK

Bibliográfia

E Függelékben rövid ajánló bibliográfiát adunk, mely a kutatónak segítséget nyújthat a lengyel családokra vonatkozó alapvető adatok felderítésében. E bibliográfia csupán elenyésző töredékét mutatja be a fontosabb műveknek, elsősorban kézikönyveknek, ám az itt szereplő könyvek többsége hivatkozásaival tovább tájékoztat egy-egy családra vonatkozó további nyomtatott források illetve gyakran levéltári anyagok vonatkozásában is. A kötetek jelentős része megtalálható itthon is; elsősorban az OSZK anyagát ajánlhatjuk. Teljességre törekedtünk az 1986 közepéig reprintben megjelent könyvek felvételénél, hiszen ezek jóval könnyebben hozzáférhetők, akár meg is vásárolhatók. A reprintben is megjelent műveket * -gal jelöltük meg.

Általános herbarzok, nemesi lexikonok

1* *Paprocki, Bartosz-Turowski, Kazimierz Józef*: Herby rycerstwa polskiego. Krakó 1858. 964, CLXII, 13.

(Ez a kötet már 1858-ben is egy régi mű újrakiadása volt. Anyaga természetesen erősen hiányos, de megbízhatónak tűnik. A klaszikus lengyel herbarz tipikus példája. Reprint: Gdańsk 1982.)

2* *Niesiecki, Kasper-Bobrowicz, Jan Nepomuk*: Herbarz polski I-X. Lipcse 1839-1845.

(Viszonylag korai, de korának megfelelően igen részletes, általában megbízható munka. A jelenleg megjelent reprintek között a legteljesebb. Reprint: Krakó 1979.)

2/a* *Milewski, Ignacy Kapica*: Herbarz. (Dopełnienie Niesieckiego). Krakó 1870. XIC, 504 p.

(Az előbbi mű kiegészítése.)

3. *Żernicki-Szeliga, Emilian*: Der polnische Adel, und die demselben hinzugetragenen anderländischen Adelsfamilien. I-II. Hamburg 1900. (A kötetről részletesebb információt nem sikerült szerezni, alpműnek tekintik.)

4* *Boniecki, Adam-Reiski, Artur*: Herbarz polski. I-XVI. Varsó 1899-1913. (A legrészletesebb, legpontosabb herbarz. Sajnos, csak A-Makomaski-ig jelent meg. Reprint kiadása 1985-től kötetenként jelenik meg.)

5. *Uruski, Severyn*: Rodzina. Herbarz szlachty polskiej... I-XV., 1-6 pk. Varsó 1904-1938.

(Tapasztalatom alapján a befejezett művek közül a legteljesebb. Lényeges, hogy családonként 8-10 irodalmi hivatkozást is megad, ahol az lehetséges.)

6. *Wittig, Wiktor*: Nieznana szlachta polska i jej herby. Krakó 1908. 436 p.

(Korábban nem publikált családok címerkönyve.)

7. *Polska encyklopedia szlachecka*. I-XII. Varsó 1935-38.

(Igen részletes, névanyaga gazdag. A leírások, hivatkozások sajnos meglehetősen pontatlanok. Jellegetben a magyar „Kempelen”-hez hasonlítható, de mindenféle leszámazási tábla hiányzik.)

8. *Kruczkowski, Sylwester Korwin*: Poczet wyniesionych do godności szlacheckiej przez monarchow austriackich. Ilyvo 1935. 56 p.

(Kisebb jelentőségű kézikönyv, csak az Osztrák-Magyar Monarchia területéhez tartozott rész családaira vonatkozik.)

9. *Konarski, Szymon*: Szlachta kalwińska w Polsce. Varsó 1936. XVIII. 358 p.

(A Lengyelországban ritka, református vallású nemesi családok kézikönyve.)

10. *Szydlow-Szydlowski, Stefan Graf von-Pastinszky, Nikolaus R. von*: Der polnische und litauische Hochadel, Bp., 1944. 123 p.

(A tanulmányban részletesen ismertjük. Formájában, rövidítésrendszerében mindenütt a herbarzokat másolja.)

11. *Konarski Szymon*: Armorial de la noblesse polonaise titrée. Páris 1958. 478 p., 24 t.

(A hagyományos herbarztól a közölt illusztrációk révén tért el – nyilván a külföldi címereskönyvek hatása alatt.)

12. *Kosiński, Adam Amilkar*: Przewodnik heraldyczny. I-V. Krakó 1977-?

(A művet nem sikerült megnézni, tájékoztatás szerint azonban az általános heraldikai bevezetés után szintén herbarz jellegű.)

Négyűjtemények

13* *Nalecz-Małchowski, Piotr*: Zbiór nazwisk szlachty. Lublin 1805. 817p.

(Gyakorlatilag használhatatlan – a hasonló művek stilusában a családnéveket minden utalás nélkül sorolja fel. Ezt a műfajt a kutató csak afféle gyorsindexként forgathatja, a benne megtalált nevet érdemes az előbbi csoportba tartozó művekben továbbkeresni. Fordítva azonban semmi sem állapítható, hiszen a gyűjtemények távol állnak a teljességtől. Reprint: Varsó 1985.)

14. *Dunin-Borkowski (Borkowski-Dunin), Jerzy Sewer*: Spis nazwisk szlachty polskiej. Ilyvó 1887. 611 p.

(Modernebb, de szintén nem jól használható.)

Genealógia

15. *Dunin-Borkowski (Borkowski-Dunin), Jerzy (Sewer)*: Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich. Ilyvó, 1895. 767 p.

(Az egyetlen kézikönyvnek szánt mű, melyben részletes genealógiák találhatók – az áttanulmányozott anyagon belül. A következő csoportban szereplő munkák viszont sok leszámazási táblázatot is hoznak.)

16.* *Bulzer, Oswald*: Genealogia Piastów. Krakko 1895. XV. 574 p.

(A Piastok magyar kapcsolatai miatt igen érdekes munka! Reprint: Boroszló 1980.)

17. *Dworzaczek, Włodzimierz*: Genealogia Tablice. Warszawa 1959 1-183. table

Évkönyvek, almanachok

18. *Żychliński Teodor*: *Złota księga szlachty polskiej*. I-XXXI. Poznań 1879-1908.

(A lengyel nemesség „aranykönyve” valószínűleg a hasonló külföldi sorozatok – vö. pl. a későbbi Libro d'Oro della Nobiltà Italiana – példájára készült évkönyv. Gazdag forrásanyaggal.)

19. *Dunin-Borkowski (Borkowski-Dunin), Jerzy Sewer*: *Rocznik szlachty polskiej*. I-II. Ilyvó 1881-1883.

(A sorozat sajnos két kötet után megszűnt.)

20. *U.ő.*: *Almanach błękitny*. Genealogia żyjących rodów polskich. Ilyvó, 1908. 1127 p.

(V. 6. : a 15. szám alattival. E sorozatnak indított kötet is unicus maradt.)

21. *Almanach polskich rodzin ututulewanych*. Varsó 1931-1935.

(Az almanach sorozat abc-rendben kívánta a családokat ismertetni, a teljes abc-t csak több év alatt végigjárva mint pl. a Nederland's Adelsboek. A vállalkozás azonban a K betűnél elakadt.)

22. *Straykoń-Kasprzycki, S. (szerk.)*: *Almanach szlachecki*. Varsó 1939. 160 p.

(A 21. szám alattihoz hasonló kísérlet, ez azonban csupán az A-Ba közötti családokig jutott el s máris megszűnt.)

Az évkönyveknek, almanachoknak viszonylag teljes listáját adtuk, mivel ezekben sok családfa, leszármazási táblázat is található, s ezek gazdag anyagot ígérnek a magyar kapcsolatok kutatóinak. Érdekes tény, hogy *Fritsch Thomas Frh.*: *Die Gothaischen Taschenbücher Hofkalender und Almanach*. Limburg 1968. c. munkájának európai nemesi évkönyveket ismerető egyébként igen precíz bibliográfiájában (175-183. pp.) egyáltalán nem is tud a lengyel nemesi évkönyvek létezéséről!

Lokális jellegű nemesi lexikonok

23.* *Bojničić, Ivan*: *Der Adel von Galizien, Lodomerien und Bukowina*. (2 db) Siebmacher's Grosses und Allgemeines Wapenbuch IV/14. 271 p., 316 t.

(Nagyon fontos a magyar kapcsolatok szempontjából a szomszédos, illetve később a Monarchia területéhez tartozott lengyel tartományok családjainak tanulmányozása. Ez a mű, ellentétben a korabeli, lengyel szerzőktől származó herbarzokkal, minden család címerét is bemutatja. Ez nyilvánvalóan a Siebmacher sorozat egységes szerkesztési elvei miatt alakult így, bár az ismétlődő címerképek miatt a táblaanyag mintegy 90%-a tulajdonképpen felesleges. A teljes Siebmacher sorozat reprintje folyamatosan jelenik meg Németországban.)

24. *Poczet szlachty galicyjskiej i bukuwińskiej*. Ilyvó 1857. XIV. 335 p.

(Galícia és Bukovina jelentőségét az előző annotációban jeleztük.)

25. *Boniecki, Adam*: *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskiem w 15 i 16 wieku*. Varsó 1887. XV. 425, XLIX p.

(E művet példaként mutatjuk be – a tanulmányban láttunk olyan esetet, ahol litvániai eredetű család került le Galíciába, majd innen Magyarországra. A területi jellegű herbarzok száma az itt közltekénél lényegesen nagyobb, de nem közelíti meg a magyar megyei nemes családok monográfiáinak számát. Valamely család származási helyének meghatározása után mindig érdemes megvizsgálni, hogy az adott területtel külön monográfia foglalkozik-e.)

26.* *Dziadulewicz, Stanisław*: *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*. Vilna 1929. XXX. 495 p., 12 t.

(A tatár eredetű családok magyar kapcsolatait nem sikerült kimutatni, csupán azért említjük, mert reprintben megjelent. Reprint: 1985.?)

Polgári családok

27.* *Reychman, Kazimierz*: *Szkice genealogiczne*. Serija I. Varsó 1936. 212 p.

(Zsidó származású, polgári családok részletes genealógiáját ismerteti. Az egyetlen olyan kötet, mely kifejezetten polgári családokkal foglalkozik – a vizsgált kézikönyvtárban.)

Vegyes forrásközlés

28. *Konarski Szymon*: *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*. I-VI. Buenos Aires-Páris 1963-1974.

(Magyar vonatkozásaira ld. a jelen tanulmány Adattárát!)

29. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*. Varsó? (Adathiány)

Bibliográfia, elmélet

30. *Mickiewiczowa, Iza*: *Bibliografia prac drukowanych w wydawnictwach Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 1908-1933*. Varsó, 1933. 214.

(A mű az egyébként igen szegényes genealógiai bibliográfiák egyetlen valóban használható példája. Előzménye volt a Wdowiszewski, Zygmunt G. által a *Rocznikban* (ld. 27.) sorozatosan megjelentetett Polska bibliografia heraldyczno-genealogiczna za lata... Az 1908 előtti irodalmat feldolgozó könyvszeretere nem sikerült bukkannom.)

31. *Heymowski, Adam*: *Poland's heraldic clans – Their origin and transmutation*. *Genealogics et Heraldica*. 19th Int. Congress of Genealogical and Heraldic Sciences, Keszthely 1990. 105-117. pp.

(A tanulmány jól kiegészíti a jelen munka bevezető részét. E bibliográfiában azért vettük fel, mert a magyar olvasó számára könnyen hozzáférhető és tartalmas anyag.)

Adattár

E fejezetben példaként adjuk a korábban már idézett, Sz. Konarski által összeállított *Materiały...* c. 6 kötetes sorozat (ld. a Bibliográfiát) kötetenkénti névmutatóiból összegyűjtött magyar vonatkozású adatgyűjteményt. Megemlítjük, hogy e mű vegyes tartalmú forrásközlés, illetve egyes tanulmányokat is közölt, így a következőkben szereplő nevek erősen vegyes

forrásanyaghoz kapcsolódnak. Úgy véltük, nem lenne helyénvaló, ha a néhány (mintegy 4-5) köztörténeti adatot e gyűjteményből kigyomlálnánk – bár ezeknek az adott helyen genealógiai kontextusuk egyáltalán nincs –, hiszen így e mutatót azok is használhatják, akik a lengyel irodalomban fellelhető általános magyar vonatkozású adatok iránt érdeklődnek.

Megemlíjtük még, hogy csupán a biztosan magyar neveket vettük fel e mutatóba, melyek vagy egyértelműen magyar hangzásúak, vagy a forrás kifejezetten állítja magyar voltukat.

Néhány helyen a forrásközlésben romlott a név írásmódja, máshol pedig lengyelesített változatban szerepel. Ilyen esetben a helyes magyar forma szerint soroljuk be az adott abc-rendbe, a rekonstruált alakot azonban szegletes zárójelben hozzuk, s mindig megadjuk a forrásban található alakot is. A lengyeles (meghonosodott) alakokat külön is felvettük az abc szerinti rendben, utalva a magyar formára, jelezzük (zárójelben) az előneveket és az alternatív alakokat is.

Andrássy III. 156.
Antos (de Szepesi- Réty) V. 216.
Apafi V. 40.
Balassy V. 53.
Baranyai II. 268.
Batory ld. Báthory
Báthory (Batory, Bathory, Bathory de Somlío) I. 83., III. 13., V. 13., 20., 21., 23-26., 28., 47., 105., 109., VI. 59., 60.
Batthyány (v. Német Ujvár, de Német-Ujvár) III. 206., IV. 98.
Batthyány –Strattmann. II. 225.
Becze (z Kreczowa) V. 26
[Becskeházy?] Becskerházy-Károlyi V. 264.
Békés (de Kornját; Bekiesz) III. 13., V. 25.
Bekiesz ld. Békés
Berzeviczy (de Berzewicze) III. 13.
Bethlen (de Bethlen) V. 30., 216.
Bocskay V. 30.
Bornemissza II. 222., ld. Thyssen-Bornemissza alatt is
Daun ld. Pálffy-Daun alatt
[Deák] Déak II. 144.
Éltető (von) V. 205.
Esterházy (de Galántha et [Frankó] Franknó) II. 188., 254., IV. 89-90, V. 223.
Festa ld. Pesta
Fricke ld. Sövényházy-Fricke alatt
Hadik (de Futak) VI. 319.
Havas II. 268.
Horváth (Horwath) V. 26.
Horwath ld. Horváth

Hunyady II. 188.
Illésházy V. 13., 36.
[Kálaj] Kalay (Kalai, Kolaj) VI. 19., 21., 40., 60-62., 65., 79., 87., 89., 104., 127., 134.
Karay [?] (Karaj) VI. 62.
Károlyi, [Károlyi] Karaly III. 156, V. 265., ld. Becskeházy-Károlyi alatt is
[Kecskeméti] Keskemetti VI. 62-63.
Kemény V. 13.
Kende (Kölcsi Kende) II. 280.
Khuen (de Bélási) V. 205.
Kocsis III. 90.
Kolaj ld. Kálaj
Kossuth II. 61.
[Kölcsi] Kölesci Kende ld. Kende alatt
Krompach (de Holló) V. 40.
Lakits (Lakics; de Nemesszakáts) V. 216.
Mailáth V. 205.
Mara (de Felső [Szálláspatak] Szalaspaták) III. 243.
Mattyasovszky V. 205.
[Mednyánszky?] Medinganszky (Mednyánszky?) V. 133., 136.
Nyírlaki Toronyi ld. Toronyi alatt
Ocskay (de [Ocskó] Ocsó et Felső-Dubova) III. 240
Pálffy Daun (ab Erdőd, z ks. Thiano II. 242., VI. 298.
Paukovics (de Szenkvits) v. 268.
Pesta (Peszt, Festa, Sesta) VI. 40-41., 60., 62., 79., 97., 111.
Petki V. 30.
Rakoczy ld. Rákóczy
Rákóczy (Rákóczi, Rakoczy) III. 152., 153., V. 13., 14., 30., 72., 74.
Rhédey (Redei) V. 13., 30.
Serényi (Serini, Szyryn) II. 49-50.
Sesta ld. Pesta
[Sövényházy] Sovényházy-Fricke V. 216.
Strattmann ld. Batthyány-Strattmann alatt
Széchényi (de Sárvár et [Felsővidék] Felsődivék) IV. 89., V. 223.
Szilassy (de) V. 205.
Teleki II. 86.
Thyssen- Bornemissza VI. 285.
[Tholmácsy] Tholmaczy (Tholmaszy) VI. 78., 122.
Toronyi (Nyírlaki Toronyi) II. 280.
[Vizsolyi] Vizsoly /v./ V. 205.
[Wesselényi] Wesselinyi (Weselini, Veselini, de Wesselyen) III. 13 V. 24.

JEGYZETEK

33. Ld. pl. Nagy Iván i. m. l. k. 221 és 223. p. A Báthoryakkal így sógorságba került családok egyébként a Zakreski és a Luptowski voltak.

34. PLH 21. p. A Lengyelországban elterjedt írásmód, mellyel az indigenátust is bejegyezték, az itt található magyaros változattól eltérően „Batory”, v. ö. pl. u. erre az indigenátusra nézve Konsrski. Materialy... 3. k. 13. p. (ld. a Bibliográfiát)

35. PLH 22. p., lengyel báróság 1583-ban, v. ö. Kanarski i. m. 3. k. 13. p. és Divéky Adorján: A Békés-család szerepe Lengyelországban. Debrecen 1944. 3. p.

36. PLH 99.p., a Wesselényi-család ezen ága szintén a XVI. sz-ban telepedett le Lengyelországban. V. ö. Konarski i. m. III. k. 13. p., 5. k. 24. p. ill. Divéky i. m. 3. p.

37. Divéky idézett műve teljes egészben, Konarski i. m. III. k. 13. p., 5. k. 25. p. Kornját Békés Gáspár Erdélyben Báthory legnagyobb ellenfele s riválisa volt, ám lengyel királysága idejére hű embere lett.

38. PLH 79. p.

39. Ld. pl. a Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser. Gotha 1876-1929.

40. Több ilyen családra vonatkozó részletes adatokra bukkanunk Konniarskinál: i. m. VI. k. 60-62. pp. etc. : Kolaj-család (eredetileg Kálay vagy Kállay), 62. p. : Karaj-család (Karay, esetleg Károly) 40-41. pp. etc. : Festa-család (eredeti neve nehezen rekonstruálható, talán Pest vagy Pesti); mindhárom család erdélyi aranyművesek leszármazottja. Az előfordulások teljes mutatóját ld. az Adattárban.

41. Példa a múlt századi áttelepülésre a Koczy család, mely Dr. Leon Koczy, a Polish Institute and Sikorski Museum Library (Glasgow) néhai igazgatójának közlése szerint mintegy 120-130 évvel ezelőtt (Dr. L. Koczy dédapjának személyében) került Magyarországról Krakkóba. L. Koczy professzor egyébként számos történelmi témájú tanulmány és néhány önálló kötet szerzőjeként örököltette meg nevét, többek között egy érdekes kötetet állított össze a jelen cikk forrásai szolgáltató Jagelló Egyetem eredetével kapcsolatban: University of Cracow. Documents Concerning its Origins. H. n. [Scotia], 1966. 95 p., 3 mell. Hasonló lehet a Rákoczy krakkói család eredete, mely valószínűleg valamelyik köznemesi Rákoczy-csa-

lád egyik ága lehet. (Dr. Małgorzata Rakoczy-Zabinska közlése, Bányászati és Kohászati Egyetem, Krakkó.)

42. Magyar Nemzeti Zsebkönyv. Főrangú családok. Bp., 1888. 10. o. (továbbiakban: MNZS)

43. Kempelen i. m. IX. k. 377. p. és MNZS 176. p.

44. MNZS 494. p.

45. MNZS 423. p., Kempelen i. m. IX. k. 321. p.

46. MNZS 186. p.

47. MNZS 307. p., Kempelen i. m. I. k. 421. p.

48. MNZS 145. és 150. p., PLH 52. p. (eredetileg Kotulinski)

49. MNZS 397. p. („Zboinsky”)

50. Felsorolásunkban elsősorban a MNZS megfelelő cikkeire és Kempelen művére támaszkodtunk, további kötetek fellelőzésével a sorozat még jócskán bővíthető lenne.

51. Historisch-heraldisches Handbuch zum genealogischen Taschenbuch der gräflichen Häuser. Gotha 1855. 1077 pp. ff., 432 pp. ff. Utóbbira v. ö. PLK 50. p. A Kolowratokat egyébként általában cseh eredetűnek tekinti az irodalom.

A MAGYARORSZÁGRA BEVÁNDOROLT HAGGENMACHER CSALÁD

A Haggenmacher nemzetség svájci eredete.

A svájci származású Haggenmacher család múltját Winterthur városa a XV. sz.-ig vezeti vissza. A név a „Haken” ill. „Hagge” szóból keletkezett, ami fegyver-tartó kampót jelent. Ez a kampó biztosította a XIV. sz.-ban a puska elhelyezését a várfalon, másrészt felfogta lökéserejét. Az idők múlásával magát, a kampóval ellátott fegyvert értették a „Hagge” kifejezés alatt. Mivel e fegyvereket a XIV. sz.-ban használták,¹ így a név: „Kampó-” ill. „Kampópuska-gyártó” (Haggenmacher) is ebből az időből származik. Érdekessége, hogy ez a név, mint foglalkozást jelentő meghatározás a maga nemében egyedülálló, mert eredetileg csak Winterthurban maradt fenn.

Winterthurban már a XV. sz.-ban is van nyoma a Haggenmacher névnek, de hiteles dokumentációját csak az 1500-as évek elejétől fennmaradt winterthuri anyakönyvi kivonatok jelentik. Különféle adó és városi jegyzőkönyvek szerint azonban Heinrich Haggenmacher² és felesége már 1512-1531 között mint földkert- és háztulajdonosok szerepelnek Winterthurban. A zürichi levéltárban pedig fennmaradt egy adóslevél 1518-ból, amelyet Heini és Ulrich Haggenmacher tanuként írtak alá. A család genealógiailag vezetett sorát tehát ő tőlük kell származtatni.

Eredeti foglalkozásukat ekkor már nem folytatják, mert a „Hagge” nevű fegyver a XVI. sz.-ban már idejét múlta. E tényt az 1544-ből származó

mézeskalácsformán fennmaradt címerpajzs vagy talán házijegy is igazolja, amely svájci felfogás szerint egy átlósan keresztezett kampót ábrázol, jelképezve a megszűnt foglalkozást. A ma is élő címerpajzs azonban Hans Jacob (1717-1793) Hirschen vendéglőstől származik,³ aki a kampókat szimbolizálva, két szembenálló egymást keresztező „V” betűt helyezett pajzsába.

A Magyarországon meghonosodott Haggenmacher svájci leszármazását az I., II. és III. sz. táblázat foglalja össze. Történetük érdekessége, hogy Winterthur városa és az irodalom, törzsek, ágakra vagy vonalakra bontva tartja nyilván őket, anélkül, hogy ők a gyakorlatban e meghatározásokat használták volna. Ők – tudomásom szerint – mindvégig csak a Haggenmacher nevet viselték, előnév nélkül. A törzs vagy ág megnevezésére lényegében a tulajdonukban lévő ház, vendéglő, vagy üzlet alapján megkülönböztetés végett kerül sor, feltehetően a számtalan ismétlődő keresztnév miatt. A leszármazottak minden egyes ágon dokumentáltak szerepelnek és pályafutásuk rendkívül változatos. A feltűnően nagy társadalmi különbségek folytán úgy tűnik, hogy az ágak között csak házasságok révén alakul ki kapcsolat, mert kimutatható, hogy pl. a közismert Sulzer családdal ezeit 17 alkalommal léptek frigyre⁴.

A „Hirschen” vonalon találkozunk a br. Sulzer-Wart névvel,⁵ a „von Clais” családdal vagy a dús-

I. tábla

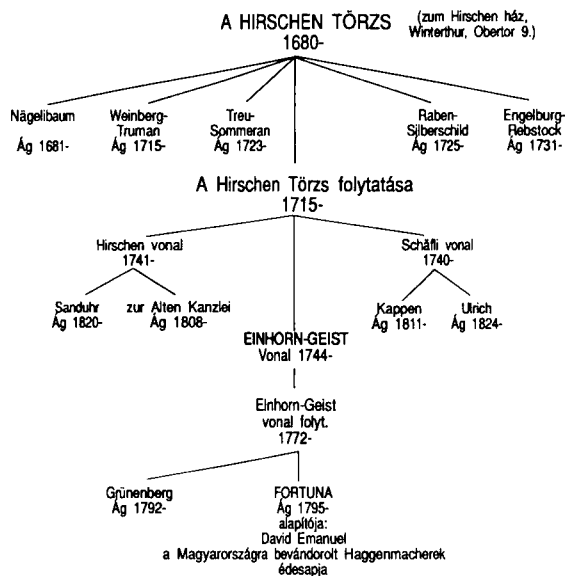
Az 1500-tól vezetett wintherthuri anyakönyvekben nyilvántartott, Magyarországon letelepedett Haggenmacher Henrik és Károly közvetlen felmenői

Heinrich háztulajdonos „in der Hintergasse” <i>Greth Bosshart</i>	1531 – 1563 előtt
Ulrich, kádár „in der Hintergasse” <i>Guhl Susanna von Steckborn</i>	1510–1585 1576
Jacob, kádár „in der Hintergasse” <i>Koller Cordula</i>	1553 előtt–1611 1565...
Mathis, kőfaragó „in der Hintergasse” <i>Goldshmid Elisa</i>	1587–1639 1584–1634
Jacob, cipész „in der Hintergasse” az egyedüli a kiterjedt Haggenmacher nemzetségben, aki túléli a winterthuri pestisjárványt. Különféle városi méltóságokat viselt és feleségével <i>Krebs Magdalena von Töss 12 gyermeknek adott életet.</i>	1624–1686 1621–1688.
Mathis, cipész „zur Treue am oberen Tor” és a céh írnoke <i>Barri Sarah</i>	1655–1717 1635–1731
Hans Jacob, mészáros, vendéglős „zum Hirschen”, gabona-kereskedő, város-hadnagy. A Hirschen-Stamm (Hirschen törzs) megalapítója <i>Zimmermann Esther von Zürich</i>	1680–1737 1690...
Hans Jacob, Hirschen-vendéglős, városbíró gabonakereskedő <i>Sulzer Anna-Barbara</i>	1715–1793 1707–1785
David Peter, kereskedő „zum Einhorn” lövészmaster először „im Lorbeerbaum” majd 1820-tól „im Geist”. Az Einhorn-Geist-ág őse. <i>Reinhart Anna</i>	1744–1790 1751–1813
Hans Jacob kereskedő „zum Einhorn”, só-ellenőr <i>Steiner Anna Margarethe zu Sternberg</i>	1772–1847 1772–1828
David Emanuel, molnár „in Töss” vendéglős „zu Fortuna” (Adlergarten) kartongyáros, a Fortuna-ág őse. <i>Weidmann Anna Barbara von Töss</i>	1800–1882

A Magyarországra vándorolt Haggenmacherek szülei.

Kigyűjtve: Wegmann i. m. 90–109. pp. Chronologische maennliche Stammliste, valamint anyakönyvi kivonatokból.

II. tábla

A XVII. században a winterthuri pestisjárvány következtében a Haggenmacher család férfiágon, Jacob (1624–1686) kivételével kihalt. Minden ma élő Haggenmacher tehát ötöle származik. Utódait egy törzsből fakadó ágakra bontva tartja nyilván az irodalom.

Megjegyzés: A megadott évszám az alapító születési dátuma.

Kigyűjtve a Haggenmacherek összesített leszármazási kimutatásából. Wegmann i. m. Tafel I–XV.

III. tábla

Haggenmacher Emanuel, Henrik és Károly molnár ősei anyai ágon

Weidmann Hans Jakob, Müller 16.– Affoltern/Ober-Embrach	Wylar Barbara 16.– Hasli			
Weidman 1729 Kaspar, Müller ∞ 1707–1763 Ober-Embrach	Morf Margerethe 1710–1761 Nürens Dorf	Schellenberg 1724 Hans Jakob Müller ∞ 1702– Überwill/Bassersdorf	Wyss Barbara 1703– Straubikon Brüten	
Weidmann Hans 1763 Kaspar, Müller ∞ 1742– Ober-Embrach	Rüdmann Anna 1742– Brütten	Schellenberg 1763 Heinrich, Müller ∞ 1737– Bassersdorf	Kühn Barbara 1737 Winterberg/Lindau	
	Weidmann Hans 1790 Jakob, Müller ∞ 1760 Ober-Embrach, Töss	Schellenberg Barbara 1765 Bassersdorf		
	Weidmann Anna Barbara (az édesanya) 1800–1882 Töss			

Megj.: A táblázat Wettstein János kutatásai alapján készült. Ezek fényt vetnek Kühn Barbara – Weidmann Anna Barbara nagyanyjának – leszármazására is:

	Szülei:	
Kühn Hans ∞	Wettstein Anna	
Jakob, L. Richter	1716–1788	
1708	Billikon Kyburg	
Winterberg/Lindau		

A Wettstein család is molnárokra vezethető vissza. A meglévő dokumentáció szerint az 1480-as években adták el Russikonban lévő „Blasi Mühle” nevű malmukat, amely még ma is látható.

A Haggenmacher és Wettstein család rokonsága tehát Svájcban már a XVIII. sz.-ban is kimutatható, majd házasság révén megismétlődik Magyarországon a XX. sz. utolsó negyedében.

gazdag br. Julie von Roman alakjával. Ezen a vonalon jelenik meg a híres Afrika kutató Gustav Adolf Haggenmacher, aki tapasztalatait írásban is maga után hagyva, a bécsi világkiállításon 1873-ban bemutatta kutatásainak eredményét: afrikai szokásokat, életmódot, egyiptomi kincseket és a VII. sz.-ból származó arab siremlékeket. A bemutató érdekességére jellemző, hogy az osztrák császár Gustav Adolfot a Ferenc-József rend kitüntetésében részesítette.⁶

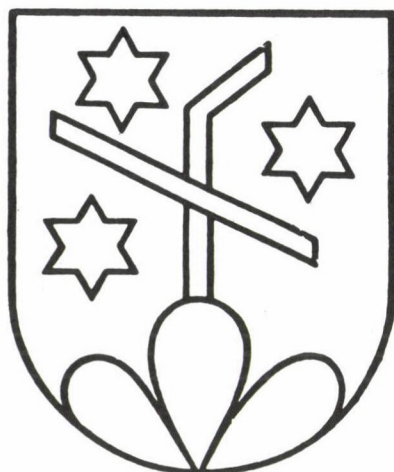
A „Zur alten Kanzlei” ágból származott a híres zürichi „Pfarrer und Professor Otto Haggenmacher”⁷ (1848-1913) akinek irodalmi és egyéb fennmaradt munkásságának felsorolását 7 oldalon át mutatja be Wegmann E. a Winterthuri Levéltár által kiadott Haggenmacher családtörténetben.⁸

A Grünenberg ágon Jakob Emanuel (1821-1894) felesége Anton Künzli államelnök unokája

volt és ezen a vonalon vérségi és örökösödési kapcsolatba kerülnek az ősi és nemes „von Turbenthal” családdal.

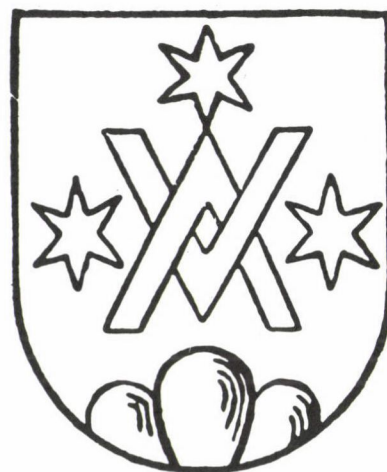
Számtalan értelmiségi pályafutást és híres családokkal való összeházasodást lehetne még az ágakon belül kimutatni, ellentétben a Magyarországra bevándorolt három Haggenmacher molnárral, akiknek édesapjuk az első molnár volt a Hirschen ágon.

Az apa, David Emanuel azonban nem maradt hű a molnársághoz, megvette a városfalon kívül eső Adler Garten-t, megépítette a Fortuna nevű szálloda vendéglőt – innen a Fortuna ág neve – majd tönkrement a túlméretezett vállalkozásban és nehéz évek után mint papírgyáros fejezte be életét.¹⁰ Legidősebb fia, Emanuel elsőnek telepedett le Magyarországon ill. Erdélyben, de hazatérve Svájcba, apja mintájára különféle vállalkozásokba kezdett. Henrik, aki ő után érkezett Budá-

1. A Haggenmacher család címerének régi változata

ra, majd öccse, Károly azonban hűek maradtak foglalkozásukhoz és ezen a vonalon találmányaikkal részben nagy vagyonra, másrészt világhírré tettek szert. A Haggenmacher kutatások során többször felmerült az a kérdés, hogy pl. Henrik (1837-1917) a magyar család alapítója,¹¹ akinek fiatalsága éppen beleesett édesapja pályafutásának mélypontjára és így nem végezhetett felsőfokú iskolát, hanem a középiskolák után mint vándorlegény szerzett malomipari tudást és gyakorlatot, honnan vette azt a képességet, hogy titkos hengerezék és daratisztító találmányaival megelőzze korának képzett mérnökeket. Károly (1835-1921) szerepe a világhírű síkszita találmányával jóval indokoltabb, mert mint legfiatalabb már konszolidált anyagi körülmények között nőtt fel és így technikumot végezhetett. A két testvér zsenialitása malomipar vonalán azért változatlanul nyílt kérdés maradt, míg végül a legújabb genealógiai kutatások megadják a választ. Az apa, David Emanuel ui. feleségül vette a kolostorhoz tartozó Töss malom bérlojének leányát: Weidmann Anna Máriát,¹² akinek felmenői apai ágon több mint 200 éve, tehát ükapjától kezdve mind molnárok

2. A Haggenmacher család újabb címere

voltak. Anyai vonalán, a Schellenberg családban a molnárságot pedig dédapjáig lehetett visszavezetni (III. t.) Sajnos a beházasodott feleségek felmenőiről nincs feljegyzésünk, de elképzelhető, hogy azok legalább részben, a kor szokásainak megfelelően, szakmába vágó családokból származhattak. A Haggenmacher fivérek tehát a Weidman-Schellenberg vonaltól öröklék azt a bámulatos malomipari hajlamot, képességet vagy tehetséget,¹³ amellyel a semmiből kiindulva, nagy vagyonra tesznek szert. Bár anyai vonalon fennmaradt egy bérbeadott malomrészesedés, környezeti befolyásából itt nem lehet szó. A molnár nagyapát Henrik már nem ismeri és 7 éves, amikor édesapja 1834-ben felhagyja eredeti foglalkozását, Károly pedig meg sem született. Ezt a különös malomipari rátermettséget tehát az öröklött gének és kromoszómák variálódásában kell keresni.

A II. világháború után Svájcban megtartott összejövetelen, – melyre minden elérhető Haggenmacher hivatalos volt, állítólag elhangzott az a megállapítás, hogy a Magyarországon élt Haggenmacherek lépték legmagasabbra a család történetében.

Pekár Zsuzsa

JEGYZETEK:

1. Wegmann, Emil: Geschichte der Familie Haggenmacher von Winterthur. „288. Neujahrsblatt der Stadtbibliothek Winterthur“, 1957. 8. p. továbbiakban: Wegmann i. m.

2. U. o. 14. p.

3. U. o. 11. p.

4. Kigyűjtés az ugyanitt közölt: Chronologische maennliche Stammliste 90-115 p. adataiból Allianz Verzeichnis 116-117 p.

és a Winterthuri levéltár rendelkezésre bocsájtott anyakönyvi kivonataiból.

5. Edelman, Henrich: Das Geschlecht der von Watt. Kluj. „St. Galler Tagblatt“ Nr. 154. 1951.

6. Wegmann i. m. 66. p.

7. Wegmann i. m. 44. p.

8. Wegmann i. m. 122-127. pp.

9. Wegmann i. m. 72. p.

10. Neujahrsblatt 1959. 19-26. pp.; Wegmann, Emil: Hard und Lindengut, Adler und Adlergarten. Beziehungen zu dem alten Winterthurer Geschlecht Haggermacher. Sonntagblatt. Tagblatt der Stadt Winterthur. Nr. 38. 1946 150-151 pp.

11. Haggenmacher Henrik (1827-1917) a magyar család alapító portréja a „Schweizer Portrat Galerie”-ban Zürich

12. Wettstein János kutatásaiból kiemelt genealógiai le származás. (kézirat)

13. „Schweizer Echo 1932” No. 3. 12. p.: Die Winterthurer familie Haggenmacher in Ungarn.

EMLÉKEZÉS EGY ELFELEJTETT ESTERHÁZYRA

A genealógia általában krónikusan szűkszavú az utódok nélkül elhalt ősokeket illetően, hacsak nem járultak hozzá lényeges mértékben családjuk vagyoni vagy társadalmi állásának emelkedéséhez. Azonban ezen szabály alól is akad kivétel, amint ezt Esterházy Farkas esetében is tapasztalhatjuk, ki kitűnő jogi képzettségével és a messze jövőbe látó gondossággal védte meg Miklós nádor halála után családjá vagyont az ilyen esetekben szokásos szétforgácsolódástól és lelkiismeretlen gyámok kezén való elsikkadástól. Sőt, ügyes házassági politikát sugalmazva, mondhatjuk biztosította az Esterházyak később hercegi rangra emelt senior ágának előnyös vagyoni helyzetét a jövő századokra.

Ki volt hát Esteházy Farkas?

Amint Pogrányi Jánosnak egy Rimayhoz írt leveléből értesülünk, a Trencsén megyei Dománison (Domanisa) keresztelték 1615. május 7-én¹ mint Miklós nádor idősb fivérének, Esterházy Gábor báró királyi tanácsos, aransarkantyús lovagnak és divékujfalusi Ujfalussy Annának fiát. Apja, Pozsony megyei birtokai helyett a domániszi várkastélyt és dominiumot választotta lakhelyéül, melyet anyja, Illésházy Zsófia vásárolt 1607-ben Madách Miklósné Bossányi Zsófiától². Így aránylag távol kerülve családjá más tagjainak lakhelyétől, ő tovább maradt meg a lutheránus hitben és még 1619-ben is Bethlen Gábor pártján találjuk. Egyébként közéleti működéséről, ha egyáltalán volt ilyen, egyenlőre nem tudunk. Farkas korán jutott árvaságra. Anyját három s atyját tizenegy éves korában, 1626-ban vesztette el és ettől kezdve nagybátyja, Miklós nádor házában nevelkedett. Alsóbb tanulmányai végzésével úgy látszik Bécsbe került, ahol a Caesareo Academico Soc. Jesu Collegie diákjaként, az Intézet Szeplőtelen Szűz Máriáról nevezett kongregációjának névsorában szerepel neve 1632. november 29-én mint „Dominus Wolfgangus Esteras Liber Baro”³.

Egyelőre nem sikerült megállapítani, hogy Farkas hol fejezte be Bécsben megkezdett jogi tanul-

mányait. Feltételezhető, hogy Bécsen kívül másutt is tanult külföldön, miután Miklós nádor 1641-ben, István fia halála után tett végrendeletében azt olvassuk, hogy azt sem tudja hol van Farkas, él e hal e?

III. Ferdinánd király 1642. március 31-éről datált levelében hívta meg az országgyűlésre, majd 1643. április 7-i dátummal Miklós nádor ír számára ajánlást egy útlevel elnyeréséhez, hogy Rómába utazzon⁴. A levélben Farkast, mint „Magnif. Juvenis Wolfgangus Esteras de Galantha nepos noster ex fratre nostro germano” nevezi.

Úgy tűnik, hogy Farkas római útja igen gondosan lett előkészítve, mivel Manuel de Moura Marques de Castel-Romano spanyol követből is vitt ajánlólevelet, mely őt és kíséretét így sorolta fel: „Illmo. Wolfgango Esterasi de Galantha y en sua compania el reverendo Francisco Paczoth, Emerico Lippai, Lorenzo Egri y Juan Horvath de nacion Ungari”. Ugyanez év június 23-án kap salvus conductust Rómában, nem kisebb személy mint „Francesco di San Lorenzo in Damaso Diac. Card. Barberiono” által kiállítva⁵.

Az 1644-45-ös évek folyamán néhány iratban mint a semptei családi vár kapitánya szerepel, azonban a nádor halála után többnyire Fraknón és Kismartonban találjuk, ahol Miklós gróf kiskorú árváinak nevelésére felügyel és a család peres ügyeivel foglalkozik.

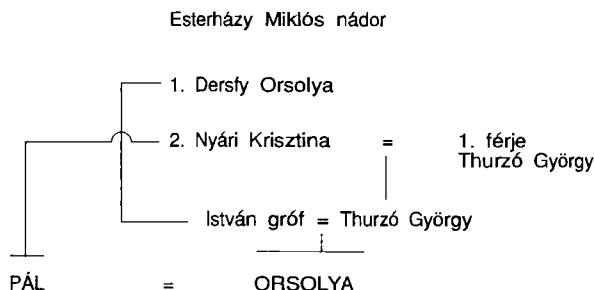
Mint családi jogtanácsosnak, legelőbb a nádor vejével, Nádasdy Ferenc országbíróval gyűlt meg a baja, ki minden áron magához kívánta kaparintani az árvák és a hatalmas örökség feletti gyámságot, jóllehet, ez ellentétben volt a nádor testamentumának erre vonatkozó rendelkezéseivel. Bár Nádasdy amúgy is jelentős előnyökkel fogott a gyámságért indított perhez, mégsem mutatkozott különösebben válogatósnak eszközeiben. Elsősorban sógorát László grófot, a nádor sokat ígérő örökösét támadta, kétségbe vonva képességeit mint gyámnak és pártatlanságát testvérei vagyónának kezelésében.

Farkas báró a vádak ellen a nádor végrendeletével érvelve bizonyította, hogy a vagyon igazságos, a testátor végakarata szerint való felosztásban és egyéb gazdasági természetű ügyekben csak úgy mint az árvák nevelése dolgában, László gróf nem egyedül, hanem a családi tanáccsal egyetértésben intézkedik, melynek feje a tisztességes Dániel báró, a nádor fivére. De nem mulasztott el nyomtatékot adni annak a ténynek sem, hogy az örökhagyó semminemű szerepet sem szánt vejének a családi tanácsban. Látni ügyének rosszrafordulását, Nádasdy taktikát változtatott és újabb pert indított az örökösök ellen feleségének állítólagos teljesen ki nem fizetett hozományáért. Végül Farkas egyezett a sógorral 65000 forint készpénzben, azon ígéret ellenében, hogy nem háborgatja többé a nádor örököseit.

Az 1647-es pozsonyi koronázás alkalmából, június 16-án üthette aransarkantyús lovaggá Farkast a király, mivel nem sokkal utána egy kötelezővényen úgy írja magát mint „én galánthai Esterhazy Farkas szentelt vitéz”⁶.

Szomorú feladat hárult Farkas báróra 1652-ben, amikor az augusztus 26-án Vezekénynél elhunyt László gróf és három másik Esterházy ünnepélyes temetését rendezte Nagyszombatban a család seniora, Dániel báró nevében.⁷

Miután előbb sehol sem találtunk utalást arra, hogy hasonló tervvel bárki más is foglalkozott volna, valószínű, hogy Farkasé volt a gondolat, hogy a László gróf örökébe lépett, még kiskorú Pál öccsét összeházasítsa féltestvére István árvájával, Orsolyával. Orsolya kezében egyesült a nádor és első felesége Dersfy Orsolya fiának, István grófnak anyai öröksége és feleségének, Thurzó Erzsébetnek jelentős hozománya, így a házasság meggátolta volna a családi vagyon egy jelentős részének szétforgácsolódását. Azonban a házasulandók közötti többszörös vérrokonság úgy a vonatkozó egyházi mint a világi törvények szerint is, szinte áthidalhatatlan akadályokat látszott gördíteni a tervek útjába.

Farkas, a tapasztalt jogtudós, egyidejűleg tárta argumentumait a házasság érdekében Rómában a Szentszék és Bécsben az uralkodó elé, egyenlőre a legnagyobb titoktartás mellett, hiszen Nádasdy adott szavát szegve most Esterházy Orsolya gyámságára jelentett be igényt a maga és felesége nevében. Farkas argumentumai egyszerűek de meggyőzőek voltak mindkét hatóság felé. Hangsúlyozta az Egyházra háruló előnyöket ha a nagy katolikus Esterházy család vegyona és befolyása érintetlen marad és az ország hasznát, ha a pogány elleni harcban vérét és vagyonát oly nagylelkűen áldozni kész familia anyagi forrásai nem csappannak meg.

Farkas emisszáriusa, egy az egyházjogban jártas szerzetes, már 1652 októberében a Szentatya placet-jével tért vissza Rómából. Róma beleegyezését követően aztán az uralkodó sem váratta soká Farkast és megadta beleegyezését a házassághoz, ha a jegyesek elérik a megfelelő kort.

Számítva Nádasdy intrikáira, rövid konzultálás után Széchenyi érsekkel Farkas úgy döntött, hogy jobb ha a fiatal pár titokban azonnal összeházasodik, a nyilvános lakodalmat és elhalást későbbre halasztva. Így sietve tartották meg az esküvőt október 21-én a fraknoi várkapornában. Farkas, egy udvari tiszt és Pál nevelője, Olasz Kolozsváry István jelenlétében. Ezután Pál visszatért Nagyszombatra, hogy befejezze tanulmányait.

Jellemző Farkas körültekintő gondoskodására, hogy már jóval a Szentszék engedélye után, de a hivatalos esküvő előtt, 1654. május 30-án, lényeges összeggel járult hozzá egy kegyes alapítványhoz Rómában⁸.

Nehéz lenne magyarázatot találni arra, hogy hogyan sikerült Farkasnak eddigi lépéseit oly mértékben titokban tartani, hogy Nádasdy minden jel szerint csak akkor szerzett tudomást a tervezett házasságról, amikor 1654 végén szétküldték a meghívókat az ünnepélyes lakodalomra.

Nádasdy sietett vádat emelni úgy az egyházi mint világi fórumok előtt a „vérfertőző házasság” ellen, sőt még feleségét is vádlóként léptette fel unokahúga és édes testvére ellen, tudva hogy a büntetés, ha elmarasztalják őket, vagyon és fővesztés is lehet. Így aztán 1655. február 7-én Nádasdyék hiányoztak a fényes gyülekezetből, mely a kettős Esterházy lakodalmat nagy pompával ünnepelte Kismartonban. Nádasdynak tehát ismét bosszúsán kellett tapasztalnia, hogy megint alulmaradt Farkassal szemben, amikor tudtára adták, hogy a házasság az összes egyházi és világi

fórumok előzetes beleegyezésével köttetett meg. Korábbi egyezményét a családdal semmibe véve, Nádasdy próbálkozott ugyan még néhány fantasztikus követeléssel, de Farkas jóvoltából ezek sem vezettek eredményre. A béke, Pál gróf és nővére Nádasdyné között csak jóval később állt helyre, amikor Anna Júlia egy kevéssé ismert levélben megkövette öccsét a sok zaklatásért.

A kismartoni esküvő után, úgy tűnik, hogy Farkas befejezettnek tekintette a nádor örököse és a család iránti kötelezettségeit és elérkezettnek ítélte az időt, hogy közéleti pályára lépjen. Eleonóra császárné magyar királynévá koronázásán, 1655. június 6-án, mint dapifer fungált⁹.

Azonban Farkas ezután sem szűnt meg foglalkozni Pál öccse jelentősebb jogi problémáival. Például, amint Rákóczi László naplójában olvashatjuk, Pál érdekeit Farkas képviselte a biccsei vár és dominium esetleges eladására vonatkozó tárgyalásokon 1658 folyamán¹⁰. Ezután egy ideig keveset tudunk Farkas működéséről, amíg 1667. június 1-jén, mint királyi tanácsost nevezte ki az uralkodó királyi personalissá. Ezt a magas állást haláláig töltötte be.

Farkas igen későn, ötvenkétéves korában szánta rá magát a házasságra, mikor 1667/68-ban feleségül vette ocsovai Boka Annát, Heölgyi Gáspár báró (+1666) özvegyét. Művelt hölgy lehetett, ki egy 1675-ben megjelent zoltároskönyv kiadójaként ismeretes az irodalomtörténetben. Házasságuk sajnos gyermektelen maradt, de abból, hogy felesége első házasságából született leányát, Heölgyi Katát, 1668-ban a cseszneki ágból való Esterházy Mihály vette feleségül, ismét Farkas észjárására lehet következtetni.

Úgy tűnik, hogy gazdaságait Farkas úr ugyanolyan gonddal és szorgalommal vezette mint jogi ügyleteit. Principiális birtoka és rezidenciája Domaniszban volt, ahol a máig fennálló egyházat 1647-ben renováltatta és egy új Mária oltárt is állított. Azonban mint királyi personális, 1667-től, többnyire a Pozsonyhoz és Bécshez közelebb eső Galántán tartózkodott, ahol apai örökségként bírta a család kisebb, reneszánsz várkastélyát, melyet új sarokbástyákkal és barokk kapuval egészített ki. Családja galántai birtokaira 1668-ban szerezte meg a ius gladii.

Apja második házasságából származó féltestvére, Amadé Jánosné Esterházy Judit leánynegyedét a semtei birtokból 1643. február 23-án adta ki. Pozsony megyében, a galántai részjórtság mellett Semtén, Sziládon, Kajalon, Nebojszán és Kisma-csidon volt birtokos.

Farkas úr váratlan, valószínűleg vérhas okozta haláláról Hain Gáspár Lőcsi Krónikája számol be részletesen. Egy királyi bizottsággal Lőcsén tartózkodva, 1670. szeptember 2-án érte a halál. Ágyúdörgés mellett, katonai pompával, a városi tanács és egyéb notabilitásoktól kísérve vitték koporsóját a Szent Mártonról nevezett egyházba. Valószínűleg a vérhasjárvány miatt siettek annyira temetésével, hogy családjának, kikért annyit tett életében, egyetlen tagja sem lehetett jelen a végtisztességen. Sajnos síremléke ma már nem található meg Lőcsén, így az vagy elkalódott, vagy talán később a család átvitette hamvait a domaniszi templom kriptájába. A domaniszi templom főoltára alatt ma is létezik ez a kriptá, de ott egyebet mint egy nyitott ládába takarított csont-halmazt nem talál a látogató. A hajdani Esterházy sírköveknek sajnos nyoma nincs a sokszor újrpadlózott egyházban. Az Esterházy család három generációjára, kik Domanisz földesurai voltak és a templomba temetkeztek, ma már csak az ősei emlékét tisztelő Esterházy Imre gróf nyitrai püspök által festetett szép barokk freskók egyik sarkában meghúzódó griffes cimer emlékeztet.

Farkas bárót tizenhét évvel élte túl felesége, Anna (+1687). Özvegyi rezidenciául a galántai kisebb kastélyt kapta, melyet a hozzá tartozó birtokkal még 1671-ben elzálogosított Széchenyi György primásnak, ki azt Márton unokaöccsének engedte át lakásul¹¹. Az Esterházyak az özvegy halála után váltották vissza a zálogot.

Domaniszt a Beckón birtokos Esterházy Zsigmond báró fia Dániel (1652-1709) örökölte, ki aztán az utolsó Esterházy birtokosa volt a várkastélynak.

Esterházy Farkas jelentős érdemei a későbbi hercegi ág hatalmas vagyonának megalapozásában már úgyszólván életében feledésbe merültek és a századfordulón kiadott családtörténet is csak alig pár sort szentel életének.

Berényi László

JEGYZETEK:

- (1.) *Ipolyi Arnold*: Rimay János Államiratai és levelezése, Bp. 1887. 199–200. pp.
 (2.) Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) A garamszentbenedeki apátság konventjének iratai. Prot. I. 37, 371.
 (3.) MOL Az Esterházy cs. zólyomi ágának levéltára, P 1290 II. No. 3.
 (4.) V. ö. 3 jegyzetet
 (5.) V. ö. 3 jegyzetet

- (6) MOL P 1290 II. No. 15.
 (7) (Szerk. megjegyzése: A nagyszombati temetésre Vö. legújabbban *Szabó Péter*: Végtisztesség Bp. 1989. 16–47. pp.)
 (8.) MOL P 1290 II. No. 18.
 (9.) MOL I. 8. jegyzet
 (10.) Rákoczi László naplója. Bp. 1990. 342, 351, 360–362 pp.
 (11.) *Bártfai-Szabó*. A gr. Széchenyi család története című munkájában idézi a győri káptalan vonatkozó iratait, 473. p.

FÉLÉVSZÁZADOS GENEALÓGIAI ÉS HERALDIKAI KUTATÁS ROMÁNIÁBAN, 1940-1990

A tárgyalt időszak szellemi beállítottsága messze nem kedvezett e két történelmi társtudománynak. Előbb a háborús évek zűrzavara, majd 1945 után a kommunista ideológiának belső és kintől visszatért hordozói, a genealógiát és a heraldikát, mint az „idejétmúlt nemesi rend és a királyság felszámolandó intézményének két támaszát” károsnak és kártékonnak bélyegezte.

Pedig e két tudomány 1940-ig békén virágzott a Román Királyságban. Hivatalos elismerésük egy, már 1921 óta a Belügyminisztérium keretében létrehívott Heraldikai Tanácsadószerző működésével indult; 1924-ben nyílt meg Bukarestben az Oklevéltani Iskola, amelynél számos jeles oktató és kutató tevékenykedett,¹ akik többek között módszeresen számbavették a fejedelmi házak le származását, illetve családi jelvényeit.

Említsük II. Károly király egy titkos szándékát is, aki fel kívánta volna számolni az 1866-os Alkotmánynak (az 1923-as módosításban is fenntartott) ama rendelkezését, amely a bojártság kiváltságait és monopóliumait eltörölte. Az 1938. február 27. -i új alkotmány tervezetbe a Mitsuhiro császár által 1860-ban kezdeményezett „japán megoldást” kívánta volna bevezetni, a bojárásnak a nyugati előképek szerinti címadományozásával. A családok rangsorolása időrendi fellépésüket követte volna, aminek megállapítására egy háromtagú szakmai kutatócsoport – a Királyság legkiválóbb genealógusai: Ion Filitti, Georghe Florescu és Emmanuel Hagi Mosco – nyert megbízást.

Fentieket előre bocsátva érünk az 1940-1990-es korszak küszöbére. Az ingatag politikai helyzet előbb Károly király lemondására vezetett (1940. szeptember 6), majd a fiatal Mihály királyt Ion Antonescu tábornok (utóbb tábornagy) befolyása alá, amit 1941.

június 22.-én követett a román hadbalépés. Mindez nem kedvezhetett a genealógia és heraldika tudományának. Hosszas tárgyalások után csak 1943-ban sikerült egy Genealógiai Társaság alakításához a hatósági engedélyt megszerezni. Élére Constantin Rakovitză tábornok került, egy saját hercegi családjáról szóló két vaskos kötet szerzője, amit a Román Tudományos Akadémia adott ki. Az új Társaság – hivatalos nevén: *Cercul genealogistilor români* (a Román Genealógusok Köre) – mégis egybefogta a kutatók javát, kezdve az alelnökségét vállaló Georghe Florescuval és a két titkári posztot betöltő Prof. Traian Larionescu és Gorghe Bezviconi kutatókkal.² A fiatal gárdát három fivér képviselte: Dan, Stefan és Paul Cernovodeanu.

A Kör működése reményteljesnek ígérkezett: 1944 elején került kiadásra az *Archiva genealogică română* (Román Genealógiai Levéltár) első – és egyetlen – száma, amely tartalmi gazdagság tekintetében mindmáig példaadó.

Az 1944 augusztusában bekövetkezett végzetes változás mindennek véget vetett. A száműzetésükből a szovjet fegyverek árnyékában visszatérő román kommunisták csakhamar rányomták bélyegüket az ország kultúrfejlődésére. Következésképp a genealógia és a heraldika értékelése a történelemkutatásból fokozatosan kizáratott. Minden kutatás egyértelműen a moszkvai utasítások járószallagjára került. Végül is genealógia és heraldika szinte megsemmisültek a Mihály király kieroszakolt lemondása (1947 december 30) és a 60-as évek között.

E korszakra joggal alkalmazható a Vajay Szabolcs magyar genealógus említette találó párhuzam: „címer, nemesség és népellenesség egyenrendű fogalommá vált; következőképp a genealógiai és heraldikai kutatás mintegy ideológiai tüntetés

számba ment: nemcsak, hogy nem volt ajánlatos, hanem még veszélyes is.”³

Genealógia terén, ha nem is folyhatott valós kutatás, az 50-es évek derekán túl mégis megindult a Román Akadémia Történettudományi Intézete keretében egy közösségi felmérés, amely az „anthropogeographia”, azaz emberföldrajz elnevezés leple alatt az okiratok genealógiai információját is kiértékelhette. Ennek során felmérésre került a köztulajdonná vált irattárak és magánlevéltárak anyaga is, mint például a két élenjáró történész, Eudoxius de Hurmuzaki báró és Nicolae Iorga professzor gyűjteményei, amelyek ismertetésekor egy-egy történelmi személyiség bemutatása nehezen lett volna elválasztható elődeinek, vagy utódainak szóvátételétől. Mindezek tekintetében végül is kénytelen-kelletlen mégiscsak a szakemberekhez kellett fordulni. Következésképp Georghe Florescu vezetésével engedélyezték egy szűkkörű munkacsoport működését. Tagjai Stefan és Paul Cernovodeanu, valamint Petru S. Nașturel voltak. Nekik köszönhető az Akadémiai Munkaközösség történeti kartotékjának és mutatójának elkészítése.

A heraldikával „hivatalból” való foglalkozás formális tilalom alá esett (a genealógiáé még csak szóba se került!). E tekintetben akkor állott csak be változás, amikor a Szovjetunió a heraldikát a maga részéről megengedetté tette. Erre hivatkozva és a Kelet-Európa egészét istápoló „Nagy Testvér” példájára, 1963-tól kezdődően a heraldikai kutatás Romániában is újfent megengedetté vált. Mihelyst a Szovjetunióban kiadásra került néhány, a városi és tartományi heraldikával foglalkozó munka,⁴ a Román Szocialista Köztársaság Nevelésügyi és Közművelődési államszerve is „eltúrte” a címerekkel való újbóli törődést, de – szintúgy szovjet példára – csak a városok és kerületek szintjén.

Őszintén szólva, a hatóságok egy merőben új városi és kerületi jelképrendszert törekedtek kidolgoztatni, ami egyébként magának az akkori államfőnek személyes ötlete volt. Következésképp az 1970. december 16-án kelt 503. számú állami rendelettel a Köztársasági Államtanács hivatalból új címet engedélyezett 47 városnak és 39 közigazgatási kerületnek. Megszerkesztésüket egy különbizottságra bízta. Ebbe a munkába szakértőket is be kellett vonni, hozzáértésüket kihasználva, de minden döntési jog nélkül. Így kerültem jómagam is 1971-ben a Bizottsághoz, jólehet csak allig egy éve hogy szabadultam a „kommunista államrend elleni összeesküvésben való részesség” miat rám szabott súlyos börtönbüntetésből. Másrészt az ország akkori kérlelhe-

tetlen vezetőjének szeszélyét végre kellett hajtani és hivatalos „szakértelem” híján még a „rezsim-ellenes” hozzáértők igénybevételétől sem volt szabad visszariadni. Az államfő nem tűrhette volna, hogy ötletének megvalósítása hozzáértés híján csődöt mondjon.

Ez a „címerújító” szándék viszont lehetővé tette, hogy 1971. április 2-án Prof. Mihai Berza, a Történettudományi Intézet Délkelet-Európai Tanulmányi Csoportjának vezetője az Intézet keretében ismét létrehívasson egy Heraldikai, Genealógiai és Pecséttani Bizottságot, amelynek munkájában néhány már ismert és több fiatal kutató is részt vehetett. Így Dan Berindei alelnök, Jean-Nicolas Mănescu titkár és a tagok között Georghe Florescu, Alexander Perietzianu-Buzau, Radu Cretzianu, Dan és Paul Cernovodeanu.

A genealógiai kutatás tilalmának a Bizottság megalakításával szintén megtörtént feloldása azal magyarázható, hogy a szakembernek végre sikerült az idegenkedő potentátokat meggyőzni arról, hogy a származás vizsgálata nem öszpontosul a hercegekre és dinasztikákra, hanem a paraszti és városi tömegek történeti kialakulásának tisztázásában is szerepet játszhat.

Visszatérve a városi és tartományi heraldika tekintetében megindult kezdeményezésre, 17 havi munka után az Államtanács által kijelölt Bizottság – jómagam és Jean-Nicolas Mănescu tanácsadói bevonásával – végül is megalkotta az 1970. december 16.-i rendelet előírásának megfelelő heraldikai terveket. A követelmény az volt, hogy a mezőkre osztott címer tartalmazza az 1947 előtti történelmi motívumokat, de ugyanakkor szerepeltesse „a szocializmus áldásaiból kifolyón” azóta beállott gazdasági és technikai haladás szimbolikáját is. Ebből adódóan helyet kellett kapnia a címerekben a gyárkémények, kombinát-épületek, csővezetékek, szerelő-termek, vagy távolsági huzalok megjelenítésének, illetve bizonyos munkaeszközöknek, mint bányász-lámpa, gőz-kalapács, fejtő-csákány, stb. Ezeknek a felemás kompozícióknak kötelező használatáról az 1972. július 25.-én kibocsájtott 302. sz. rendelet intézkedett.

A történeti hűség kedvéért le kell szögezmem, hogy ezek az „alkotások” messze nem követték heraldikus-társammal kettesben képviselt szakértői hozzászólásainkat. A pajzsok egyszersmind túlzszóltak és szétszabdaltak lettek. Továbbá mindegyikük rátett szív-pajzsban viselte a Román Szocialista Köztársaság címerét is, a Román Kommunista Párt zászlajától és az állami trikoltól kisérve. Szakértői

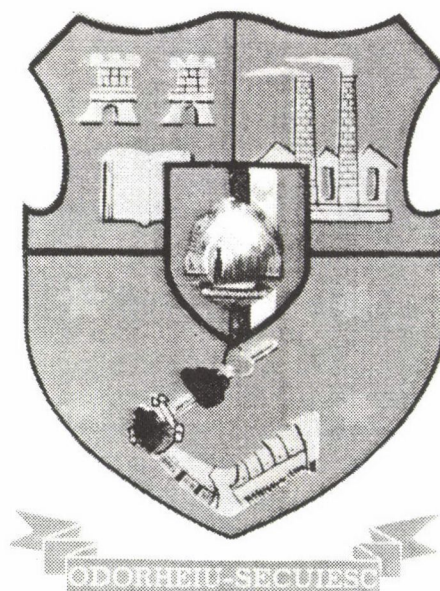
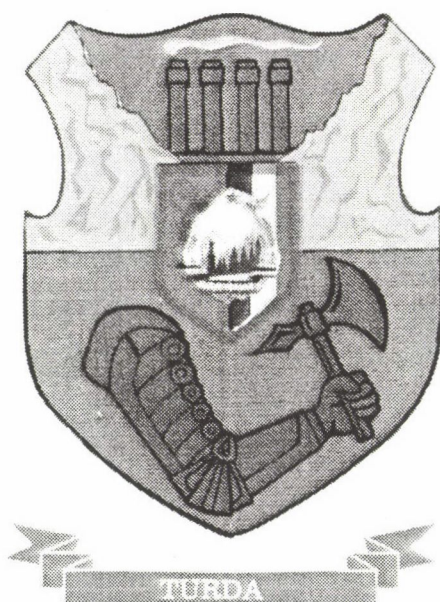
működésünk így egyedül néhány heraldikai szabály alkalmazásának elfogadtatására korlátozódott, míg kivitelezési és esztétikai tekintetben a Bizottság önhatalmúan döntött, észszerűbb megoldásokra irányuló ellenjavaslatainkat figyelmen kívül hagyva.

Helyesbítenem kell itt még tulajdon akkori felfogásomat is. A már említett iparosítási és technikai elemek heraldikai felhasználását annakidején olybá vettem, mint egy „szocialista sajátosságot” és ennek a felfogásomnak még nemzetközi szakmai összejöveteleken is hangot adtam.⁵ Úgy véltem – mert így tudtam – hogy kiindulópontja az 1963-ban aktualizált szovjet-heraldika volt, amit ez esetben az Unió csatlósállamai igyekvően utánoztak: az üzemek, gyárak és kombinátok stilizált heraldikai befogadását. Ha ez a „régis iskola” szabályait követő szemlet olykor meg is rökönnyitette, heraldikailag mégis „újításnak” számított. – Csak amikor 1988-ban végre alkalmam nyílt a francia közösségi heraldika behatóbb tanulmányozására, döbbsentem rá, hogy a megújuló városi heraldika Nyugaton már 1949 óta magáévá tette ezt az új, aktualizált motívum-kincset, méghozzá a szocialista keleti államokénál jóval „heraldikusabb” formában. Amit tehát én, elzártágomban, keleti – szovjet, román, magyar, bolgár, stb. – újításnak

véltem, az Nyugaton akkor már jó két évtizede bevett gyakorlat volt. Csak szakmai elszigeteltségünkben éppen nem tudtunk róla...⁶

Ami a román közületi heraldika újjászületését illeti, nem szabad figyelmen kívül hagynunk egy, a napóleoni császárság bevezette új szempont érvényesítését sem: a címerek küllemének szigorú egységesítését.⁷ Hasonló mód intézkedett a Román Államtanács 1972. július 27.-i döntése is: az engedélyezett „kerületi” címerek kivétel nélkül szinte négyzetesek, egy a XV. század használatában gyakori kiscsinyded csücskökkel, míg a „városi” címerek a középeurópai renesszánsz homorú szegélyű pajzsformáját követik, ami egy egészen eltérő korszak jellegzetességeit idézi. Ugyanakkor a városi címereknél szabvány falkorona eltűnik és helyébe egyöntetűen a város aranybetűs nevét viselő szabvány veres szalag lép. Közös eleme mindkét változatnak a román államcímert már említett kötelező szív-pajzs.

Ha viszont már az állam magáévá tette a kerületek és városok címerhasználatának elvét és az ennek ellenőrző nyilvántartására létrehívott Heraldikai, Genealógiai és Pecséttani Bizottságot, ezzel eleve hatályon kívül helyezte a fenti tudományágakat sújtó tilalmakat. – Miként hasonló esetekben gyakorta, ez az „engedélyeztettség” tág teret nyitott az önhatalmú burjánzásnak, amely messze meghaladta

Torda és Székelyudvarhely városoknak a Román Államtanács 1970. december 16-i rendelete alapján készült új címere, amelynek használata 1972. július 25-e óta kötelező.

A pajzslábban az ősi címerkép, a pajzsfőben pedig a „szocialista vívmányok” szimbolikája.

a művelődésügyi hatóságok eredeti szándékát. Ennél örvedetesebb következmény volt az, hogy az 1970-es évektől kezdődően egészen 1990-ig, a Román Szocialista Köztársaság szakmai képviselői – többnyire a már említett Bizottság tagjai – engedélyt kaptak a nemzetközi genealógiai és heraldikai kongresszusokon való részvételre.⁸ E képviselőket többnyire rátermett szakemberek látták el: Dan Berindei, Paul Cernovodeanu, Georghe D. Florescu, Stefan Gorovei és Dan Pleșia a genealógia, valamint Dan Cernovodeanu, Maria Dogaru, Jean-Nicolas Mănescu és Mihaï Stefanescu a heraldika terén.

Ám e két történeti társtudomány mégsem volt „fenntartott vadászterülete” a Bizottság tagjainak. Fokozatosan további szakemberek is hozzájárultak a román genealógia és heraldika tárházának gyarapításához.⁹ Ezek az ismét akció-képessé vált szakemberek a legkülönbözőbb témákhoz nyúltak, mint a fanarióta fejedelmek családi kapcsolatai, a havaselvi méltóságviselők genealógiája, a moldvai fejedelmek házasságpolitikája a XIV.-XVI. században, a nevesebb bojár-nemzetségek lezármasztása, a román eredetű erdélyi nemesség, sőt még a paraszti nagy-családok genealógiai kutatása is. – Heraldika tekintetében a román államcímerek kialakulása, változásai és szimbolikája, a havaselvi és moldvai címerek ábrázolása a közép-

kori nyugati címereskönyvekben, a címerhasználat a pénzverésben, a sisakdísz használata a román fejedelemségekben, a heraldika mint a modern román állam szimbolikájának hordozója, stb.

Az itt vizsgált korszak végső szakaszában indult meg a kommunizmus járósallagjáról szabaduló Románia új államcímérének mikéntje tekintetében fellángolt áldatlan vita. A szószaporítás nemcsak a Bizottságon belül folyt, hanem áttért az immáron demokratikus Parlamentre is. Az egyeztetés csak 1992. őszén bontakozott ki, amikor államfői rendelet szabályozta Románia új címerét. Ez nagyjából a két háború közötti Királyság címerének előképét követi, a királyi korona, a zászlók és pajzstartók, valamint a jelmondat-szalagok mellőzésével és természetesen a Hohenzollern-dinasztia szív-pajzsának elhagyásával.

Itt ér véget a genealógiai és heraldikai tudományok hányatott romániai történetének az elmúlt 50 évben lezajlott, rövid bemutatása. Bízunk benne, hogy ez a két történeti tudományág ezzel Romániában is vissztért normális szakmai fejlődésének útjára. S abban is bízunk kell, hogy adódik egy jól felkészült újabb nemzedék is, amely e két tudományágat képes lesz belső fejlődésének és nemzetközi kapcsolatainak útján békésen előbbre vinni.

Dan Cernovodeanu

JEGYZETEK:

1. Említsük e mesterek közül a következőket: Georghe Brătianu, Constantin Moisiu, Aurelian Sacerdoțeanu, Veress Endre, Mihaï Berza, Emil Condurachi, Emil Vărtosu, Mihaï Popescu, Ion-Radu Mircea professzorokat, valamint Keőpeczi Sebestyén József, Sever de Zotta, Ion Filitti, Georghe Florescu, Emmanuel Hagi-Mosco, Constantin Karadja és Georghe Bezviconi kutatókat.

2. Említsük rajtuk kívül még Marcel Romanescu, Constantin Mano, Ferdinand Bartsch, Ion Ionașcu, Al. Perietzianu-Buzău, Radu Rosetti és Constantin C. Giurescu nevét.

3. *de Vajay Szabolcs*: A propos d'une réhabilitation de l'héraldique, „Archivum Heraldicum”, LXXXII, 1968, N° 1, 5-6. pp

4. *Kamentseva, E. I. és Oustougov, N. V.*: Orosz pecsétan és címertan. Moszkva, 1963; *Speranov, N. N.*: Az orosz városok címere. Moszkva, 1974; *N. A. Soboleva*: Oroszország városainak és tartományainak címere a XVIII. és XIX. században. Moszkva, 1981. (A címek oroszról fordítva!)

5. *Cernovodeanu, Dan*: Sur la création récente d'armoiries communales dans certains pays de l'Est. „Recueil des Actes du VIIe Congrès national de généalogie” (Versailles, 23-25 septembre 1983) Versailles, 1984, 98-100 pp.; és uő.: Eléments héraldiques peu communs dans l'armorial municipal et de district des pays de l'Est-européen (XXe siècle), „Geneologica

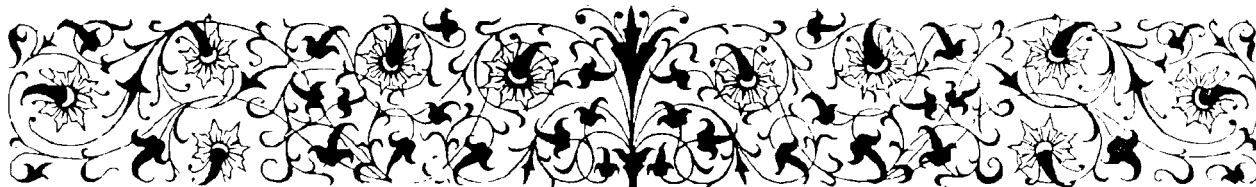
& Heraldica”, Report of the 16th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences (Helsinki, 16-21 August 1984), Helsinki, 1986, 183-300. pp.

6. *Cernovodeanu, Dan*: L'héraldique communale de Roumanie au XXe siècle, (Acta Contionis Heraldicae Municipalis hodiernae anno 1988° in Oppido Keszthely habitae” (Keszthely, 1988 okt. 3-5.), Keszthely, 1990, 341-374. pp.

7. *Piccaretta, Bernard*: L'évolution des armoires des villes, provinces et Etats en Europe Centrale et Orientale depuis 1918; doktori értekezés a Lillei Egyetemen (1986); kiadatlan.

8. A következő nemzetközi kongresszusokon: Bécs (1970), Lüttich (1972), München (1974), London (1976), Koppenhága (1978), Madrid (1982), Helsinki (1984), Lisszabon (1986), Innsbruck (1988), Keszthely (1990) és Uppsala (1992).

9. Említsük a legfontosabb neveket: Prof. Aurelian Sacerdoțeanu, Paul Binder, Mihaï Chiriță, C. Cihodaru, Elena Diaconu, Florian Goga, Gabriel Ilescu, D. Ionescu-Gion, Nicolae Iuga, Ion Obertin, Paul Păltănea, Ioan-Aurel Pop, Mihaï-Sorin Rădulescu, Adrian-Andrei Rusu, Lucian Valea, genealógusok C. Bălăceanu-Stolnici, Adrian és Lia Bătrănu, Ileana Căzan-Neagu, Elena Cozma, Ioan Popovici, Gabriela Rădulescu, Filoteia Rânziș, Constantin Rezachevici, Adriana Ștefănescu, Constantin E. Ștefănescu, Dimitrie Stoi és Nicolae-Șerban Tanașoca heraldikusok.

2. KISEBB ROVATOK

Komjáthy (Kring) Miklós
1909-1993

Kaposváron született, ott is érettségizett. A budapesti tudományegyetemen 1932-ben szerzett doktori és tanári oklevelet történelem-latin szakon. Ezt követően egy tanévet Bécsben töltött, ahogy ez akkoriban a kiváló eredményeket felmutató, frissen végzett történészeknek kijárt.

1933-1935-ben az Állástalan Diplomások Országos Bizottsága által nyújtott támogatással dolgozott, majd 1935-től 1941-ig a Deák-téri evangélikus gimnáziumban tanított. 1942-ben az akkor alakult Teleki Pál – később Keleteurópai – Tudományos Intézet munkatársa lett. Az Intézet 1950 végével történt megszűntével előbb az Országos Könyvtári Központban, majd a Levéltárak Országos Központjában végzett számára merőben új szakigazgatási munkát, majd 1952-ben a Magyar Országos Levéltárba került, ahol közel 20 éven át a Mohács előtti gyűjtemény gondját viselte, és ahonnan 1976 végével vonult nyugalomba.

Egyetemi professzora, Domanovszky Sándor megismer-
vén felkészültségét, és bizonyára pedagógiai készségét is, maga mellé vette előbb díjtalan gyakornoknak, majd fizetés nélküli tanársegédje, adjunktusa, 1942-ben pedig – 33 éves korában – magántanára lett. Ebben a minőségben rendszeresen tartott egyetemi előadásokat, amíg az egyetemi magántanárságot meg nem szüntették. – 1964-ben kandidátusi fokozatot szerzett. Az egyetemre 1966-ban került vissza, immár a jogi karra, ahol a jogtörténetírás segédtudományai témakörben tartott előadásokat. Munkáját az egyetem 1975-ben docensi címmel honorálta.

Különböző tanfolyamokon, szakmai továbbképzéseken tartott előadásait hallgatói mindig tartalmasnak és élvezetesnek tartották. Itt kell szólni tudományos ismeretterjesztő tevékenységéről, amelyet tankönyvfejezetek, jegyzetek írásán kívül leginkább az Élet és Tudomány című folyóiratban megjelent cikkeivel, a rádióban és a televízióban tartott előadásokkal művelt.

Tudományos munkássága nem szorítkozott a magyar történelem egyetlen korszakára. Pályája első, nagyobb szakaszában főleg a Mohács előtti korszakkal foglalkozott. Számos tanul-

mánya mellett az 1940-ben megjelent Magyar Művelődéstörténetben ő írta az Árpád- és Anjou-kor gazdasági életéről szóló fejezetet.

Részt vett a háború előtti és alatti időszak jeles tudósának, Magyary Zoltán professzornak közigazgatáskutatási programjában, amely Tata város és környéke történetét tette részletes vizsgálat tárgyává. Ennek a munkának során születtek a tatai bencés apátságról, a tatai csapó céhről és Tóváros reformkori közigazgatásáról írt tanulmányai.

Már mint levéltáros az Országos Levéltár alapleltárai sorozatban megjelent Gyűjtemények című kötetben a Mohács előtti gyűjtemény alapleltárát ő írta. Tekintélyes részt vállalt a Diplomatikai Levéltár okleveleinek regesztázásában. A regeszták elkészítésében nemcsak a tartalomra, hanem a fogalmazásra is gondosan vigyázott. Nyugdíjas korában sokáig fájlalta, hogy a szolgálati idejének utolsó szakaszában készített regesztáinak fogalmazványai „fésületlenül”, kézírásával kerültek be a regesztagyűjteménybe.

Külön tanulmányban foglalkozott a veszprémvölgyi és tihányi alapítólevéllel. Megvizsgálta I. Károly király állítólagos pecsényművét, és azt hamisnak minősítette. Amikor a Somogy megyei Levéltár 1970-ben megindította évkönyvsorozatot, vállalta, hogy a somogyi konvent által a Jagelló-korban kiadott, az Országos Levéltárban őrzött oklevelek kivonatát több részletben közlésezi. Az évkönyv első 20 kötete kivétel nélkül tartalmazza egy-egy közleményét. A befejező 21. közlemény elkészítésében azonban 1990 januárjában fellépett betegsége már megakadályozta.

Az 50-es évek második felében kezdett foglalkozni az első világháború alatt készült osztrák-magyar közös minisztertanácsi jegyzőkönyvekkel mikrofilmek segítségével. 1960-ban nyílt meg a lehetősége, hogy a jegyzőkönyveket Bécsben eredetiben, a hozzájuk kapcsolódó iratokkal együtt tanulmányozza. Kutatásainak eredményét magyar és német nyelven egyaránt közzétette, ugyanekkor a korszak egyes irattani kérdéseire is igyekezett választ adni, így az első világháborúban általánossá vált táviratnak az igazgatásban játszott szerepével. E kuta-

tásainak betetőzését jelentette a világháború alatt készült közös minisztertanács-i jegyzőkönyvek 1966-ban nyomtatásban történt közreadása. A kötet rádöbbenetett a korszakkal foglalkozó osztrák és magyar történeteseket a jegyzőkönyvek történeti forrásértékére. Osztrák-magyar szerkesztőbizottság alakult az 1848–1914. évi kötetek közzétételére, amelynek ő is tagja lett, s megkezdte az 1867–1871. évi kötet előkészítését, ezt azonban már befejezni nem tudta. – Az osztrák kollégák azzal ismerték el úttörő érdemeit, hogy a Vater der gemeinsamen Ministerratsprotokollen címet adományozták neki. Az egyik, magyar szerkesztésben megjelent kötet ez évi bécsi bemutatóján ugyancsak részletesen méltatták érdemeit.

E munkájához kapcsolódóan számbavette a brest-litovszki békekötésnek a bécsi Staatsarchiv-ban őrzött iratait, s a legfontosabbakat a Levéltári Szemle 1983-i, illetve a Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 1990-i évfolyama köz-

zétette. Az utóbbinak már nem tudott örülni, csupán tudomásul vette megjelenését.

Nagy általános műveltséggel rendelkező, kiegyensúlyozott, finom lelkű, szelíd ember volt. Finom lelkűsége mögött mindig szilárd keresztényi erkölcsi meggyőződés húzódott meg. Mint az 56-os országos levéltári forradalmi bizottság elnöke, majd két cikluson át a szakszervezeti bizottság elnöke erkölcsi tekintélyével és tapintatával el tudta érni, hogy a nehéz évek az Országos Levéltárban megrázkódtatás nélkül múltak el. Voltak, akik problémáikkal hozzá fordultak tanácsért mint erkölcsi etalonhoz. Ritkán jött ki sodrából, de azt mindig őszintén megbánta. Beosztottai, munkatársai becsülték, szerették.

A levéltár kutatói, a levéltáros kollégák évek óta nélkülöztek már szakmai és baráti segítségét, színes egyéniségét, de elfelejteni nem fogják.

Borsu Iván

KÖNYVISMERTETÉSEK

GYETVAI PÉTER: A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete.

I. A Tiszai korona-kerület története és újkori magyar népességének eredete. II. A Tiszai korona-kerület korai összeírásaiban szereplő magyar lakosok betűrendes névjegyzéke. III. Egy pétrrévei földműves család leszármazása.

Kalócsai Múzeumbarátok Köre kiadása, Kalócsa 1992. 1353, 669, 360 p.

A monumentális méretű három kötetes monográfia egy kévéssé ismert történelmi közigazgatási egységgel, az egykori Bács-Bodrog vármegye területén fekvő Tiszai Korona-kerülettel foglalkozik, mely az alábbi tíz községből alakított meg 1751-ben: Martonos, Ókanizsa, Szentea, Ada (Osztróvó), Mohol, Péterréve (Petrovoszellő), Óbecse, Földvár, Turja és Szenttamás. A szerző tárgyalja a földrajzilag ide kapcsolódó Horgost is. E terület a török megszállás idején szinte teljesen elnéptelenedett, s a XVIII. századtól kezdődött meg folyamatos újratelepülése. Az első kötet részletes történelmi tanulmány, mely a honfoglalás korától kezdve tárgyalja a terület történetét és népességét. Ennek keretében kitér a Mohács előtti birtoklástörténetre s a terület egykori számos községének lehetőleg összes korai okleveles előfordulására is. Különös gonddal gyűjtötte azonban a szerző össze a magyar nevű jobbágylakosság neveit, adott esetben elemezve a feltehető származási helyet, vagy egyéb érdekes adatot is. Hasonlóan következnek a hódoltság idejéből származó adatok, összeírások.

A következők részben a terület igen részletes története található a korona-kerület felállításától kezdve. E rész fejezetei a beköltözés folyamata után a közigazgatástörténetet, a gazdasági élet, az egyházi szervezés és a hitélet, bírósági ügyek, majd pedig az egyes községek külön részletes monográfiáit tartalmazzák. Igen részletesen foglalkozik a szerző a beköltözött családok, személyek neveinek tanulságaival, a származási helyekkel, azok különböző szempontú statisztikai elemzésével, melyeket gazdag adatanyagot tartalmazó táblázatok támasztanak alá.

A második kötet teljes egészben adattár. Névanyagát több, mint 20.000-re becsüljük, igen tömör, de célratörő szerkezetű, s így felbecsülhetetlen értéket jelent a terület családjait kutatóknak. Az anyag többsége – természeténél fogva – jobbágycsaládokra vonatkozik, mindazonáltal található benne egy-egy szabados illetve nemes személy is. Ahol erre van adat, szerepel a rokonsági (biológiai és lelki, pl. bérmaszülő, stb.) fok is, mely utóbbi is fontos utalás lehet a családi illetve társadalmi kapcsolatokra.

A harmadik, befejező kötet rövid általános bevezetőt ad a genealógiai kutatással kapcsolatban, s különösen a nem nemesi családok kutatásának problematikájával foglalkozik. Ezután következik maga a családtörténeti munka. A szerző saját családját választotta vizsgálat tárgyául, s megközelítése a családfa és az ősfá szemléletet ötvözi, a hangsúly azonban az utóbbin van: Mindösszesen 397 felmenőt sikerült az adatok alapján felkutatni. Az ősfá mélysége természetesen nem homogén, hiszen némelyik ágon a kutatás adathiány miatt hamarosan megcsúszkád, egy-egy ágon azonban akár a XVI. generációig is visszahatól a múltba. Egyes esetekben bizonytalanság, névhiány, stb. jelentkezik, mindenesetre a kutatás eredményei általában megalapozottak és hitelesek.

Nem meglepő, hogy az egyre táguló ősfá számos érdekes, némely esetben nemesi, sőt történelmi hangzású nevet is tartalmaz – annak ellenére, hogy az ősfá alján szegénysorsú paraszti családok találhatók. Ilyen ismertebb családok pl. Ballassa (1638-ban nemesített), Dinnyés, Gyüre, Koncz (1630-as armális), Maka Széchy (Szécsi), Zombory. Mindazonáltal egy-

egy esetben a hasonlónevű történelmi családdal való feltételezett rokonítás általában nélkülözi az alapot, még a bizonyított nemesség esetében is inkább valamely később nemesített armalista családról van szó.

Ezen apró bizonytalanságok ellenére az anyag értékes és pontos, a szerző sok éven át igen alapos levéltári és anyaköny-

vi forrásfeltáró munkát végzett s a kötetek forgatását a terület családtörténete s a rokon kérdések iránt érdeklődő kutatóknak igen ajánljuk.

Kóczy T. László

KARLAI K. KÁROLY: A címerekről.

(A címer története, fejlődése. A címertan mai szemmel.) Anthonyné, Karlai Kohl Mária magánkiadása Dallas 1990. 395 p. (A belső címlapon szereplő „Amszterdam 1985” feltehetően az eredetileg tervezett, de a szerző halála miatt meghiúsult kiadásra utal.)

Az elmúlt évtizedek fölöttébb ritka magyar címertani irodalmát gyarapítja az 1985-ben elhunyt autodidakta heraldikus Karlai K. Károly posthumus munkája, amely célkitűzése szerint elsősorban a nagyvilágban szétszórta élő magyarság részére íródott és a múlt emlékeiben is gyökerező magyar identitás erősítését célozza meg. Törekvése, amely a címerhasználatlalt összefüggő praktikus tanácsokban is megnyilvánul, annál inkább indokolt, mivel, mint írja a nyugati országokban a heraldika iránti érdeklődés általános.

A kötet nem rendelkezik tudományos apparátussal és a szerző kissé csapongó, helyenként laza logikájú stílusa sem válna előnyére egy tudományos munkának. Karlai munkáját ismeretterjesztő könyvnek kell tehát tekintenünk.

A kötet két fő részre tagolódik. Az „első könyv” részletes címertani alapismereteket ad, nem mellőzve pl. a lovagi fegyverzet és hadviselés, vagy a zászlók és rendjelek bemutatását sem. A második könyv tartalmát nehezebb röviden meghatározni. Ebben meglehetősen esetlegességgel sorakoznak egymás mellé különböző témák, amelyek részben heraldika határterületéről (totemek, kézjegyek, ex librisek stb.) szólnak, részben pedig az „első könyv” mondanivalóját egészíti ki, (pl. címerszerkesztés, pecsétek, heraldikai furcsaságok, zászlók, oroszán és sas ábrázolások címerekben stb.) helyenként nem tartózkodva az ismétlésektől, sőt feloldatlan ellentmondásokba bonyolódva, ami mindenképpen szerkesztési hiba. A „második könyvet” hasznos információk, egy részben annotált bibliográfia és egy betűrendbe nem rendezett többnyelvű heraldikai szövszedet zárja.

Karlai kötetének, amely számos különböző jellegű és minőségű munka felhasználásával készült, a legnagyobb értéke a kevésbé ismert nemzetközi heraldikai összehasonlító anyag felvonultatása. A különböző (szak)irodalmi átvételek ugyanakkor színvonalbeli egyenletlenségeket is okoztak, sőt ellentmondások forrásaivá is váltak, részben azért, mivel Karlai néha tényként kezel bizonytalan értékű feltételezéseket is. Az ellentmondások jellegzetes példája pl. a legkorábbi magyar címer kérdése. A 9. oldalon, talán Bárczay alapján Imre király 1202-es aranybuláján láthatót nevezi az első magyar címernek. A 178. oldalon elvitatja III. Béla XII. század végén vert érmeinek pajzsra helyezett kettős keresztjétől a címer jellegét. Ezt követően viszont többször is (pl. 186. old.) ennek az ellenkezőjét olvashatjuk.

A 174. és 259. oldalon Karlai korrekt módon rögzíti, hogy Győrffy György feltételezésének, ti., hogy a honfoglaláskori nemzetségi totemállatokból levezethetően a XIII. századi, részben rekonstruált állatalakos címereink, semmiféle konkrét, ill. tárgyi bizonyítékra nincs. Mégis több helyen (pl. 28.

old.) kételkedés nélkül szögezi le, hogy a „címereinkben szereplő állatképek minden bizonnyal a távol múlt emlékei és a totemizmusban (sic!) kell keresnünk eredetüket. A magyar törzs és nemzetségek címerképei (sic!) mind totemállatok” Nyilvánvaló, hogy ez alaptalan leegyszerűsítés, mint ahogy túlzás László Gyulának a szintén idézett állítólagos véleménye is, amely szerint „a honfoglaló magyarok sírjaiban állatmottó nem került elő” (259.lap). Elegendő csupán a zempléni, a rakamazi és a karosi ragadozó madár (sas?, turul?), a bodrogszerdahelyi róka, vagy a törtélti szarvas ábrázolásokra stb. utalni. Mivel ezek a leletek meg nem kérdőjelezett módon a 895. körüli honfoglalókhoz köthetők, természetesen kétségesé válik az a további feltevés is, amely szerint az állatjelképek az avar időkből kelteződnek.

Nem kellően megalapozott továbbá, a részben rekonstruált (!) korai magyar nemzetségi címerek és a beköltözött idegen genusok címereinek éles különbözőségéről írni.

A 326. oldalon Karlai joggal tagadja annak a véleménynek a létjogosultságát, amely szerint a „nemes nemzetek” címerében oroszán van. Ugyancsak megfontolandó az Imre és II. András oroszános címerének spanyol (aragoniai, leoni) eredetét megkérdőjelező érvelése, noha elfogadhatóbb meggyarázatot nem tud adni „Nem tudjuk, (Aragoniai) Konstancia, vagy kísérete magával hozta e az aragon címet, de teljesen valószínűtlen, hogy az uralkodói gyakorlattal rendelkező Imrénre, akinek egyébként már volt királyi címe a kettős kereszt, olyan hatással lett volna az aragon címer megpillantása, hogy azonnal utánzásra határozza el magát” stb. (190-196. old.) Teljesen alaptalanak tűnik viszont Karlainak azon törekvése, hogy a kalandozó magyaroknak szerepet juttasson az oroszán jelkép Nyugat-Európai elterjesztésében. (326-359. old.) Egyrészt a honfoglaló magyarok régészeti hagyatékából egy bizonytalan korú és eredetű cseremiszföldi tarsolylemez leszámítva, mind- eddig nem került elő oroszánábrázolás, másrészt könnyű belátni, hogy az oroszán részben közvetlen antik (klasszikus és keresztény) örökségként, részben bizánci közvetítéssel, részben az ibériai mórokon keresztül, illetve a Földközi tengeren portyázó, esetleg a keleten az arabokkal, perzsákkal, bizánciakkal érintkező skandinávok révén már sok helyen ismert volt a magyarok megjelenése előtt is.

Sajnos Karlai könyvében a kiragadott példákon kívül számos kisebb nagyobb pontatlanságot vagy tévedést találunk, és számtalan nyomdahibát, A problémák jelentős része előzetes lektorálással és sokkal gondosabb korrektúrával jórészt elkerülhetők lettek volna, ennek hiánya sajnos sokat ront Karlai K. Károly munkájának kétségtelenül meglevő értékének.

Baják László

KIÁLLÍTÁS ISMERTETÉSE

„Kik érted haltak, szent világszabadság!” (Kiállítás a szegedi Móra Ferenc Múzeumban az aradi Megyei Múzeum 1848-49-es relikviáiból)

Számunkra, magyarok számára felbecsülhetetlen értékű az a gyűjtemény amely 1992. október 12-től 1993. január 31-ig a szegedi Móra Ferenc Múzeumban kiállításra került. Nem kevesebbről van szó, mint az aradi, egykori „Szabadságharc Emlékeinek Nemzeti Múzeuma” anyagából készült válogatás bemutatásáról.

A szegediek már hosszú idő óta próbálták felvenni a kapcsolatot az aradi múzeummal. Nemrég végre megállapodás született kiállítások cseréjéről. Ennek szellemében a magyar szakemberek először tavaly márciusban utaztak Aradra. Nagy örömükre szolgált, hogy az aradi közönség által utoljára 1913-ban látott tízezer dokumentumot és négyezer emléktárgyat elfogadható módon tárolják. Az ereklyéket soha nem szállították Arad határán kívülre. 1992. szeptember 25-én este a Hungarica Kft. díjmentesen átfuvarozta a gyűjtemény legértékesebb részéből készült, közel ezer darabos válogatást. A becses

relikviákat román rendőrök kísérték a magyar határig, onnan egy szegedi kommandó vette át a biztosítást egészen a Múzeumig.

Bumutatásra került az a rendhagyó formájú asztal, amelyen Világosnál aláírták a fegyverletételt, Kossuth sapkája, Lázár Vilmos kardja, Kiss Ernő párbajpisztolykészlete és Görgey egyik nyílt parancsa is.

A történeti segédtudományok művelői számára kiemelkedő jelentőségű kokárdák, zászlórészletek, egyenruhák stb. is szerepeltek az áttekintő anyagban.

Sajnálatos, hogy a kiállításról mindeztidig nem jelent meg tudományos katalógus, részletesebb szakmai ismertetés.

Nagyon szeretnénk, ha ez csak az első lépés lenne a két múzeum kulturális cserekapcsolataiban.

Ujházy László

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HÍREK

A 110 éves Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság emlékülése

1993. május 4-én az ELTE BTK tanácstermében a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 110 éves fennállásának alkalmából emlékülést rendezett.

Kállay István a Társaság elnöke, Bertényi Iván alelnök és Pandula Attila főtítkárt tartott megemlékező és átfogó jellegű ismertetést a szervezet múltjáról, jelenéről és főbb kutatási területeiről. Pölöskei Ferenc korábbi dékán is megtisztelte jelenlétével az ülést.

Kállay István előlájában szólt a Társaságot ért azon méltánytalanságokról, amelyeket az 1940-es évek végétől napjainkig kellett és kell elszenvednie: az elhallgattatásról, a működés ellehetetlenítéséről, majd viszontagságos körülmények között és szűk baráti közösségben való 1983-as újjászervezéséről, amely kezdetben a Magyar Történelmi Társulaton belül, mint Archeográfiai, Heraldikai és Genealógiai Szekció tevékenykedett.

Előadása „A történettudomány alapjai a történelem segédtudományai” címen hangzott el. Hangsúlyozta, hogy a történész kutatása során nem nélkülözheti a történelem segédtudományaiban eredményeit. Arra a kérdésre, hogy mi a történelem és hogyan lett a világ olyanán amilyennek ma tapasztaljuk a választ csak az alapoktól kezdve, építkezve próbálhatjuk megtalálni. Ezt segíti elő a történelem segédtudományai, amelynek története 1711-től kezdődően számítható. Elnevezése Hederich: Anleitung zu den vornehmsten historischen Wissenschaften című művének első részében kerül először említésre.

Magyarországon 1867-ben megalakul a Történelmi Társulat. 1883-ban létrejön a Magyar Heraldikai és Genealógiai

Társaság, amely története során napjainkig a történelem segédtudományaival foglalkozók fóruma és egyesülete.

A Társaság nemcsak az egyetemekhez, főiskolákhoz és kutató intézményekhez tartozókat tömöríti, hanem az ún. „civil” történészeket is támogatja.

Kállay István professzor szólt arról is, hogy a pesti egyetem 1777-től folyamatosan oktatja a történelem segédtudományai c. tantárgyat. Felsorolást adott a napjainkban e tárgykörbe tartozó segédtudományokról. Eszerint: oklevéltan, paleográfia, epigráfia, kodikológia, papirológia, genealógia, archantológia, heraldika, szfragisztika, insigniológia, vexillológia, falerisztika, metrologia, numizmatika, papírpénz történet, történeti földrajz, történeti éghajlat, történeti névtan és történeti ikonográfia.

Bertényi Iván „A történelem segédtudományai 1945-1992” címen tartott előadást. Az 1951-1991 közötti időszakot a totális marxista tudományi alapvetés próbálkozásaként jellemezte. A szocialista kultúrpolitika, mint hangsúlyozta nem kedvezett a Turul c. folyóirat létének. A történelem segédtudományainak fő orgánuma 40 évig hallgatásra ítéltetett. Emiatt a segédtudományok művelőinek publikációi szétszórtnak, különböző folyóiratokban jelenhettek meg, mint pl. Levéltári Közöny és Levéltári Szemle hasábjain. A segédtudományokról az egyetemi és egyetemi jellegű tanárképző főiskolai jegyzetek is tájékoztatást biztosítottak. A tudomány egyetemessége jegyében támogatást nyújtottak a nyugati kollégák is. Nemzetközi szereplést biztosítottak több kiemelkedő történész, pl. Györffy György, Kubinyi András és Gerics József számára. A 80-as évek elmozdulást hoztak. Több máig alapműnek számító pub-

likáció jelenik meg pl. 1986-ban A történelem segédtudományai című kézikönyv, 1985-ben Szentpétery Imre: A kronológia című kézikönyve.

Pandula Attila „A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tevékenysége” címen tartott előadást. A 100 éves évfordulót kiemelve az 1983-as újjáalakulással indította áttekintését.

A tagság korosztályi összetételét vizsgálva megállapította, hogy zömében az idősebb korosztály képviselteti magát. A fiatalok között nagyarányú a lemorzsolódás, amelyet a nehezedő életkörülmények szabta feltételekkel indokolt. Sok laikus és nem fővárosi is szerephez jut, amellyel a Társaság országos jelentőségét emelte ki.

Hangsúlyozta az egyesületi konferenciák jelentőségét. 1983, 1985 és 1986-ban került sor a Bemutakozik az ifúság c. előadás sorozatokra. 1988-ban Pázmány Péter egyháztörténeti konferenciára. Keszthely a Helikon Kastély Múzeum miatt kapott említést. Kiemelte a múzeum által rendezett konferenciák közül az 1987-es Katolikus egyháztörténeti, az 1988-as Genealógiai és helytörténeti, valamint a Nemzetközi városicfimer-történeti, továbbá az 1989- és 1990-es Rendjel és kitüntetés történeti és a XIX. Nemzetközi Heraldikai és Genealógiai Társaság konferenciáit. E helyütt Czoma László igazgató és Bertényi Iván könyvtárigazgató neveit emelte ki.

A Társaság Forráskutató Munkacsoport szekciójának műhely jellegét, valamint a Turul c. szaklap újraindításának jelentőségét kiemelve zárta előadását.

Rövid hírek, közlemények

1993. május 8-án, Budapesten tartotta a Kenessey Nemzetiség jubileumi összejövetelét.

* * *

1993. szeptember 4-én volt Kenderesen, Vitéz Nagybányai Horthy Miklósnak, Magyarország egykori kormányzójának és nejeének újratemetése. Ugyanekkor helyezték örök nyugalomra közelmúltban elhunyt Miklós fiát is.

A gyászszertartáson képviseltették magukat a különféle lovagrendek. A gyagszámú jelenlevő között sokan voltak, akik

II. világháborús kitüntéseiket viselték. A különféle szervezetek – általában – hagyományos zászlókkal jelentek meg.

1993. szeptember 13-án a fenti eseményhez kapcsolódóan a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tudományos emlékülést rendezett, ahol a következő előadások hangzottak el: Gömbös Tamás: A nagybányai Horthy család genealógiája és címere., Seifert Tibor: Mozgalmak és szervezetek a magyar társadalomban 1920 és 1945 között., Pandula Attila: Magyar rendjelek és kitüntetések 1920-tól 1945-ig.

Felhívás!

Szeretnénk folyamatosan közreadni a történeti segédtudományok
MAGYARORSZÁGI BIBLIOGRÁFIÁJÁT.

Igy kérjük azokat a szerzőket, akik a legkülönbözőbb történeti segédtudományi területeken, itthon és külföldön publikációkat jelentettek meg, hogy a jelen naptári év végéig küldjék meg írásaik pontos bibliográfiai adatait a szerkesztőség címére

Szerkesztőségi hírek, közlemények

Kóczy László: Magyar-lengyel genealógiai kapcsolatok. Második részében – Turul 1993/1-2. füzet – a 4. és 5. ábra sajnálatosan felcserélődött.

Kérdezz-felelek rovat

Válasz az 1993/2. kérdéshez

Petri Mór: Szilágy vármegye monográfiája VI. kötetének 190. oldalán némi adalék található a Noéh család történetéhez: *Noé* vagy *Noeh* János 1778-1781 zilahi bíró volt s az 1781. évi szebeni hódoló országgyűlésen követ. Bizonyára azonos azzal a Jánossal, ki később Sámuellel együtt Szatmár megyébe költözött. (Vö. i. m. II. 564. p. is.)

Noé Mihály 1781-ben Zilahon székely-utcai lakos volt. Ugyanezen mű II. kötetének 479. oldalán viszont azt olvashatjuk, hogy 1745-ben Zilahra beköltözött kolozsvári Noé János. Kérdéses, vajon ugyanaz-e, s miért Kolozsvári az előneve. Ugyanezen az oldalon még egyszer szerepel Noé Mihály (ld. fent), mint aki homagiális esküt tett 1781-ben.

Kóczy T. László
Budapest

1993/4.

A Szeniczai Gáspár család 1687-ben nyert címereslevelét Bars vármegye hirdette ki. Utóbb Hont, majd Szatmár megyé-

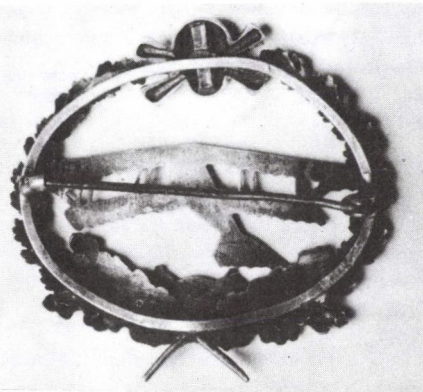
be is elszármaztak. Ez utóbbiban 1738-ban hirdették és jelen századunk elején még képviselve voltak. – Keresem az 1687-ben adományos Pál (felesége: Jármy Mária) közötti összefüggést.

1993/5.

Báró Perényi Imre (1685-1730), az eperjesi kir. Tábla elnöke, 1716-ban vette feleségül gróf Keresztes Klárát, akitől fiai, Károly és Elek (az utóbbi máig virágzó águk fenntartója) születtek. Levéltári utalások arra mutatnak, hogy Keresztes Klára Imrének második felesége volt. – Megállapítható-e az első kiléte?

1993/6.

Keresem Semsey Zsófia szüleit, aki 00 1: Jármy Miklósné (1709: özvegy) és 00 2: Bilkey Miklósné (1711: özvegy) és jómagam 1716-ban szintén már néhai. – A közzétett Semsey-fákon (Nagy Iván X. 135-142 pp., pk. 352-355 pp.; Csoma: Abaúj-megye 496-503 pp. nem szerepel. – Kiknek volt leánya?

1993/7. Ki tud közelebbit, erről az I. világháborúból származó – más jelvényből átalakított – repülés jelvényről?

TURUL (LXVI.) Nr 3. ZUSAMMENFASSUNG

Nach der Schilderung der Geschichte des älteren Zweiges der Familie *Antimus de Sziget* (erloschen um das Jahr 1439) stellt Dr. Iván Borsa im dritten Teil seines Artikels die Mitglieder des jüngeren Zweiges dar, und zwar die Nachkommen der Brüder Nikolaus und Johann des Jüngeren, Söhne des Vizepalatinus Johann. Im Jahre 1433 begleitete Nikolaus den König Sigismund von Luxemburg nach Rom zur Kaiserkrönung, wonach er seinen Lebenslauf in den von Nikolaus Ujlaky, dem zukünftigen König von Bosnien entfesselten Bewegungen fortsetzte. So konnte er die Güter des dem Verfall entgegengehenden älteren Zweiges der Familie erwerben: nicht nur die als Prädikat geführte Festung Sziget, sondern

teils in Transdanubien, teils jenseits der Drau und jenseits der Theiss gelegene Besitztümer. Er hinterliess nur drei Töchter: folgentlich gerieten seine Familiengüter in die Hände seines Bruders Johann, eines Zänkers und schlechten Verwalters seines Vermögens. Von seinen vier Söhnen nur ein Sohn erreichte die Volljährigkeit, welcher aber ohne Nachkommen hinschied, noch vor dem Tode seines Vaters, anlässlich banaler Grenzstreitigkeiten im Jahre 1486. Seine Gläubiger und Rivalen griffen nun seine Schwester Ilona und deren Gatten: *Ambrus Török de Enying* an, die aber imstande waren die Überbleibsel des riesigen Vermögens zu halten, das durch zwei Jahrhunderte das politische und gesellschaftliche Gewicht der

Familie Antimus lieferte. Das Geschlecht verschwindet eben am Vorabend der ottomanischen Eroberung, die Erbgüter bald besetzen wird. Die mittelalterliche Abstammung der Familie ist im Laufe der Zeit in Vergessenheit geraten, und erst kürzlich, anhand der Forschungen des Autors zum Vorschein gekommen.

Im dritten Teil der Übersicht, die den ungarisch-polnischen Beziehungen gewidmet waren, untersucht Dr. László Kóczy die Geschichte einiger Familien, die nach Polen ausgewandert waren. Unter ihnen befanden sich politische Flüchtlinge, sowie ungarische Gefolgsleute des Stefan Báthory Fürsten von Siebenbürgen (1571), späteren Königs von Polen (1576), die sich im befreundeten Land einwurzelten. Eine besondere Gruppe bildeten jene, die in der durch die supranationale Aristokratie zustande gekommenen Ehebeziehungen eine Rolle spielten, im Rahmen der Doppelmonarchie der Habsburger. Die Studie ist mit einer Bibliographie und einem Namensverzeichnis ergänzt, die die Zurechtfindung in der reichen genealogischen und heraldischen polnischen Fachliteratur ermöglichen.

Frau Zsuzsa Pekár berichtet in ihrer Studie von der Übersiedlung des Zweiges eines alten Geschlechts aus Winterthur (Schweiz) nach Ungarn, die im 19-ten Jahrhundert erfolgte: der Familie *Huggenmacher*, Müllermeister und Bierbrauer. Der seit dem 15-ten Jahrhundert bekannte und dokumentierte Name deutet auf Schmiedmeister von Armbrüsten und Büchsen. Übrigens ist der selten vorkommende Name nur in Winterthur und in der Gegend bekannt. Geteilt in verschiedene Zweige, konnte man sie nur durch Hinfügung von Beiworten unterscheiden, die sich entweder auf Wohnorte oder auf verschiedene Wappen bezogen, so z. B. *zum Hirschen*, *Rebstock*, *Silberschild*, *in der Hintergasse*, usw. Der nach Ungarn eingewanderte Zweig geht auf die Brüder Heinrich und Karl, beide Müllermeister, zurück, die aus einer Nebelinie *Fortuna* (der Name deutet auf das Schild eines Gasthofes) des Zweiges *zum Hirschen* stammten. Die Wahl des Müllerhandwerkes durch die Nachkommen von Büchsenmeistern und Gastwirten kam durch ihre Mutter, Anne-Marie Weidmann: sie stammte nämlich aus einem Müllergeschlecht, das durch mehr als zweihundert Jahre die Herrschaftsmühle der Benediktiner zu Töss innehatte. Den mütterlichen Traditionen getreu sind die nach Buda (Ofen) eingewanderten *Huggenmacher* Müllermeister, dann Bierbrauer geworden. Ihr moderner Betrieb konnte im 19-ten Jahrhundert als ein Schulbeispiel im industriellen Aufschwung Ungarns betrachtet werden. Die auch heute blühende ungarische Linie dieses alten helvetischen Geschlechts wurde durch Heiratsbeziehungen mit der ungarischen Elite von Grundbesitzern und höheren Staatsbeamten verbunden.

László Berényi stellt den Lebenslauf eines in Vergessenheit geratenen Esterházy dar. Es handelt sich um Baron Farkas (Wolfgang) Esterházy, eines Vetters des Grafen (später Fürsten) und Palatins Paul, Stammvaters der gräflichen und fürstlichen Linien von Forchtenstein. Den Familientraditionen abweichend, ist Baron Farkas nicht in den Vordergrund des öffentlichen Lebens getreten, obwohl er gründliche juristische Studien in Wien und Rom gemacht hat. Er war ein erfahrener Rechtsgelehrter, der sein Leben hauptsächlich der Aufgabe der Erhaltung von Familiengütern widmete, deren Fortbestand durch die Minderjährigkeit der Familienmitglieder des älteren Zweiges mit Zerfall drohte. Von diskreter Natur, mit festen Charakterzügen wohl versehen und Erfahrungen reich, gelang es Baron Farkas die Intrigen der begierigen Vormunde

und der Mitglieder der Seitenlinien zu täuschen. Das Meisterwerk dieser „grauen Eminenz“ war aber das Zustandekommen der Heirat des künftigen Palatins und Fürsten Paul mit seiner eigenen Nichte, Tochter des Halbbruders. So wurde Ungarns grösster Landbesitz vom Zerfall bewahrt. Die vom Baron Farkas vorgelegten Argumente gegen die kirchlichen und höfischen Behörden, die sich in dieser Angelegenheit eher zurückhaltend benahmen, bewiesen seine Kapazität und Erfahrung im kanonischen Recht sowie im Zivilrecht. Mit solchen Aufgaben beschäftigt nahm Baron Farkas nur später eine Stelle an. Er vermählte sich erst in seinem 52-ten Lebensjahr, und seine Ehe blieb fruchtlos. Dieser Umstand soll verursacht haben, dass die Nachwelt ihn so rasch vergass. Er starb 1670, in seinem 55-ten Lebensjahr in Dysenterie. Seine Überreste wurden nach Domanisz, seinen Geburtsort (Komitat Trencsén) überführt (heute Domaniú, Slowakei.) Seine Aschen sind wahrscheinlich im Laufe der Gewirre zerstreut worden, die 1945 das Gebiet des ehemaligen ungarischen Obe-landes mit ikonoklastischem Eifer überfluteten.

Dan Cernovodeanu, Vizepräsident der Heraldischen, Genealogischen und Sigillographischen Kommission der Rumänischen Akademie gibt eine Übersicht dieser Wissenszweige in seinem Land in der Periode 1940–1990. Das Rumänische Königtum brachte grosses Interesse diesen Disziplinen entgegen: sie entwickelten sich unter der Ägide der *École des Chartes* (gegründet 1924). Es wurde gleichfalls ein *Cercle des généalogistes Roumains* gegründet und die erste Nummer des *Archiv généalogique roumain* veröffentlicht. Der Aufschwung wurde seit 1944 in brutaler Weise unterbrochen, zuerst durch die Militärdiktatur, später durch die kommunistische Machtübernahme, die diese Wissenszweige mit absolutem Verbot schlug. Ein bescheidener Aufschwung fand sich wieder in den 1960er Jahren statt, als die Sowjetunion selber die Existenz einer kommunalen Heraldik anzuerkennen geneigt war, worauf eine gleiche Richtung in Rumänien erfolgte. Eine *Heraldische Kommission* wurde errichtet um die offizielle Wappen von 47 Städten und 39 Bezirken festzustellen. Die neuen Embleme wollten die traditionellen Motive mit den „sozialistischen Errungenschaften in Einklang bringen (Betriebe, Hochöfen, elektrische Zentralen usw.) Dem Gutachten weniger Sachverständigen, die als Überlebende noch im Lande zur Verfügung standen (unter ihnen auch der Verfasser) wurde kaum Rechnung getragen im Dekret vom Jahre 1972. Die Aufhebung des früheren Verbots war aber ein Vorwand zur Teilnahme rumänischer Sachverständigen an internationalen Tagungen, was zur Wiederherstellung persönlicher und wissenschaftlicher Kontakte diente. So haben die genealogischen, heraldischen und sigillographischen Wissenszweige seit der historischen Wendung ihren Platz in Rumänien wieder eingenommen, womit die Ausarbeitung des den heraldischen Normen entsprechenden Staatswappens begann.

Die Rubrik der Nekrologe ruft das Leben und Wirken von Miklós Komjáthy (1909–1993), Archivar, Forscher, Professor und Autor in Erinnerung, der sein ganzes Leben der Feststellung der historisch dokumentierten Wahrheit widmete. Er war zugleich Anreger der Sammlung von Regesten aus der Periode, die sich mit dem historischen Datum 1526 endete; eine monumentale Arbeit, die durch Dr. Iván Borsa fortgesetzt und beendet wurde, der diesmal die Verdienste des Verstorbenen würdigt. Wechselfälle dienstlicher Gesichtspunkte haben M. Komjáthy in die Richtung der historischen Geschehnisse der

Doppelmonarchie orientiert, nach dem Zeitpunkt des Ausgleichs vom Jahre 1867. Seine analytischen Studien über die Protokolle der vertraulichen Beratungen des gemeinsamen Ministerrates sind zum Schulbeispiel geworden und waren hochgeschätzt gleichfalls in Wien und Budapest. Die von ihm gegebenen Richtlinien über die Behandlung „der Kabeltelegramme als historische Quellen“ haben neue Perspektiven der historischen Forschung eröffnet. Der Nekrolog betont Komjáthy's aufrichtigen, ausgeglichenen und konzilianten Charakter. Solche Tugenden haben in grossem Masse dazu beigetragen, dass das Gleichgewicht der gehetzten und ängstigen Gemüter im Ungarischen Nationalarchiv im Laufe der Jahrzehnte harter Verhältnisse erneut hergestellt wurden.

In der *bibliographischen* Rubrik wird die riesige Monographie (drei Bände mit mehr als 2000 Seiten) über *Bezirk der Ungarischen Krone in der Theissgegend* besprochen; eine im Jahre 1751 gegründete autonome Region, die 1876 in den Komitat Bács-Bodrog einverleibt wurde. Die Region, die ein Dutzend von landwirtschaftlichen Gemeinden umfasste, war im Mittelalter dicht bevölkert, später aber völlig verwüstet während der ottomanischen Besetzung. Die neue Besiedlung am Ende des 17-ten Jahrhunderts brachte eine gründlich unterschiedliche demographische Struktur zustande. Die von Péter Gyetvai vollführte Analyse der Namen spiegelt die vielseitige Metamorphose wider. Die im Register enthaltenen ungefähr 20.000 Familiennamen ermöglichen sogar genealogische Zusammenstellungen: in der Mehrzahl Bauerngeschlech-

ter, aber auch Familien von verarmten Mitgliedern des Kleinadels. Eine Studie fasst das Material der drei Bände zusammen, welche von den *Freunden des Museums von Kalocsa* 1992 veröffentlicht wurden.

László Baják stellt ein heraldisches Werk dar, welches aus dem Nachlass eines verstorbenen Amateurs, Károly K. Karlai aus Holland stammt. Die Veröffentlichung des Textes, die in Dallas (U.S.A.) erfolgte, ist der Pietät der Tochter des verstorbenen Autors zu verdanken. Wie alle posthumen Werke, ist auch dieses Werk („Von den Wappen nebenbei“) höchst uneinheitlich: es fehlte ihm die ausgleichende Hand des Autors. Trotzdem, als die genealogischen und heraldischen Studien in Ungarn jahrzehntelang verboten waren, hatte diese Zusammenfassung – stellenweise zwar naiv oder mangelhaft – ihre Bedeutung gehabt, da sie eine Art Kontinuität bedeute und für die heimatlos gewordene Emigration, die seine Wurzeln auch in den verschiedensten ausländischen Milieus bewahren wollte, eine Orientierung diesbezüglich ermöglichte. K. Karlai's Werk bleibt also, trotz seiner Mängel ein Kettenglied in der Epistemologie der ungarischen Heraldik, und verdient die posthume Anerkennung.

Die genannten Artikel und Rubriken sind mit *Kurznachrichten* ergänzt, so z. B. mit der Würdigung der *Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft* (gegründet 1883) anlässlich ihrer 110 jährigen Gründung, aus der Feder von Imre Rudácsi, sowie mit der „Frage-Antwort“-Rubrik.

TURUL (LXVI.) N° 3. RÉSUMÉ

Après avoir présenté la branche aînée éteinte vers 1439, le Dr. Iván Borsa analyse, dans la troisième tranche de son étude, les cadets de la famille *Antimus de Sziget*: la postérité des frères Nicolas et Jean junior, fils du Vice-Palatin Jean. En 1433, Nicolas accompagna Sigismond de Luxembourg à Rome pour le couronnement impérial. Puis il fit carrière dans la mouvance de Miklós Újlaki, la futur roi de Bosnie. Aussi sut-il récupérer les biens de la branche aînée déjà en déclin: il acquit non seulement le château-fort éponyme de Sziget, mais aussi d'autres terres en Transdanubie, dans l'outre-Drave et même dans la Transtibiscie éloignée. Il ne laissa cependant que trois filles, l'héritage agnatique passat ainsi à son frère Jean, de caractère hargneux et mauvais gestionnaire. De ses quatre fils l'un seulement put atteindre la majorité, mais lui aussi décéda célibataire, avant son père assassiné à son tour au cours d'un rixe banal surgi lors d'une dispute de limites, en 1486. Les créanciers et rivaux du disparu s'attaquaient alors à sa fille survivante, Ilona, et à son mari, Ambrus Török *ab Enying* qui surent cependant garder quelques bribes de ces importants biens qui, pendant plus de deux siècles, ont fait le poids politique et social de cette lignée dipasrué à la veille même de la conquête ottomane déferlant sur leurs anciens domaines. Leur filiation médiévale tombée à l'oubli en fut dégagée grâce aux fouilles documentaires récemment entreprises par le Dr. Borsa.

Dans la troisième tranche du tour d'horizon consacré aux relations hungaro-polonaises, le Dr. László Kóczy traite des

familles hongroises expatriées en Pologne, à travers des siècles. Il s'agit soit de transfuges politiques, soit de l'entourage hongrois d'Etienne Báthory, prince de Transylvanie (1571) et roi de Pologne (1576), ayant fait souche dans le pays-frère. - Un group à part est signalé, plus tard, avec référence aux inter-mariages hungaro-polonais pratiqués par l'aristocratie supranationale, dans le cadre de la Double Monarchie des Habsbourg. - L'étude est complétée par une bibliographie sélective et par une nomenclature onomastique permettant de s'orienter dans la brocéliande de l'abondante littérature généalogique et héraldique polonaise.

Madame Zsuzsa Pekár relate la transplantation de Suisse en Hongrie, lors du XIXe siècle, d'une branche de cette vieille souche winterthuroise que sont les *Huggenmacher*, maître-meuniers et brasseurs en Hongrie. Leur onomastique documentée dès le XVe siècle rappelle le métier de forgerons de pieds-de-biche pour arbalètes et fusils. Ce très rare patronyme n'est connu en Suisse qu'à Winterthur et ses environs. Divisés en maintes branches, celles-ci se sont distinguées par autant d'apodes, références soit aux résidences urbaines respectives, soit aux différentes armoiries portées: *zum Hirschen, Rebstock, Silberschild, in der Hintergasse*, etc. - La branche devenue hongroise remonte aux frères Henri et Charles, meuniers, issus de la sous-branche *Fortuna* (rappel d'un enseigne d'hostellerie) de la branche *zum Hirschen*. - Or, la préférence meunière de ces rejetons de forgerons d'armes et de cabaretiers s'explique par la quenouille:

Anne-Marie Weidmann, leur mère, était issue d'une véritable dynastie de meuniers qui, pendant plus de deux siècles, tenait le moulin dominial des bénédictins de Töss. Fidèles à cette tradition maternelle, les frères *Haggenmacher* passés à Bude y devinrent meuniers, puis brasseurs. Leur usine d'avant-garde fit école dans l'essor industriel de la Hongrie, au XIXe siècle. - La branche hongroise toujours fleurissante de cette vieille race d'artisans helvétiques depuis lors s'est entrelacée avec l'élite hongroise terrienne ou administrative.

Mr. László Berényi présente la biographie d'un *Eszterházy* oublié. Il s'agit du baron *Farkas* (Wolfgangus), cousin germain du Comte-Palatin Paul, souche des branches comtales et princière. Contrairement aux traditions familiales, le baron *Farkas* ne figurait guère sur l'avant-scène de la vie publique. Il fit pourtant de solides études juridiques, à Vienne et à Rome. Aussi devint-il un juriconsulte chevronné, se consacrant es qualité à la tâche prioritaire de la préservation du domaine familial, menacé d'éclater lors de la minorité des mâles de la branche aînée. Discret, ferme et expérimenté, le baron *Farkas* sut déjouer les intrigues des tuteurs cupides et des collatéraux rapaces. La chef-d'œuvre de cette "éminence grise" fut l'arrangement du mariage du futur Comte-Palatin Paul avec propre nièce, la fille de son demi-frère aîné. Le domaine le plus important de la Hongrie d'alors fut ainsi préservé de l'éclatement. Les arguments avancés par *Farkas* aux autorités ecclésiastiques et auliques, bien réticentes à cette union, constituent une haute performance de la jurisprudence canonique et civile. - Absorbé par ces tâches, *Farkas Eszterházy* ne prit état que sur le tard. Marié à l'âge de 52 ans, son union est restée stérile, cause aussi de son oubli par la postérité. Il décéda en 1670, à l'âge de 55 ans, d'une dysentérie. Ses restes furent conduites à son lieu de naissance, à Domanisz, au comitat de Trencsén (aujourd'hui Domaniza, Slovaquie). Ses cendres furent dispersés probablement lors des excès iconoclastes qui déferlaient en 1945 sur la ci-devant Haute-Hongrie.

M. Dan Cernovodeanu, Vice-Président de la *Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie* de l'Académie Roumaine, résume le destin de ces sciences lors des décennies de 1940 à 1990 dans son pays. Le Royaume de Roumanie leur accordait un haut intérêt: elles se sont développées dans l'orbite de l'*Ecole de Chartes*, créée en 1924. Le roi Carol II envisagea même, dès 1938, de doter la classe des boyards de titres "à l'occidentale", suivant par là l'exemple japonais de 1860. Aussi un *Cercle des genealogistes roumains* fut-il créé et le premier numéro de l'*Archive généalogique roumaine* publié. - Or, cet élan fut brutalement interrompu dès 1944, par la dictature militaire d'abord, puis par la main-mise communiste qui frappa d'un interdit absolu ces sciences. - Un timide reprise s'est opérée lors des années 1960, lorsque l'Union Soviétique elle-même a cru nécessaire de reconnaître l'existence de l'héraldique municipale. Il fallait donc l'imiter. Une *Commission héraldique* fut mise en place pour établir les armoiries officielles de 47 villes et de 39 districts. Ces emblèmes cherchaient de concilier les motifs traditionnelles avec les éléments d'«acquis socialistes»: usines, hauts-fourneaux, centraux électriques, etc. L'avis scientifique des rares spécialistes qui subsistaient encore dans le pays, dont l'auteur, ne fut considéré qu'à peine par le décret émis en 1972. Cette levée de l'interdit servait néanmoins comme prétexte pour assurer la participation roumaine dans le congrès internationaux, rétablissant ainsi les contacts personnels et scientifi-

ques. - Dès le revirement historique de 1989, les sciences généalogique et sigillographique ont repris leur place légitime en Roumanie, commençant par la nouvelle définition des armoiries d'Etat qui reflètent désormais les normes héraldiques.

La rubrique *nécrologique* rappelle la vie et l'œuvre de Miklós Komjáthy (1909-1993). Archiviste, chercheur, professeur et auteur, il a consacré sa vie entière à l'établissement de la vérité documentée. Aussi fut-il l'initiateur du recueil des régestes antérieurs à 1526, œuvre monumentale continuée et achevée par le Dr. Iván Borsa qui rend ici hommage à ce grand disparu. Les caprices du service l'ont par la suite réorienté son activité vers l'examen de la gestion des affaires communes de la Double Monarchie, à partir du *Compromis* de 1867. Les analyses qu'on lui doit à propos des protocoles des réunions confidentielles du Conseil de Ministres, ont fait école et sont tenues au plus haut estime tant à Vienne qu'à Budapest. Ses directifs concernant "les communications télégraphiques en tant que sources historiques" ont ouvert de nouveaux horizons à la recherche. - Le nécrologue souligne aussi son caractère juste, équilibré et toujours conciliateur. Grâce à ses vertus, le Dr. Komjáthy a su grandement contribuer à ce que l'équilibre des esprits agités ou angoissés puisse surmonter tous les écueils aux Archives Nationales hongroises, lors des décennies si dures du demi-siècle écoulé.

La rubrique *bibliographique* présente la monographie monumentale (trois tomes totalisant plus de 2000 pages) consacrée au *District de la Couronne sur le Tisza*, une région autonome constituée en 1751 et incorporée en 1876 au comitat de Bács-Bodrog. Couvrant une dizaine de communes agraires, cette région a été fortement peuplée au moyen-âge, puis entièrement dévastée lors de l'occupation ottomane. Sa repopulation à la fin du XVIIe siècle a créé une composition démographique fondamentalement différente. L'analyse onomastique entreprise par M. Péter Gyetvai reflète cette métamorphose polymorphe. Ses structures profilent nettement à travers ce répertoire de quelque 20.000 patronymes que l'auteur sut réunir et qui permet aussi d'établir des esquisses généalogiques, dans leur majorité paysannes, frôlant aussi la petite noblesse des hobereaux paupérisés. Une étude somme toute exemplaire, publiée par les *Amis du Musée de Kalocsa*, en 1992.

M. László Baják présente un ouvrage héraldique établi à partir des papiers d'un amateur éclairé défunt, M. Károly K. Karlai, ayant résidé aux Pays-Bas. La publication de ce texte à Dallas, aux Etats-unis, se doit à la pitié de la fille de l'auteur disparu. - Comme tout ouvrage posthume, ce travail intitulé *A propos des armoiries* s'avère fort inégal: il lui manque la dernière touche unificatrice de l'auteur. Or, dans les années quand les sciences généalogique et héraldique ont été frappées d'un interdit en Hongrie, ce résumé parfois naïf ou erroné eut néanmoins son importance, en tant qu'un signe de "continuité". Aussi a-t-il servi comme repaire d'orientation à cette émigration dépaycée qui cherchait de conserver ses racines dans les milieux étrangers les plus divers. Le travail de feu M. Karlai reste ainsi, malgré ses déficiences, un maillon d'importance dans l'épistémologie de la science héraldique hongroise. Il mérite, par ce fait, l'hommage posthume qu'on lui rend.

Ces articles et rubriques sont complétés par de *nouvelles brèves* - dont un hommage rendu par M. Imre Radácsi au 110e anniversaire de la *Société hongroise d'héraldique et de généalogie* - fondée en 1883 - et par une rubrique de *questions-et-réponses*.

TARTALOM

1. Értekezések és önálló cikkek

Borsa Iván:	Az Antimus család – Harmadik, befejező rész	1
Kóczy T. László:	Magyar-lengyel genealógiai kapcsolatok –Harmadik, befejező rész	15
Pekár Zsuzsa:	A Magyarországra bevándorolt Haggenmacher család	20
Berényi László:	Emlékezés egy elfelejtett Esterházyra	25
Cernovodeanu, Dan: ...	Félévszázados genealógiai és heraldikai kutatás Romániában, 1940-1990	28

2. Kisebb rovatok

Komjáthy (Kring) Miklós 1909-1993 (Borsa Iván)	33
---	----

Könyvismertetések

Gyetvai Péter: A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete.	33
I. A Tiszai korona-kerület története és újkori magyar népességének eredete. II. A Tiszai korona-kerület korai összeírásaiban szereplő magyar lakosok betűrendes névjegyzéke. II. Egy péterrévei földműves család leszármazása. (ism.: Kóczy T. László)	34
Karlai K. Károly: A címerekről. (ism.: Baják László)	

Kiállítás ismertetése

„Kik érted haltak, szent világszabadság” – kiállítás Szegeden (ism.: Ujházy László)	35
Hazai és nemzetközi hírek	35
Rövid hírek, közlemények	36
Kérdezz-felelek rovat	37
Deutschsprachige Zusammenfassung (Nyári Zsigmond)	37
Résumé en français (Vajay Szabolcs)	39

